BYVOEGSELS
Tot de Historie van O. L. V.
Onder den By-Naem van
BYSTANT,
Geëert in haere publieke Stadts-Capelle tot BRUSSEL
(Bestaende in X. Capittels) met
OPHELDERINGE.
Gedrukt tot BRUSSEL in het Jaer 1764.
By FRANCISCUS T'SERSTEVENS,
ende boven al (Historisch Verhael)
van den Hondert-Vyftig Jaerigen
JUBILE',
Van het begin der Devotie tot de ALDERHEYLIGSTE MAGET, aldaer met het gen' des aenkleeft.
Alles in het Jaer van Jubilé 1774. Opgestelt door den Schryver der vorige Historie.

TOT BRUSSEL,
By FRANCISCUS T'SERSTEVENS,
Staets-Drukker in de Berg Straet 1775.

Met Approbatie.

Overgeblevene Druck-fouten in de vorige Historie.

Bladz 94. *Lin.* 3. geschickt *leest* geschiet
206 *Lin.* 2 als sy heel *leest* als sy het heel

Het grootste overgeblevene Druck-fout der Ophelderinge

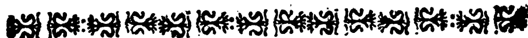
Bladz 11 *Lin.* 1 jaer (63) *leest* jaer (65)

KORTE BYVOEGSELS
TOT DE VORIGE
HISTORIE.

Voegt by op't eynde des IV. Capittels : den welken Canonink van Anderlecht geworden zynde, is hem gevolgt synen Broeder den Eerw. Heere *Petrus-Joannes-Josephus d'Huvettere* als nu Rector.

Op't eynde van't VI. Cap. Bladz. 60. *by-te-voegen :* in't jaer 1769. is den hoogen Authaer vernieuwt met sekere vermindering, andere noemen het verbetering, in het werk. In't selve jaer is ook in de Choor eene vermarberde boisering gemaekt : ten welken voorval de kassen der Reliquien van de H. Wilgefortis uyt Velsique, soo hier na in't Byvoegsel tot de opheldering sal geseyt worden, verkregen, en van de H. Dorothea, welke wederzyts nessens den Hoogen Authaer stonden, zyn uyt de Choor verschoven, ende staen nu, de gene van de H. Wilgefortis nessens den Authaer van S. Jacob, ende de andere nessens den Authaer van S. Joseph.

Bladz. 63. *lin.* 22. *kan bygevoegt worden :* Hy is, Godt lof ! binnen dit jaer 1774. alnog in't leven, doende dagelykx ten Bystant eene gelese Misse ten 12. uren celebreren, in welke hy tegenwoordig is.

BYVOEGSELS
TOT DE
OPHELDERINGE.

BLadz. LXXIII. ontrent het eynde, na de woorden: *binnen de plaetse van* S. Catharina, mag bygevoegt worden: *Ende om iet in't bysonder van seker Broederschap en seker Gast-huys, beyde van* S. Jacob *te stellen; men bevindt op het eynde van't V. Cap. van den II. Boek der* Historie van de Stadt van Bergen in Henegau, *in't jaer* 1725. *aldaer in't licht gegeven* door Ægid. Joseph de Boussu, *hoe vele Borgers, na in Pelgrimagie geweest te zyn* tot S. Jacob in Gallicien, *een Broederschap ter eeren van desen Heyligen hebben opgeregt in de Kerke van* S. Germanus, *ende dat dit Broederschap in't jaer* 1403. *begost heeft te bouwen een Gast huys van* S. Jacob, *om'er de Pelgrims te logeren.* Oft, *soo andere willen, dit Broederschap heeft sig begeven tot eene Capelle in de straet van* Niny *gebouwt in't jaer* 1195. *door* Balduinus *den* V. *Grave van Henegau. Dese Capelle dient nu voor de Confrerie* de la Misericorde *in de selve Stadt seer vermaert, en opgeregt in't jaer* 1699., *zynde de Goede-*

ren des Gast-huys van S. Jacob *toegëeygent geworden tot de Fondatie van het* Koninglyk Gast-huys.

Bladz. CLVII. lin. 1. na *opentlyk worden aensogt*, moet bygevoegt worden: *Dese aensoeking is niet vrugteloos geweest, alsoo niet seer lang daer na, met kennisse des* Aertsbisdoms, *een deeltje van de* Reliquien *van de* H. Wilgefortis *uyt* Velsike *tot de Capelle van* Bystant *gekomen zyn.*

Bladz. CLXV. lin. 20. na, *op't versoek &c.* voegt by: *den onlangs overleden Paus* Clemens den XIV. *heeft by syn Brevet van* 22. *Junii* 1771. *voor ons nog sterker de* H. dagen, *selfs tot mede de* Geboorte van S. Jan Bapt., *vermindert, en afgedaen de verbintenissen van Misse te hooren, welke te vorens op de verminderde* H. dagen *gebleven was, gelyk ook de verbintenisse van te vasten op sommige* Vigilien *dier: in welkers plaetse by gestelt heeft te vasten des* Woensdags *en* Vrydags *in den* Advent. *De* Vigilien *op welke wy te vorens vasteden, en nu by veranderinge niet, waeren de gene der* Geboorte van S. Jan Bapt., *der Feestdagen van de* HH. Laurentius, Mattheus, Simon en Judas, *ende* Andreas. *Wy plagten te vorens de vier leste dagen van den Vasten* Suyvel *te derven, het gen't zedert nu dry jaren, door het* Aerts-Bischoplyk *gesag,*

gestelt is op maer twee dagen, Asch-woensdag *en* Goeden-Vrydag. *De verminderde* Feest-dagen *door de respective Brevetten der Pausen* Benedictus *den* XIV. *en* Clemens *den* XIV. *voor ons* Brussel *zyn : de gene van de* HH. Gudula *den* 8. *Januarii*, Matthias *den* 24. *oft* 25. *Februarii en* Joseph *Bruydegom van* Maria *den* 19. *Meert*, *den* derden Paeschdag, *de gene van de* HH. Philippus en Jacobus *den* 1. *Mey*, H. Cruysvinding *den* 3. *Mey*, *den* derden Sinxendag, *de* Geboorte van S. Jan Bapt. *den* 24. *Junii*, *de* Visitatie van O. L. V. *den* 2. *Julii*, *de gene van de* HH. Maria Magd. 22. *Julii*, Jacobus *den* 25. *Julii*, Laurentius *den* 10. *Aug.*, Bartholomeus *den* 25. *Aug.*, Mattheus *den* 21. *Sept.*, Simon en Judas *den* 28. *Octob.*, Andreas *den* 30. *Novemb.*, Thomas *den* 21. *Decemb.* Joannes *en* Onnoosele Kinderen *den* 28. *en* 29. *der selve Maendt. De* verjaer-dagen *der* Patroonen *van de* Parochiale Kerken *wirden te vorens* in Brussel, *binnen de grensen der* Parochie, *gebouden als volkomen* H. dagen : *nu*, *'t sedert de verandering waer van bier voren*, *niet meer. Welk niet-tegenstaende moet de* Clergie, *soo* Reguliere *als* Seculiere *den* Choor-Dienst *met bet gen' des aenkleeft blyven doen*, *even al oft geene verandering gebeurt was*, *met dit verschil*,

dat op den Feest-dag *van de* HH. Petrus en Paulus *in* Vespers, Lauden *en* Mis-Dienst, *moet gebouden worden* de Gedagtenis *van* alle de HH. Apostelen, *en op den genen van den* H. Stephanus *gelyke* Gedagtenis *van* alle de HH. Martelaeren, *het gen' te voren niet was. Ik schryve dit tot Histori-sche kennisse van de gene na ons komen sullen, die andersints soude denken, soo als van oudts geweest te zyn.*

Bladz. CLXVII. lin. 22. *In welke Myn Heeren die Wethouderen &c.* voegt by: *Dit is aldus blyven voort gaen sonder eenige de minste interruptie tot het jaer 1771. inclus, ende dus te beginnen met het jaer 1736. ten tyde van 35. jaeren.*

St. Jansmisse 1772. de Magistraet, verandert zynde, heeft, by pluraliteyt van stemmen, geraden gevonden dit voor dat jaer te staken, gelyk het ook voor het volgende jaer 1773. is gestaekt geworden: welk niet tegenstaende het profyt, het gene O. L. V. van Bystant *uyt het vorig gebruyk genietede, by pure miltheyt in geldtsomme is vergoet geweest.*

Bladz. CLXXX. op't eynde, voegt by: de Gifte waer *van aldaer en* Bladz. 121. *der* Historie, *te weten* de Kroonen voor op't hooft van 't Kindt Jesus en van O. L. Vrouwe, *welke men van over 50. en meer*

jaren vermeynt had' van Goudt *te wesen*, *heeft men onlangs bevonden te zyn van* Silver *dik verguld*.

Bladz. CLXXXVII. lin. 15. na, *de Nakomelingen mogen, soo wel als wy, kennen, ter wat tydt en oorsaek men aldus deftig tot luyster en gerief der Stadt gesorgt heeft*. Vinde ik als byvoeging geraden het volgend, dat my het merkelykste dunkt, alhier te stellen.

I. 'tZedert den ongelukkigen nagt, tusschen den 3 en 4 Feb. 1731, dat het Koninklyk Paleys in Brussel met geen klyn gevaer van den dierbaeren Persoon van haere Doorlugtigste Hoogheyt *Maria Elisabeth* Aerts-Hertoginne van Oostenryk Gouvernante deser Nederlanden, in brandt geraekt, en dan voorts door het vier als verslindt is; heeft dese haere Hoogheyt, ende na haer syne Koninklyke Hoogheyt den Prince *Carolus Alexander van Lorreynen*, by huere bewoont het Hof, soo men het noemde, van Oragnien, tot dat desen Prince den eygendom dier by koop verkregen heeft, gelyk hy ook daer na gekogt heeft eenen grondt oft Erve tot het opbouwen van eene nieuwe magnifike Capelle voor syn Hof, zynde de Pont-penningen van dit leste verkryg, by resolutie van 't Magistraet deser Stad den 4 Juny 1760, geremitteert geworden. Het is met dese nieuwe Capelle dat

dat hy begoſt heeft te verrigten de ſchoonheyt, welke ſyn Paleys nu heeft, ende ſy was nog niet voltrokken wanneer hy, in 't begin van de maend Mey 1761, tot Grooten Meeſter van het Duytſche Ordre is gehult geworden, gelyk geſien wordt uyt het Kruys van dit Order in de Capelle geplaets boven de venſters wederzydts ſyne Tribune. De voordere konſtige grootsheyt van dit Paleys heeft hy in de volgende jaeren, tot nu toe, doen verrigten by nieuwe Gebouwen en by veranderingen aen de vorige Batimenten en Hovingen, daer toe al nog, op den 27 April 1772, een ander Huys by koop verkregen hebbende. Het verſtaet ſyn ſelven, dat dit tot geenen klynen luyſter der Stad Bruſſel is dienende. Al moet een-jeder, dier kenniſſe van heeft, daer by bekennen, dat het vorig verbrandt Koninklyk Paleys, al was 't Gothiſchen Bouw, door *Jan den III.* Hertog van Brabant begoſt, ende verre meer dan hondert Jaeren daer na onder *Philip den Goeden*, Hertog van Bourgoignien, grootelykx vermeerdert ende door zyne naſaten voltrokken, het gen' by ſoo menige Kyſerlyke, Koninklyke en andere Vorſtelyke Hoofden was bewoont geweeſt, ook tot grooten luyſter diende aen ons Bruſſel, ja aen geheel het nu Ooſtenrykſche Neder-

landt, waer van al nog een ſtaeltjen te ſien is in de al nog binnen dit Jaer 1774 overgeblevene Hof-Capelle.

II. Onſe regerende Souvereyne *Maria-Theresia*, Keyſerinne-Koninginne verkregen hebbende de groote Huyſingen voortydts bewoont door den Cardinael *Grandvel*; zyn de ſelve, tot gebruyk van haere Collaterale Raeden, Geheymen en van Finantien, merkelyk, ſonderlinge van den kant der Stuyver-ſtraet, welke tot de Capelle van Salazar leydt, by nieuwe Gebouwen en veranderingen verbetert. Op den nieuwen ſchoonen voorgevel leeſt-men eene Inſcriptie in Latynſche woorden, ende ſy vermelt het Jaer 1771.

III. Het dient insgelykx tot luyſter der Stad Bruſſel, dat men het ſchoon, maer te voren ledig Koninklyk Batiment, genoemt Iſabellen-Huys, gelegen in de Straete van neſſens het als nu verbrandt Hof leydende ter S. Goedelen-waerts, door de Infante *Iſabella-Clara-Eugenia*, tot vrolyke by-een-komſten der groote Gilde in den tydt ſy den Konings-Vogel had afgeſchooten, ten koſt van den Koning van Spagnien gemaekt, door onſe regeerende Souvereyne, by ſchoone binne-werken, in twee reyſen hernomen, in de Burgoinſche Koninklyke Bibliotheque verandert, de ſel-

ve door menigvuldige schoone werken in alle wetenschappen, ook seltaeme Mssten, vermeerdert, drymael ter weke ter genoegte van een-jeder, maer boven al tot gerief van de studeerende Geleerde, doen openstellen heeft in 't jaer 1772.

Dese Bibliotheque wordt Burgoinsche genoemt, uyt dien sy door de Hertogen van Burgundien, onse Princen geworden zynde, in hun Paleys tot Brussel begost is by het verkryg van een merkelyk getal kostelyke en konstige Mssten in eenen tydt wanneer de Druk-konst te zoeken was. Daer na is sy door onse Vorsten van het Huys van Oostenryk soo door Mssten, als sonderlinge door gedrukte werken vermeerdert.

De leste vermeerderinge, van welke aenstonts voren en waerinne men nog voortgaet, is grootdeelig, op de aenmoeding van wegens onse Souveryne, en op haer goedjonstig verklaeren van dat het voor toekomende soude eene publieke Bibliotheque wesen, besorgt uyt Penningen en Boeken, &c. gegeven door verscheyde aenmerkelyke Persoonen, Geestelyke en Werelyke; ook door Corpora. Syne Koningl. Hoogheyt den Prince Carolus van Lorreynen, &c. heeft aen die Bibliotheque vereert, de werken der H. H. Vaders, van de uytgeving der Benedictinen van S. Maur, in

vele Volumen in Fol. Syne Hoogheyt den Prince van Starhemberg, Grooten Meester &c. heeft gejont verscheyde versamelingen van Historie-Schryvers.

De Eerw. en Edel. Heeren dry Staten des Hertogdoms van Brabant hebben vereert verscheyde groote werken, die 300 Ducaten gekost hebben. Onder dese werken zyn: *Les Descriptions des Arts & Metiers faites & approuvées par l'Academie Royale de Sciences de Paris*, 24. Volumen in Fol. gr. Papier, met Fig., *Musæum Florentinum* 10 vol. gr. Pap. en *Transactions Philosophiq. de la Societé Royale de Londres, depuis son Etablissement en* 1665 *jusqu'à present*; 63. vol. in 4°, ende het zelve werk in 't Engelsch by gelyk getal van vol. in 4°.

Onse Stad Brussel heeft, by resolutie des Magistraets den 2 October 1772, gekogt en vereert de werken van Gerard van Loon; van Francis van Mieris, van Lieuwe van Aitzema, van Butkens, van Antonius Matthæus, van C. P. Hoynck van Papendrecht; en een Annonyme werk in de Fransche Taele, alle tot de Nederlandsche Historie dienstig, bestaende in 24 volumen in Folio en in 19 Volumen in 4° meest alle met Plaeten.

Hier naer volgen de Persoonen Inwoonders deser Stadt, volgens order van tyde

op welke sy schoone gedrukte werken aen dese Koningl. Bibliotheque vereert hebben, te weten : De Eerw. en Edel Heeren Warnotz Abt van Coudenberg, Gabriël-Charles-Joseph Del Marmol, Capiteyn van Velde de Melroy, Baron de Gottignies, Baron de Celles, Jan-Baptist Sneyers als Provinciael der Minder-Broeders Recoll., Marquis de Chateler, Baron d'Overschie, de Beekman de Vieusart, en nog andere waer van hier onder. Het Brieders Ambagt dezer Stad heeft vereert eene somme van 800 gul. wisselgelt, waer mede een groot getal Boeken is gekogt geweest, gelyk ik in den Lyst dier heb gezien.

Ik mag niet vergeten de aenmerkensweerdige Gifte van syne Hoogheyt den Hertog van Arhemberg, te weten : twee Globen, den eenen van den Aerd-bodem, den anderen van de Constellatien des Hemels, beyde van dry voeten en een half Diameter, staende op magnifike hooge voeten, met Meridiennen van koper en gegradueert. Sy zyn het werk van Vincentius Coronelli, Generael der Minder-B. Conventualen, en Cosmogrophus der Republieke van Venetien.

Al is 't dat ik in onse Stad blyve, kan des niet-te-min een jeder genoeg denken, dat 'er seer groote giften van Boekwerken,

en in menigvuldig getal, van buyten onse Stad, uyt alle de Provincien van 't Catholyk Nederlandt, aen dese Bibliotheque gekomen zyn, voor verre het grootsten deel, wegens Persoonen van Hooge Geestelyke Weerdigheyt.

Onse Doorlugtigste Souvereyne heeft, op dat de gedagtenisse der miltheyt van de geseyde soo Persoonen als Corpora soude aen de nakomelingen blyven bekent zyn, geraeden gevonden, dat de namen der selve en het Jaer van de vereeringe geschreven sal worden tusschen de gedrukte Letters op het Tittel-Bladt van jeder Volumen oft Boek: welken haeren wille naukeurig agtervolgt wordt, soo ik met myne eygene oogen ondervonden hebbe.

IV. Sy heeft ook geraeden gevonden, dat de Zael deser publike Bibliotheque sal diennen tot de vergaderingen van de Academie *de Sciences & Belles Lettres* door haer Koninklyk gesag, in Brussel, opgeregt by haere opene Brieven gegeven tot Weenen den 16 Decemb. 1772.

In deze Brieven segt onse Souvereyne, dat aldaer was een Maetschap van Letterkundige (*Societé Litteraire*) opgeregt in 't Jaer 1769, te weten, den 1. Feb. en welk Maetschap, waer van wylen den Heere Grave van Cobenzl President was,

fyne eerfte fitting gehouden hadde den 5 Mey van 't felve Jaer, dat fy om te vermeerderen de genegentheyt van haere Nederlanders tot de geleertheyt, dit Maetfchap verheft in verblyvende Corpus onder den Tittel van Keyferl. en Koningl. Academie *des Sciences & des Belles Lettres*, willende dat de fittingen dier fullen gehouden worden *in de Zael*, fegt fy; *van onfe Koninglyke Bibliotbeque welke wy komen toe-te-bereyden en te openen tot gebruyk van het Publiek*. Sy jont aen defe Academie en aen des zelfs Lede-maten verfcheyde Privilegien, onder andere eenen byfonderen Segel, beftaende in de Wapens van Bourgondien, met legende: *Sigillum Cæfariæ Regiæ Scientiarum & Litterarum Academiæ.*

Den tegenwoordigen Prefident der felver Academie is den Eerw. en Edelen Heere *Cumpipen*, Cancelier van Brabant, &c. Den verblyvenden Geheym-fchryver, en ook altydt Segel bewaerder, is den Heere *Gerard* Secretaris van H. M., den Heere *Needham*, Canonink van Soignies, Ledemaet van 't Koninkl. Maetfchap van Londen en famen-handelaer der Koningl. Academie *des Sciences* van Parys, is beftierder der gene van Bruffel. Den Heere *Chevalier* Portugies, Canonink van Leuze, Lede-

maet van 't Koninkl. Maetschap van Londen, ende Bibliothecaris der Koningl. Bourgoinsche Bibliotheque van Brussel, is ook Lede-maet van de geseyde onse nieuwe Academie. Dese vier deftige Persoonen hebben insgelykx hunne miltheyt tot het vermeerderen van 't getal der gedrukte werken, der voren genoemde Publieke Koninklyke Bibliotheke, grootelykx bewesen.

V. Is de *Academie*, waer van aenstonts, eene vergaderinge van Geleerde Mannen; ons Brussel heeft ook vergaderingen van Leerlingen oft Leer-schoolen in Weten-schappen en Konsten by mindere publieke Authoriteyt opgeregt, aen welke men gewoon is dien naem te geven.

Daer was voor desen, onder de Bescherming der Heeren Wethouderen, ten kost van dese Stadt, op den Stadthuyse in voegen geweest eene *Academie* van Teeken en Beldt-houwers-konst, van welke het my gedenkt, dat sy tusschen het jaer 1735 en het jaer 1740, sonder dat ik het effen jaer onthouden hebbe, gehouden heeft haren Jubilé (van 25. jaren soo ik meyne) in de Capelle van O. L. V. van Bystant by eene solemnele Hoog-Misse en *Te Deum* in seer groot Musiek, gecelebreert door den seer Eerw. Heere N. Touron, Prelaet der

Abdye van Coudenberg. Dese Academie allenxkens te-niet-gegaen zynde door de oneenigheyt der Directeurs; heeft S. K. H. den Prince Carolus Alexander van Lorreynen by Brief van 4. April 1763. aen de Heeren Wethouderen geordonneert hem te informeren over de Reglementen der gewesene Academie, en over-te-senden een project van Reglement tot het weder-opregten der selve, welke mede is van de Architecture Civile. Den 16. Mey 1766. is daer over, by ordre van S. K. H., het Reglement der Heeren Wethouderen gepubliceert, en den 12. Novemb. 1767. is d'Hr. Verschoot geauthoriseert geworden tot de directie dier. Den 12. April 1768. heeft S. K. H. in persoon wel willen distribueren dry Silvere Medalien, d'eerste verguld, aen de beste leerlingen deser Academie, in welk distribueren van Prysen hy jaerlykx tot nu toe heeft voortgegaen.

VI. Den 6. Octob. 1764. is geëmaneert het Reglement der Heeren Wethouderen op eene ten vollen nieuwe Academie der Mathematique en Mechanique te houden op het Stadt-Huys. Den Directeur deser Academie, die met eenen eersten Professor was, is d'Heer Mousset Leeraer der Pagien van S. K. H. in de selve wetenschappen en Directeur des selfs Cabinet Physique en

Mathemaque. Den welken, na 3. jaeren, afstandt van syn Professorschap gedaen hebbende, is hem hier gevolgt d'Heer Gysbrechts alnog Professor. Ieder jaer na de Vacantie van September begint een nieuwen Cours. De volherdende leerlingen klimmen in hun tweede jaer tot hooger in de Mathematiquen. Het derde jaer wordt tot het leeren van het Mechanique besteedt.

VII. De hier vorens meermael beroepen onse Doorlugtigste Souvereyne Maria-Theresia, Keyserinue-Koninginne, aen het Oostenrykſche Nederlandt, de eere en het geluk aengedaen hebbende van voor Gouverneur Generael te jonnen de hier voren genoemde Syne Koninklyke Hoogheyt den Prince Carolus van Lorreynen, verhouwelykt met haere Suster Maria-Anna Aerts-Hertoginne van Oostenryk, hebben sy gesamentlyk, hunnen Intred in *Brussel* gedaen den 26. Meerr 1744. Ende de selve onse Souvereyne ons de eere en het geluk gelaten hebbende van dien Koninglyken Prince voor Gouverneur Generael te behouden, soo hebben de dry Leden der Staeten van Brabant, uyt opsigt tot het 25ste. jaer van syne administratie, geraden gevonden binnen dese Stadt *Brussel* op-te-regten eene seer konstige en kostelyke Statue van gegoten Bronze, hem representerende als staen-

de, den slinken erm in de zyde, ende den regten uytstekende met den Commandant-Stok in de handt. Dese Statue, die tot groot cieraet en luyster van *Brussel* sal dienen, heeft de hoogde van elf Fransche voeten, dat is, als van derthien Brusselsche voeten, den Pedestael is van Marber Granit, welke soorte uyt Egypten komt, en heeft inscriptie en vercierfels van gegoten Bronze, ende is ter hoogde van twee derde deelen der Statue. Den uytwerker is den wyt-vermaerden *Petrus Verschaffelt*, geboren tot Gent, woonagtig tot Manheim, welken Syne Keurvorstlyke Hoogheyt Carolus-Theodorus, Palz-Grave van den Rhyn, by keus van verstandig oordeel, tot synen Beeldt-snyder aengenomen heeft: het gen' ik met dês te meer reden en genegentheyt alhier melde, alsoo desen Prince, wanneer hy maer ontrent negen jaren oudt was, by Schilderye *ex voto* in de Kerke van Bystant, onder de bescherming der voorspraek van de Alderheyligste Maget gestelt geweest zynde, uyt dien hoofde seer mildelyk tot de onkosten van den Jubilé in dit jaer 1774. goet-jonstig geweest is. De geseyde Statue, het gieten dier eens, het gen' in diergelykx nog al gebeurt, misluckt zynde; wordt uyt die oorsaek niet eerder in *Brussel* verwagt als ontrent het eynde van dit jaer 1774. om

gestelt te worden, met consent van onse Souvereyne, ontrent de plaetse van't verbrandt Koninglyk Paleys.

Ten selven voorval des 25ste. Jaer van Gouvernement van desen Prince hebben de dry Leden deser Stadt, op den elfsten Februarii geraden gevonden aen de selve Syne Koninklyke Hoogheyt te vereeren eene Gifte van 25000. guldens, mede te slaen 30. Goude groote en klyne, en 200. groote silvere Penningen ter eeuwige gedenkenisse, welke silvere gedistribueert zyn, onder andere, aen alle de Leden soo van wyden Raede als van Magistraet: waer na nog klyne silvere, geslagen zyn om ter gedenkenisse vereert te worden aen ieder der Dekens en Agter-Raeden der 9. Natien. De Goude zyn op den selven stamp geslagen, en aen den Persoon van Syne K. H. vereert. Den Diameter der groote is 1. duym 8. linien, de dikte 1. linie, den Diameter der klyne is 1. duym 3. linien, de dikte ¾ van linie alles Parysche maete. Op alle staet van den eenen kant de Bust van Syne Koninklyke Hoogheyt, rontomme dese woorden: CAROLUS LOTARING. DUX BELG. GUBERNAT. Van den anderen kant staet op een Veldt eene korte pointagtige Pyramide, aen de regte zyde des Pedestael der selve sit eenen Engel (met leeuw aen syne

voeten) houdende eenen Schildt langwerpig rondt, waer op : IMPERII ANNUS XXV. „en rontomme de Pyramide boven het Veldt : BELGICÆ FELICITATIS SECULUM NOVUM. Onder de linie, die het Veldt afscheydt, ſtaet : BRUXELL. D. XXV. MART. MDCCLXIX.

Het Borgerlyk Concert van Muſiek binnen deſe Stadt heeft ter ſelver occaſie insgelykx Gedenk-Penningen doen ſlaen, Goude, Silvere en Kopere : waer van den Diameter is 1. duym 3. linien de dikte ½ linie, weynig meer, maete als voren. Van den eenen kant ſiet men de Buſt van Syne geſeyde K. H. en rontom : CAROL. ALEX. LOTH. DUX. BELG. PRÆF. van den anderen kant: QUOD BELGII PRÆFECTUR XXV. ANNIS FORTITER, HUMANE, PRUD. GESST ODÆI CAROLINI SODALES PRINCIPI CARISS. 1769. De plaetſe alwaer dit Concert, onder de Beſcherming van Syne K. H. opgeregt, gehouden wordt, is het daer toe verandert klyn Vlees-huys, ſtaende op een Pleyntje ontrent het hoogſte der Cellebroeders Straet, alles in't jaer 1756. Op den voorgevel ſtaet in't groot de Wapen van Haere Keyſerlyke en Koninklyke Majeſteyt in plaetſe van de Wapen van Spagnien, en van dit geſchildert Jaer-ſchrift, HISPANIÆ

MONARCHA CONDEBAT, het welk ik voortydts menigmael gesien en gelesen hebbe.

Ten voorval van Penningen, waer van hier vorens, voege ik by den Gedenk-Penning, geslagen nopende het restaureren der Munte tot Brussel. Ik heb eenen Silveren gesien, wiens Diameter is 1. Duym 3. linien, ter dikte van ontrent 1. linie, beyde maete als voren. Van den eenen kant siet-men de Bust van S. K. H., waer rondtomme staet: CAR. ALEX. LOTH. DUX BELG. PRÆF. Van den anderen kant staet het ermaekt nieuw Gebouw der Munte met in't midden de Wapen van Haere K. en K. M., onder het Gebouw M. DCC. LVI., ront-omme: RESTAUR. OFFICIN. MONET. BRUX.

VIII. De Straete Vischers-zenne genaemt, leydende van S. Cathelyne-Straet, Torf-zenne en Visch-merkt-Brugge, na S. Guerix-brugge en na de Vinquet-Straet, en langs daer ter Graen-merkt waerts, welke dagelykx een groot geryde hadde van Wagens, kerren en andere voituren, sonderlinge op de Merkt-dagen, was door hare engte de occasie van seer vele twisten, ja ook al van eenige ongelukken. Daer moest nootsaekelyk by verbreeding van die Straet, in voorsien worden. Dit kost niet geschieden, ten zy eenige huysen ontrent de Visch-merkt-

Brugge, ende ten minsten een deel der Huysing van den Molen ontrent die Brugge drayende, te niet gedaen wirden. De Stadt hadde alreede die Huysen van de vorige eygenaers afgekogt, wanneer de selve in den Somer na S. Jansmisse 1772. gelyk ook den Molen zyn afgebroken, waer op 't sessens de vorige enge Straet is verandert in eene seer breede, en onder de selve gebrogt den erm van de Riviere der zenne, die voorhandig nessens de Straet liep. De Putsels van dry Brouweryen, die tegens de Straet stonden, zyn seer konstig over de Riviere selver gestelt geworden ter slinkerzyde als men van S. Guerix Kerke afkomt. Door dit alle, boven dat de vlakte der Straete tot luyster der Stadt dient, is men buyten gevaer van twisten en ongelukken voor het toekomende, ja de ondervinding leerende dat men als plaetse te veel heeft, doet men de selve vervullen, onder andere, door het merkten van Boter in kuypen.

Dat dit werk, onder de bestiering van den alsdan nieuwen Controlleur d'Heer Fisco uyttermaten kloek en sterk gemaekt, als om voor allen toekomenden tydt te dueren sonder te moeten meer na om-sien, daer by gevoegt het koopen der Huysen waer van hier vorens,, het casseyden van soo eene wuste plaetse, enz, moet vele duysende

aen de Stadt gekoſt hebben, ſullen alle die hebben ſien aen werken van ſelfs bekennen. Welk niet tegenſtaende het ſchynt dat dit werk nog niet voltrokken is, vermits men in plaetſe van de vervallene ſteene Brugge over de Riviere de Zenne na den kant van S. Guerix, geſtelt heeft eene van Hout. Dit ſchynt te doen denken, dat de Magiſtraet nog geen eyndelinge beraedt genomen heeft over hoe alles ſal voltrokken worden: miſſchien met verbreeding der korte maer enge Straete loopende tegen het Paſtoors-Huys van S. Guerix. Werken die voor altydt moeten duren, dienen rypelyk en dus volgens den Regel, *ſat citò ſi ſat benè*, al wat merkelyken tydt beraden te worden.

IX. Somtyts, ſoo alle wie vernuft heeft van ſelfs bekennen ſal, moet een werk onvolmaekt blyven, uyt dien een ander te doen valt dat geenen uyt-ſtel lydt, gelyk ten cas voorhande het ermaken, in den ſelven Somer van 't jaer 1772., van de lange Brugge boven der Stadts Beſcherm-werken buyten de Lovenſche Poorte, die drygde in-te vallen, en aen welke men te vorens grooten onkoſt vrugteloos gedaen hadde. Deſe bevindt haer als nu, 't zedert het eynde van dien Somer, tot luyſter der Stadt en tot gerief van hare Inwoonders en tot haer komende Vremdelingen, onder de beſtieringe

ſtieringe van den geſeyden Controlleur ſeer kloek en ſterk: ende het verſtaet ſyn ſelven, dat dit al wat duyſende heeft moeten aen de Stadt ten onkoſt zyn.

X. Somtydts blyft een te doene werk onvoltrokken, uyt dien de Perſoonen dier als ſonderlinge over beraemen moeten, belet worden, 't zy door ſiekte, 't zy door affairen elders. Dit oft diergelykx mogt wel, onder andere redens, plaetſe gehadt hebben in het volgende.

Sekere Perſoonen hadden uyt'er handt gekogt den Blyk agter de Huyſen der Nieuwſtraete, alwaer de groote Rame der wollewerken geplaets was, ſynen in-en-uytgang hebbende op het eynde der kreupel-ſtraet regt over het Silver-ſtraetjen: met intentie, ſoo ſy voordraegden, van den ſelven te niet-te-doen, en op des ſelfs grondt een merkelyk getal huyſen te bouwen. Ten tyde den Grave van Cobenzl, grooten Meeſter, nog leefde, is deſe Stadt *Bruſſel*, by conſent des ſelfs dry Leden, verwilligt geworden deſen Blyk van de vorige koopers af-te-koopen, tot het ſtellen, ſoo het aen my en aen andere alſdan, waer oft niet waer, ſcheen, van de Statuë van haere Koninglyke Hoogheyt waer van hier vorens. Maer de Magiſtraet niet konnende over-een-komen met die koopers aengaende de te betalene koop-

somme, al-hoe-wel sy in het verkoopen toegestemt hadden; is, na Proces hier over in den Raede van Brabant en vonnis de date 28. Januarij 1772., aen hun door de Stadt betaelt voor koop-prys de somme van 53000 guldens Wissel-geldt.

De Stadt koopt daer-en-boven eenige Huysen oft Deelen dier, tot frayeren ingang regt over het Silver-straetjen, insgelykx tot ingang in de Nieuw-straet regt over de Barbier-straete, en tot uytgang regt over langs de Peetercille-straet na den Meyboom, ende sal ook het gene op desen Grondt te stellen twee uytgangen hebben in de Kool-Hoven-straet. Daer sal in 't midden wesen eene groote opene pleyne langwerpig vierkantig, de selve, gelyk ook de straeten, te kasseyden ten kost der Stadt, ende van de vier kanten van die pleyne Huysen, waer van de verkooping der respective Gronden, met de gene buyten de pleyne liggen tot 56. Gronden in getal (in 't geheel ter somme van tusschen de 20000. à 30000. guldens Wissel-geldt) aen verscheyde particuliere op den 5. der Maendt Julii 1774. begost, op den 26. der selve Maendt voltrokken is. In die verkooping heeft men boven al gesorgt voor den Luyster der Stadt, daerom is duydelyk besproken, dat de Gevels, groot-deelig van Arduyn, soo ter

ſtraeten-als ter plyne-waerts ſullen moeten, conform aen de ſeer konſtige Modellen, door den voorſeyden deſer Stadts Controlleur gemaekt, voltrokken en geſchildert, ende ten allen tyde op de ſelve wyze ſullen moeten onderhouden en ermaekt worden. Is nogtans toegeſtaen aen de gene twee oft meer Gronden neffens elkanderen verkregen hebben, de ſelve tot grooter Huys te betrekken, mits Venſter in den Gevel, in plaetſe van deure, ſtellende. Waer door verwagt wordt, dat het anderſints groot getal van Huyſen miſſchien merkelyk ſal vermindert worden.

XI. Het is niet noodig te melden, dat men wegens de Heeren Staten van Brabant, binnen dit jaer 1774., begoſt heeft en dadelyk voort-gaet in tot oft tegens Vilvoorden te bouwen een groot *ſterk*-Huys oft *Correctie*-Huys, tot welken Bouw de quote der Stadt *Bruſſel* tot nog toe beloopt 58823. guldens courant gelt, alſoo ik eygentlyk in *Bruſſel* blyve.

Bladz. CLXXXVIII. van de Opheldering der Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant lin. 2. mag bygevoegt worden: *Ende weynig na het begin der IX. Eeuw is van de H. Kerke als Ketter gebouden geweeſt den vermaerden* Theoctiſtus, *die, onder andere, dwalingen, leerde, dat* Maria *van inder*

Eeuwigheyt geweest was. Godts bermhertigheyt heeft gebruykt den H. Theodorus Abt van Stude, *om hem uyt dese en syne andere dwalingen te trekken.* Siet in de Levens der Moniken en Eremyten t'Antw. IV. Deel Bladz. 351.

HISTORISCH VERHAEL

van den Hondert-vyftig-Jarigen

JUBILE',

van 't begin der Devotie tot

O. L. VROUWE,

Onder den Tittel van

BYSTANT,

Geëert binnen de Princelyke Stadt BRUSSEL,
met het gene des aenkleeft.

I. IN de Opheldering van't VI. Cap. der Historie van O. L. V. van Bystant, door my over thien jaren in't licht gegeven, Bladz. CXLIV. heb ik klaer bewesen, dat den voorgaenden Hondert-jaerigen Jubilé, in't jaer 1725, een jaer te laet was gehouden, als het Hondertste jaer, binnen het welk nogtans soo eenen Jubilé moet gevierd worden, alreede eenige Maenden voor-bygeweest zynde. Ik had' aldaer bygevoegt als tegen-opwerping, *dat men in't jaer 1720 in Brussel geviert heeft den Dry-hondert-vyftig jaerigen Jubilé van het Alder-H. Sacrament van Mirakelen, na dat het Dry-hondert-vyftigste jaer nu over de dry maenden voor by was.* Nu vier jaeren geleden, te weten in't jaer 1770, is in Brussel over het geseyde geviert geworden den vier-hondert-jaerigen Jubilé met Solemnelen Kerk-Dienst, ende met eene generale Processie door de Stadt den 4. April, dat was effen op den dag, op welken het vierhondertste jaer voltrokken wirdt, ende men heeft het gene in den volgenden Somer, en dus in bequaemen tydt, met meerdere Solemniteyt verrigt, gerekent als eene herne-

tning van den Jubilé alreede dry maenden en half te voren gehouden. Buyten twyfel wonder wel. Ik heb' het ook alsoo sien doen, sonder Processie nogtans, by de PP. Augustynen tot Loven, in't jaer 1724 op den essen verjaer-tydt, wanneer 350 jaeren te vorens de H. Hostie in Vleesch Mirakeleuselyk was verandert, en van welk Mirakeleus Vleesch een Deel in hunne Kerke rust: ik heb alsdan aldaer den Godts-Dienst sien verrigt worden door den seer Eerw. Heere *Jacobus Hache* Prelaet der Abdye van *Villers*, al hebben de selve Paters in den volgenden Somer, met meerdere Solemniteyt desen hunnen dry-hondert-vyftig-jaerigen Jubilé hernomen, syne Doorlugtigste Hoogweerdigheyt *Petrus-Josephus de Francken-Sierstorff* Bisschop van Antwerpen den Godts-Dienst en Processie verrigtende. Oft men nu in Brussel in den Jubilé van't jaer 1720, waer van hier vorens, insgelykx den selven geviert heeft den 4. April, gelyk in't jaer 1770, dusdaniglyk dat het gene in den Somer van't geseyt jaer 1720 eene herneming geweest is met meerdere Solemniteyt, is my onbekent. Den Schryver der Historie van het Alder-H. *Sacrament van Mirakelen* en van dien Jubilé, in druk gegeven in dat jaer 1720, maekt'er geene melding van. Wat'er mag van geweest zyn oft niet, de Bestierders

der Capelle van O. L. *V. van Byſtant* hebben de twee redens, die ik in myne Opheldering gegeven hadde, ſoo ſterk doordringende gevonden, dat ſy, ſig daer aen houdende, hunnen Hondert-vyftig-jaerigen Jubilé niet tot het jaer 1775 uytgeſtelt, maer in dit jaer 1774 ſolemnelyk geviert hebben.

II. Ten eynde van deſen aenſtaenden Jubilé hadde den tegenwoordigen Heere Rector my van in den voor-winter des jaers 1772 aenſogt, dat ik ſoude myne gedagten laeten ſpelen tot het opſtellen van eene Calvacade ſoo men dat noemt. Dit heb' ik van ſtonden aen beginnen in't werk te ſtellen, met intentie van daer inne te brengen niet alleen de vyf ſchoone Triumph-Wagens ten grooten koſt der Stadt Bruſſel in't jaer 1770 nieuw gemaekt, maer ook, voor ſoo veel doenelyk, allen de Kemelkens, ſonder nogtans tot Poëtiſche Fabels te loopen, het gen' my in Kerkelyke en H. Blydſchap noyt aengeſtaen heeft.

III. Voorts verklaere ik, volgens de waerheyt, myne gedagten, ſy mogten gegront oft ongegront zyn. Ik wirdt in't opſtellen wel haeſt gewaer, dat myne geſpiculeerde Calvacade wel ligt tot ſoo verre mogt loopen als de gene der Stadt *Gendt* op den Jubilé van den *H. Macarius* in't jaer 1767, in welke

welke de Jonkheyt van beyde de aldaer Latynsche Scholen respectivè onder de bestiering van *PP. Jesuiten* en *Augustynen* gebruykt geweest is. Dit kost ten *Bystant* niet geschieden, ten zy de *Magistraet* onser Stadt *Brussel*, na myne speculatien goetgekeurt te hebben, die Paters Bestierders van beyde onse Latynsche Scholen daer toe kragtelyk aensogt hadde, het gen' by my een geraetsel was, oft de *Magistraet* het soude hebben willen doen: en, genomen de *Magistraet* hadde het wel willen doen sonderlinge uyt devotie tot O. L. Vrouwe, deelig ook (waer op insgelykx myne gedagten speelden) ten eynde van grooten toeloop van Vremdelingen en dus meer consumptie in de Stadt te brengen, het gene buyten twyfel, sonder daer toe Comedien, Ballen en diergelykx, gelyk elders geschiet was, te moeten by-voegen, soude waer geweest zyn; eventwel dogt my (nog eens geseyt, ik spreke myne gedagten gegront oft ongegront) te bedugten te zyn, dat de Bestierders van onse Latynsche Scholen een Plan van Cavalcade van eenen ongetwyfelt min, dan sy, ervaren man opgestelt, mogelyk souden verworpen en een beter Plan (tot myne groote genoegte) souden gemaekt, oft hielen sy myn Plan; het selve misschien met min iever souden in't werk gestelt hebben.

IV. Diergelykx, ſeg ik, wird' ik wel haeſt gewaer, ende het ſoude my als gepraemt hebben myn begoſt werk te ſtaken, ten was het verſoek, waer van hier vorens, en ſonderlinge ten was het my dienſtig dogt tot ſekere voltrekking van den lof van de Moeder Godts *Maria*, nopende 't gene waer van ik dien aengaende in't X. Cap. van de Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant, Bradz. 173 en 178 als by *voor-by-treding* geſproken hadde: dus dat dit myne beſonderſte reden wirdt van in't werk voort-te-gaen, ende het nu myne eenigſte is om het in't licht te brengen: waer toe ook ſeker niet hinderen kan, dat ik het uytgeve by forme van Cavalcade gelyk ik het opgeſtelt hadde, verhopende, dat alle Minnaers van de Alder-H. Maget my dit ten geenen ondank ſullen rekenen, al is den Jubilé ten Byſtant ſonder Cavalcade geviert geworden.

V. De geprojecteerde Cavalcade wordt verdeylt in dry Deelen, met ieder Deel nog voordere verdeylingen.

Te beginnen met twee Regt-Geloovige neffens elkanderen, beyde met Trompetten in de handt, en van tydt tot tydt de Trompetten aen den mondt ſtellende als oft ſy blaeſden. Aen ieder Trompet hangt eene Voile.

Op het Voile van de Trompet ter regte handt ſtaen deſé woorden:

Dignare me laudare te, Virgo Sacrata. S. Matr. Eccl. in Offic. B. M. per tot. An.

Alder-H. Maget, geweerdigt my, dat ik uwen Lof verkondige.

Op het Voile van de andere Trompet als volgt:
Da mihi virtutem contrà Hostes tuos. Ead. ibid.
Geeft my kragt tegens uwe Vyanden.

2. Den H. ILDEPHONSUS Aerts-Bisschop van Toledo, hebbende aen den flinken erm een groot Kartel by forme van Schildt, waer in dese woorden:

MARIÆ *honor & Gloria, laus & Gratiarum-actio est* REDEMPTORIS. Serm. 3. de Assumpt. Mariæ.

De eere en luyster van MARIA, is den dankbaeren Lof des Verlossers.

Desen H. Aerts-Bisschop zynde eenen van de HH. Vaders, die het wyt-loopigste den Lof van MARIA verkondigt hebben, is hier uyt te sien, dat met wat woorden men van haer sprekt oft niet, het syn selven verstaet, den verblyvenden Geest der H. Kerke te wesen, dat het altydt loopt tot dankbaeren Lof van den Verlosser haeren Sone.

3. Den grooten luyster van MARIA, ende die haer boven alle Engelen en Heyligen verheft, bestaet hier in, dat sy

1°. De MOEDER is van den SONE GODTS, van den SALIGMAKER des wereldts:

2°. Dat dit MOEDERSCHAP, gelyk aen den SONE GODTS betaemt, is sonder den minsten hinder van haere altydtduerende MAEGDELYKE reynigheyt.

3°. Dat sy meer de MEDE-WERKSTER is van haere en onse saligheyt; als onse algemeyne Moeder EVA de medewerkster geweest is van haer eygen en van ons ongeluk. Welk gevoegt

4°. By de groote HEYLIGHEYT van MARIA, ende haere Glorie in den Hemel boven alle Engelen en Heyligen; van selfs voor gevolg heeft, alles nogtans om de verdiensten van haeren SONE en om synen 't wille,

1°. Dat wy noyt te veel ons betrouwen, in al wat ons ter saligheyt dienstig is, aen haere magtige voorspraek stellen konnen, en

2°. Dat men haer noyt te veel eeren kan, als men haer maer niet geeft de eer-bewysing, welke aen GODT en aen CHRISTUS toekomt.

Ik vertrouwe, ja ik houde my seker, dat ik het voor-

gaende soo vast gestelt heb', als een huys op steen-rots gebouwt, in't X. Cap. der Historie van O. L. V. van Bystant te beginnen van Bladz. 183. tot 196. Ja soo vast, dat selfs de Vry-Geesten, sig Philosophen noemende, wilden sy opregt Christen worden ende de gesonde reden plaetse geven, van't selve gevoelen met my zyn souden.

4. Den grooten Lof van MARIA is begost verkondigt te worden van den beginne des wereldts, ende hy sal, van geslagte tot geslagte, altydt blyven verkondigt worden tot het eynde des wereldts toe. Dit moet en sal waeragtig zyn, oft ten was jemant Godts-lasterlyk de vermetentheyt had, van te derven seggén dat MARIA in dese woorden van haeren Lof-Sang: *Alle Geslagten sullen my geluk-salig noemen* (Luc. 1. 48.) onwaerheyt gesproken heeft, oft, nog arger, dat gelogen heeft den H. Geest, door wiens ingeven sy dien' alderschoonsten Lof-Sang van de geheele H. Schrift heeft opgehaelt.

I. DEEL.

VI. Den Lof van MARIA door Afbeldingen en Voorseggingen verkondigt voor haere Geboorte.

I. VERDEYLINGE

Van in de Wet der Nature ende voor de Verlossing der Kinderen van Israël uyt de Slavernye van Egypten.

1 EEN VROUW-PERSOON met wierook-vat in de handt verbeeldende de Religie oft Godts-dienstigheyt in't algemeen.

Alsoo van alsdan af de waere Godts-dienstigheyt bestont in Godt, met dankbaerheyt over syne weldaden, te erkennen als Schepper ende de afhangelykheyt des mensch van hem, welke erkentenisse sonderlinge by Sacrificien geschiedede, ende in Godt te be-

minnen boven al ende den Naeften gelyk ons felven om Godt, alles door de Gratien van Godt te verkrygen door de verdienften van den toekomenden beloofden Meffias; foo wordt de Godts-dienftigheyt opgevolgt.

2. Van de regte zyde door eene Vrouw-perfoon oft Jongeling, hebbende aen den erm eenen grooten Schildt, waer op gefchildert is een Lammeken, liggende op een Cruys en als gedoodt, met rontomme defe woorden:

Agnus occifus ab origine Mundi. Apoc. 13. 8.
Het Lam gedood van den beginne des werelts.

En van de flinke zyde door eenen Jongeling verbeldende den Regtveerdigen Abel, met eenen Herders-ftok in de handt, ook met eenen grooten Schildt aen den erm, waer op gefchildert een geflagt brandende Lammeken, den rock regt ten Hemel opklimmende, en defe woorden rontomme:

Refpexit Dominus ad Abel & ad munera ejus. Gen. 3. 4.
Den Heere heeft Abel aenfien ende fyne Offerhande.

3 GODT ALMAGTIG

als na den val van onfe eerfte Ouders, door lautere Bermhertigheyt, belovende de toekomende verloffing des Menfchelyk geflagt uyt de flavernye des helfch Serpent.

TEXTEN.

I.

Ait Dominus ad Serpentem . . . Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter femen tuum & femen illius. Gen. 3. 14. 15.

Den Heere heeft tot het Serpent gefeyt... Ik fal vyantfchap ftellen tuffchen u ende de Vrouwe, tuffchen uw zaet en haer zaet.

2.

Ipsa conteret caput tuum. Gen. 3. 15.
Sy sal uw hooft verpletteren.

Siet wat ik nopende desen tweeden Text geseyt heb in't begin van het X. Cap. der Historie van O. L. V. van Bystant.

4. EENEN CHERUBIM dragende aen synen slinken erm een groot Cartel, waer op geschildert den Boom des levens, met onder dese woorden : *lignum vitæ*, en in syne regte handt een vlammende sweerdt.

Den Boom des levens is een van de schoonste Afbeldingen van MARIA, wiens gebenedyde Vrugt CHRISTUS-JESUS, den Mensch-geworden Godt, het geestelyk leven jont en vermeerdert, ja het eeuwig leven geeft.

TEXTEN.

1.

Ecce Adam quasi unus ex nobis factus est sciens bonum & malum. Nunc ergo nè fortè mittat. Manum suam, & sumat de ligno vitæ, & commedat, & vivat in æternum,

Siet Adam is geworden gelyk eenen van ons, kennende goet en quaet. Nu dan op dat hy syne handt niet uyt-en-steke, en nemen van den Boom des levens, ende ete, en leven in eeuwigheyt,

2.

Emisit eum Dominus Deus de Paradiso ... ejecitque Adam : & collocavit ante Paradisum ... Cherubim, & flammeum gladium atque versatilem, ad custodiendam viam ligni vitæ. Gen. 3: 23. 24

Heeft hem den Heere Godt versonden uyt het Paradys....ende heeft Adam uytgejaegt, en voor het Paradys gestelt....Cherubim ende vlammende en slingerende sweerdt om te bewaren den weg van den Boom des levens.

Dat in alle eeuwigheyt gelooft zy Godts oneyndige Bermhertigheyt ! door de komste Christi, en dus ook langs het Moederschap van MARIA, is nu open den ingang tot het Hemels Paradys, tot de Verryssenisse des Vleesch, en tot het eeuwig leven.

5 EVA Moeder van allen de levende: Afbeldsel van MARIA, Moeder van allen die volgens de Ziele leven.

TEXTEN.

I.

Vacovit Adam nomen uxoris suæ, Eva: eo quod esset Mater cunctorum viventium. Gen. 3: 20.

Adam heeft den naem van syne Vrouwe genoemt Eva: uyt dien sy soude wesen de Moeder van allen de levende.

2.

Fecit quoque Dominus Deus Adæ & uxori ejus tunicas pelliceas, & induit eos. Gen 3. 21.

Den Heere Godt heeft ook voor Adam en voor syne Vrouwe gemaékt rokken van vellen, ende heeft-se hun aengedaen.

3.

Beata Maria Dei Mater per Evam significatur, quæ per ænigma accepit, ut Mater viventium vocaretur. *S. Epiph. libr.* 3. *Hæres.* 78.

De Salige Maria, Moeder Godts wordt bekeekent door Eva, die, by duystere reden, verkregen heeft Moeder der levende genoemt te worden.

4.

Hevæ datum est operire corpus sensibile.... Mariæ verò datum est à Deo, ut pareret nobis Agnum ... & ex gloria ipsius Agni ... fieret nobis ... indumentum incorruptibilitatis. *Idem ibid.*

Aen Eva is gejont het stoffelyk lighaem te dekken... Maer aen Maria is van Godt gejont, dat sy baeren soude het Lam ... en dat uyt de glorie van dat Lam ... ons geworden soude het kleed der onbederfelykheyt.

Men siet uyt den tweeden Text hier aenstonts voren, hoe de Vrouw-persoon, die Eva verbeldt soude behooren gekleedt te wesen. Maer alsoo dit niet doenbaer schynt; kan ik het niet nader vinden als haer kleedt te maeken van het selve grof lynwaet, en van't selve kouleur gelyk de

Huyde-vetters-Gasten in hun werk gekleedt zyn. Sy moet gekleedt zyn tot aen den hals, handen en voeten bloodt ende het hooft bloodt met het hayr hangende: oft, is't noodig dat sy een deksel op het hooft heeft tegens de hitte der Sonne, dit deksel moet zyn van't selve kouleur gelyk het kleedt. In't kort men mag aen geheel haer kleedsel niets uytwendig sien als Huyde-vetters kouleur. Al wat sy voorder op't lighaem heeft moet daer mede bedekt zyn. Dit is het naeste, dat ik kan vinden. Weet iemant jet beters, ik geve my over.

6 DEN PATRIARCH NOË hebbende eenen grooten Schildt, waer op geschildert de Arke vlottende op de wateren des Sond-vloets, op wiens sop al vliegende eene Duyve is met groenen Olyf-Tak in den bek.

TEXTEN.

1.

Fac tibi Arcam . . . ut salvetur semen super faciem universæ terræ. Gen. 6. 14. & 7. 3.

Maekt u een Arke . . . op dat het zaet mag behouden zyn op't aenschyn der gantsche aerde.

2.

Dimisit columbam ex Arca, at illa venit ad eum ad vesperam portans ramum Olivæ virentibus foliis. Gen. 8: 10., 11.

Hy heeft de Duyve uyt de Arke gelaten, ende sy quam tot hem 't savonts dragende eenen Olyf-Tak met groeyende bladeren.

Het verstaet syn selven, dat MARIA, en sy alleen, de levende Arke is, in welke den Sone Godts aengenomen heeft de menschelyke nature, ende in welke hy sig negen maenden gehouden heeft als Goddelyk zaet voortsbrengende de kinderen Godts. Ook is hy uyt den H. Geest, door de Duyve verbeldt, in haer Mensch-geworden als mystiken Olyf-Tak, teeken van vrede en versoening tusschen Godt en het sondarig menschelyk geslagt.

7 SARA de Vrouwe van ABRAHAM, by mirakel Moeder wordende van Isaac, is de Afbelding van MARIA, by grooter Mirakel, Moeder wordende van den Sone Godts.

TEX-

TEXTEN.

1.

Sara segt : *Risum fecit mihi Deus.* Gen. 21. 16.
Godt heeft my een lachen gemaekt.
Maria segt : *Exultavit Spiritus meus.* Luc. 2. 47.
Mynen geest is verheugt.

8 *REBECCA Bruydt van ISAAC*, toekomende Moeder van Jacob, ende langs hem algemeyne Moeder van geheel het eertyts uytverkoren Godts-volk Israël, is de Afbelding van Maria, in de Groetenisse des Engels Bruydt des H. Geest, toemende Moeder van den SONE GODTS, en langs hem de algemeyne Moeder van alle Christenen.

Rebecca moet vergeselschapt zyn (ingevolge de Schrifture) met haere Voester, dat is, met de Vrouw-persoon die sorge voor haere opvoeding gedragen hadde, ende met haere Dienst-maegden ten minsten twee, alle sittende op Kemels. Den Kemel van Rebecca mag aengeleyt worden door den Opper-knegt van Abraham, de andere Kemels door syne mede-gesellen.

TEXTEN.

1.

Den Opper-knegt van Abraham bidt tot Godt: *Domine Deus... fac misericordiam cum Domino meo Abraham... Igitur Puella cui dixero; inclina hydriam tuam ut bibam: & illa responderit bibe, quin & Camelis tuis dabo potum: ipsa est quam præparasti servo tuo Isaac.* Gen. 24 : 12, 14.

Heere Godt... doet Bermhertigheyt met mynen Heere Abraham... De Maget dan tot welke ik sal geseyt hebben, neygt uw' water-kruyke (*van uwen hals af*) op dat ik drinke : ende sy geantwoordt hebben drinkt, nog meer ik sal aen uw' Kemels den drank geven: dese is het, welke gy toegeschikt hebt aen uwen dienaer Isaac.

2.

Rebecca segt tot hem :
Bibe Domine mi. Celeriterque posuit hydriam su-

per ulnam suam, & dedit ei potum. Cumque ille bibisset, adjecit quin & Camelis tuis bauriam aquam, donec cuncti bibant. Effundens hydriam in canalibus, recurrit ad puteum, ut bauriret aquam: & baustam omnibus Camelis dedit.

Drinkt myn Heer: ende sy haeftede, en liet haere kruyke neder op haere handt, ende gaf hem te drinken. Ende als hy gedronken hadde voegde sy by: Ik sal ook voor uw' Kemelen putten tot dat sy alle gedronken hebben. Ende gietende haere kruyke uyt in de Drink-bakken, liep weder na den put, om te putten: ende geput hebbende gaf sy het aen alle syne Kemelen.

Uyt het voorgaende siet-men, dat Rebecca boven haere suyverheyt, over welke sy Gen. 24. 16. gepresen wordt, al was sy van grooten en ryken huyse, verre van trots, in tegendeel seer nedrig was van gemoedt, daer by gedienstig en werksaem, ja vlytig én haestig in gedienstaemheyt, sonder den last des werkx te aensien, gelyk alhier was het water putteu en aen brengen voor alle Kemelen, die 10 in getal waren. Diergelykx heeft ook plaets in MARIA.

3.

Ecce ancilla Domini.... Respexit humilitatem ancillæ suæ. Luc. 1: 38, 48.

Siet de dienst-maegt des Heere... Hy heeft aengesien de nederigheyt van syne dienst-maegt.

4.

Exurgens Maria... abiit in montana cum festinatione.... & intravit in domum Zachariæ & salutavit Elisabeth.... Mansit autem Maria cum illa quasi mensibus tribus. Luc. 1: 39, 56.

Maria opstaende... is na het gebergte gegaen met haeste... en ingegaen in't huys van Zacharias, ende sy heeft Elisabeth gegroet... Ende Maria is by haer gebleven ontrent de dry maenden. Ongetwyfelt, onder andere, om dese, haere in hoogen ouderdom, bevrugte Nigte, alle mogelyke gedienstigheyt, soo in huys-werk als andersints, te bewysen.

9. Den Patriarch JACOB, Sone van Isaac en Rebecca met eenen grooten Schildt aen den erm, waer op geschildert eene leeder van de aerde tot den Hemel, op welke Godt rustede, en de Engelen op-en-af-klommen volgens synen mystiken droom.

TEXTEN.

1.

Verè Deus est in loco isto. Gen. 28 : 16.

Waerlyk, *dat is, op eene besondere maniere*, Godt is op dese plaetse. *Seker op eene seer verhevene bysondere maniere in den schoot van Maria.*

2.

Non est hic aliud nisi domus Dei & porta cæli: ibid. ℣. 17.

Hier is (*ook Maria*) niet min als het huys Godts ende de deure des Hemels.

10 Twee Kemelkens, den LEEUW ende de LEEUWINNE neffens een, met op ieder een jongs-ken: hebbende het jongs-ken dat sit op den LEEUW eene groene oft groeyende spruyt in de handt, en het gen' sit op de LEEUWINNE een kruysken en Palm-tak oft Laurier-tak in de handt.

Dit slaet op onsen HEERE JESUS-CHRISTUS, als door MARIA syne Moeder gesproten uyt den Stam van JUDA, Sone van den Patriarch JACOB, tot welken desen in syn Doodt-bed' hem gebenedydende voorseyt heeft, volgens de LXX. Oversetters.

TEXTEN.

1.

*Catulus Leonis Juda : ex germine, fili mi, ascendisti : recumbens dormisti ut Leo, & quasi * catulus Leonis, quis suscitabit eum?* Gen. 49 : 9.

* Vulg. *quasi Leæna.*

Juda, Leewen-jong : uyt de spruyt, mynen Sone, zyt gy geklommen : nederliggende hebt

gy geslapen als eenen Leeuw, en als een * Leeu-wen-jong, wie sal hem opwekken?

* *Onsen Text heeft* : als eene Leeuwinne.

2.

Uytlegging van den H. Christ. *Ex germine, fili mi, ascendisti*, germen scilicet Virginem vocans, & Mariæ integritatem ac puritatem hac voce significans. Tum Crucem designans dicebat, *recumbens dormisti ut Leo, & quasi catulus Leonis, quis suscitabit eum?...* mortem cum resurrectione copulavit.

Uyt de spruyt, mynen Sone, zyt gy geklommen, *te weten de Maget spruyt noemende, ende door dit woordt de ongeschendentheyt en suyverheyt van Maria beteekenende. Alsdan voorts aenwysende het kruys, seyde hy*, Nederliggende hebt gy geslapen als eenen Leeuw, en als een Leeuwen-jong, wie sal hem opwekken? *Hier door heeft hy de doodt Christi met syne Verryssenisse vereenigt.*

11 *Tot slot der eerste verdeyling van het eerste Deel.*

Eenen gemeynen Wagen, wat lang-werpiger als ordinair uytgetrokken, op't eynde van welken verbeeldt wordt den Breem-bosch, die brandede, sonder te verbranden, en op den Wagen Moyses knielende by-na plat ter aerde, nogtans op den Breem-bosch syne oogen slaende: syne scandalen oft schoenen moeten als uytgedaen verthoont worden: men mag eene Herders-schuppe neffens hem ievers hegten, maer men moet letten, dat men hem geen licht oft horens aen het hooft geeft, want dit hebben de Israëliten maer daer na aen hem gesien.

Texten te hegten wederzyds des Wagens.

1.

Apparuit ei Dominus in flamma ignis de medio rubi: & videbat quod rubus arderet, & non combureretur. Dixit ergo Moyses: Vadam & videbo visionem hanc magnam, quare non comburatur rubus Exod. 3:2, 3.

Den Heere heeft sig aen hem veropenbaert in vlamme viers uyt het midden des Breem-bosch,

ende hy sag dat den Breem-bosch brande en niet verbrandt wirdt. Moyses heeft dan geseyt ; Ik sal gaen en sien dit groot visioen, waerom den Breem-bosch niet verbrandt.

2.

Rubum quem viderat Moyses incombustum conservatam agnovimus tuam laudabilem Virginitatem. Dei Genetrix intercede pro nobis, *S Mat. Eccl. in offic. per hor. Festi Circumcis. & vig. Epiph. & in* 1. *Vesp. Purific. Mariæ. Vide S. Greg. Nyss. de Christi Nativ.*

Den Breem-bosch, die Moyses gesien had' niet te verbranden, hebben wy erkent te beteekenen uwen loffelyken Maegdom ongeschonden gebleven. Moeder Godts, zyt onse voorspraekersse.

Is't te moyelyk dit te verbelden by Wagen ; soo kan men Moyses (de Texten blyvende de selve) te peerdt stellen, met eenen Schildt aen synen flinken erm, waer op eenen brandenden Breem-bosch geschildert staet, ende alsdan mag men de Vrouw-persoon die de Synagogue sal verbelden, soo aenstonts sal geseyt worden, stellen voor aleer Moyses, ook men mag alsdan aen Moyses horens van licht op't sop van syn voorhooft geven, als wesende syn onderscheyteeken. Maer het best soude wesen met wagen.

VII. I. DEEL.

II. Verdeyling.

1 Vrouw-persoon hebbende in de handt de Afbelding der twee steene-Tafelen des Wets, ende eene Voile, op haer hooft, haer aensicht (voor soo veel doenelyk) bedekkende. Verbeldende dese Vrouw-persoon.

De Israëlitische Synagogue,

welke men mag, ja moet rekenen, begost te zyn met den uytgang der kinderen Israëls uyt Egypten.

TEXTEN.

1.

Usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. 2. cor. 3 : 15.

Tot heden toe, als Moyses gelesen wordt, soo blyft het dekfel over hun herte liggen.

2.

Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Ibid. ℣. 16.

Dog als (*hun herte*) tot den Heere sal bekeert zyn, sal het deksel weggenomen worden.

2 MARIA de Propheterse Suster van *Moyses* en van *Aaron*

Godt dankende over de verlossing van Israël uyt de Slavernye van Egypten door de roode Zee, in welke Pharao met syn krygs-heyr versmoort is, *heeft*, segt de H. Schrift, *een trommel in haer handt genomen, ende allen de Vrouwen zyn haer na-gegaen met trommels ende ryen, welke sy voorsingde, seggende:*

TEXTEN.

1.

Cantemus Domino, gloriosè enim magnificatus est: Exod. 15 : 20.

Laet ons den Heere singen, want hy is glorieuselyk grootdadig geworden:

2.

Equum & ascensorem ejus projecit in mare. Exod. 15 : 21.

Het Peerdt ende desselfs ryder heeft hy in de Zee geworpen.

Her verstaet syn selven, dat dese Maria de Afbelding geweest is van *Maria* de Moeders Godts, hem, by haeren overtreffelyken Lof-sang *Magnificat*, dankende over de in haer begoste Verlossing des Menschelyk geslagt. Met dit verschil, dat de Propheterse *Maria* aen de Vrouwen Godts Lof maer gesongen heeft: Moyses had' het alreede voor haer aen de mans gedaen. Maer de Moeder Godts is de eerste van het nieuw Testament, die aen Godt Lof gesongen heeft, en niemant voor haer.

Alsoo alhier van Verlossing door de Zee gehandelt wordt, ende dat onse Stadt voorsien is van fraye Kemelkens, gelyk-men-se noemt, die Zee-gedierten Afbelden, men kan, om dese te besigen, daer op in ryen setten de Dogterkens die verbelden souden de Vrouw-persoonen van Israël, welke Mariam de Propheterse in ryen gevolgt zyn, ende men mag de Afbelding der twee Crocodillen, als tochoorende aen den grooten Nilus in Egypten, by-voegen.

3 Een klyn Wageken waer op gevoert wordt de *Arke* des *Oude Verbonts*, in welke besloten waeren de Tafelen der Wet, ende boven de selve het *Versoen-deksel.*

Afbelding van MARIA,
die door de H. Kerke Arke des Verbonts gegroet wordt. In wiens Maegdelyken en onbederffelyken schoot is besloten geweest den Sone Godts, den Wet-gever selver, om in syne uyt haer, en in haer aengenome Menscheyt te zyn de versoening van't sondarig menschelyk geslagt.

TEXTEN.

1.

Arcam de lignis setim...deaurabis...auro mundissimo intùs & foris...ponesque in Arca testificationem quam dabo tibi. Exod. 25. 9, 11, 16.

Gy zult eene Arke van onbederffelyk hout... binnen en buyten bekleeden met het suyverste Gout...ende gy sult in die Arke stellen de getuygenisse, welke ik u geven sal.

2.

Facies & Propitiatorium de auro mundissimo... duos quoque Cherubim aureos...respiciantque se mutuò versis vultibus in Propitiatorium quò operienda est Arca. Exod. 25 : 17, 18, 20.

Gy sult ook het versoen-deksel maken van het suyverste Gout...ook twee Cherubins...en dat sy elkanderen besien de aengesigten keerende tot het versoen-deksel door het welk de Arke moet gedekt worden.

4 AARON met syne Roede
de welke alleen by Mirakel gebloeydt hebbende, en geene der andere Geslagten van Israël, is aen hem het Opper-Priesterschap des O. T. gevestigt geweest.

Den Opper-Priester in der eeuwigheyt des N. T. heeft sig geweerdigt, by nog grooter Mirakel de Bloeme en vrugte zyn van *Maria*, de welke alleen, onder alle menschen, Moeder is geworden en Maget gebleven.

TEXTEN.

I.

Moyses . . . invenit germinasse Virgam Aaron . . . & turgentibus gemmis, exuperant flores, qui foliis dilatatis, in amygdalas deformati sunt. Num. 17 : 7, 8.

Moyses heeft . . . bevonden, dat de Roede van Aaron gebloeyt hadde, ende met opgeswollen bollen waeren die bloemen uytgeborsten, die met gebreyde blaederkens in Amandelen gespeent waeren.

2.

Qui virgæ, propter Sacerdotem typicum . . . . fructum suprà naturam ferre dedit, nonne Virgini, propter verum Sacerdotem, parere concesserit. *S. Cyril. Hierol. Catæch.* 12. *cap.* 28.

Dien selven, die, om den wille van eenen Afbeldenden Opper-Priester, boven de nature aen de Roede heeft doen vrugt dragen; soude hy niet gejont hebben het baren aen eene Maget om den wille van den waeragtigen Opper-Priester.

5. BALAAM.

grooten boofwicht, maer eventwel *Propheet*, sittende op eene Ezelinne, voor welke gaet eenen *Engel* met sweerdt.

TEXTEN.

I.

Dixit homo cujus obturatis est oculus, dixit auditor sermonum Dei . . . Orietur Stella ex Jacob. Num. 24 : 15, 16. 17.

Den man, wiens oog verstopt is, heeft geseyt, den hoorder van de woorden Godts heeft geseyt . . . Daer sal eene Sterre verschynen uyt Jacob.

2.

Orta est Stella ex Jacob : Virgo peperit Salvatorem : te Laudamus Deus noster. *S. Mat. Eccl. in S. Offic. ut antè.*

De Sterre is uyt Jacob opgestaen : de Maget heeft den Saligmaker gebaert : wy loven u onsen Godt.

JOSUE

JOSUE.

Godt heeft ten tyde van eenen dag gehoorsaemt aen de stemme van Josue, den inleyder der kinderen van Israël in't Landt van Beloften, wanneer hy, daer toe slag leverende tegens 5 Koningen, aen de Sonne gebiedede van te blyven staen.

De Sonne der regtveerdigheyt *Christus* onsen *Godt*, door syne Menschwording in, en geboorte uyt *Maria*, door syne Alder-H. exempels en leering, door syne Doodt en Verryssenisse, onsen inleyder in't beloofde Landt des Hemels, heeft 30 jaeren aen *Maria* de eere aengedaen, van onderworpen te blyven aen haer als aen syne *Moeder*, en als aen Moeder des Huysgesin.

1.

Sol... ne movearis... stetit itaque sol... & non festinavit occumbere spatio unius diei... obediente Domino voci hominis. Josu. 10: 12, 13, 14.

Sonne... en wordt niet beroert... de Sonne heeft dan gestaen... en sig niet gehaestigt onderte-gaen ten tyde van eenen dag... den Heere gehoorsamende aen de stemme des Mensch.

2.

Descendit cum eis, & venit Nazareth: & erat subditus illis. Luc. 2: 51.

Hy (*Jesus*) ging met haer af en quam tot Nazareth, ende hy was haer onderdanig.

7 AXA Dogter van Caleb

van hem, by versugting en bede, voor haere Familie verkrygende een Erfdeel vrugtbaer door de vogtigheyt des waters; kan geagt worden de Figure te zyn van

MARIA

die by haere gebeden, voor ons haere kinderen, van Godt, door de verdiensten van haeren *Sone* verkrygt het vrugtbaer vogt der Goddelyke Gratie.

TEXTEN.

1.

Da mihi benedictionem, quia terram arentem dedisti mihi: dat & irriquam aquis. Jud. 1: 15.

Geeft my eenen zegen, dewyl gy my een dorre landt gegeven hebt, geeft my ook water-wellingen.

2.

Dedit ergò ei Caleb, irriguum superius, & irriguum interius. Ibid.

Dus heeft haer Caleb hooge wellingen, en leege wellingen gegeven.

8 DEBBORA en BARAC ende agter hun JAHEL.

Debbora Propheterſſe, mede-Regeerſter van Iſraël, en mede-oorlog-voerſter tegens des ſelfs vyanden, met den Regter en veldt-Overſten Barac is de Figure van

MARIA

by haere vrywillige toeſtemming in Moeder van Godt den Sone te worden, ſyne mede-werkſter tot haere en onſe ſaligheyt.

ENDE

voor ſoo veel MARIA het hooft des helſch Serpent, in ſekeren ſin, verplettert heeft; mag men rekenen, dat ſy verbeldt geworden is door

JAHEL;

die den vyandtlyken Veldt-Overſten Siſaram gedoodt heeft, hem met hamer en nagel door het hooft ſlaende. Men moet aen Jahel de verbelding van ſwaren hamer en langen nagel in de handt geven.

Debbora en Barac hebben, onder andere, *geſongen*.

TEXTEN.

1.

Ceſſaverunt fortes Iſraël, & quieverunt: donec ſurgeret Debbora, ſurgeret Mater in Iſraël Jud. 5: 7.

De ſterke mannen van Iſraël hebben opgehouden, en zyn ſtil gebleven: tot dat opſtont Debbora, opſtont de Moeder in Iſraël.

2.

Nova bella elegit Dominus. Jud. 5: 8.

Nieuwe ſtryden heeft den Heere verkoſen.

Dit is volkomender waer geworden in't N. T., alwaer't Geeſtelyke ſtryden zyn.

3.

Benedicta inter mulieres Jahel... ſiniſtram manum miſit ad clavum, & dexteram ad fabrorum malleos, Jud. 5: 24, 26.

Gebenedydt moet Jahel onder de Vrouwen wesen ... sy heeft haer slinke handt aen den spannagel gesteken, en haer regte aen der smeden hamers.

4.

Percussitque Sisaram, quærens in capite vulneri locum; & tempus ejus validè perforans. Ibid.

Ende sy heeft Sisaram geslagen, soekende in syn hooft een plaetse om hem te quetsen, ende den slaep des hoofts magtelyk doorstekende.

9 GEDEON met een Vlies

t zy aen syne slinke zyde hangende, 't zy geschildert op eenen Schildt gehegt aen synen slinken erm, op welk Vlies alleen den douw des Hemels gevallen is, het overig des grondts midlertydt droog blyvende, als mirakeleus teeken van de aenstaende verlossing van Israël uyt de handen der Madianiten, is dit Vlies de Prophetische voorsegging geweest van de Alder-H. Maget

MARIA.

Aen wie alleen, by grooter Mirakel, gegunt is geworden in haer te ontfangen den SONE GODTS onsen verlosser, van wie, en door wie tot haer en tot ons gekomen is den mystiken douw der Goddelyke Gratie, om vrugten van verdiensten voort-te-brengen.

Dit erkent de H. Kerke, van oudts in haer Kerkelyk Officie tot Christus singende:

TEXTEN.

I.

Quando natus es ineffabiliter ex Virgine, tunc impletæ sunt scripturæ: sicut pluvia in vellus descendisti.

Als Gy op eene onuytsprekelyke maniere uyt de Maget geboren zyt, alsdan zyn de Schriftu, ren volbrogt: Gy zyt als den regen in het Vlies nedergedaelt,

2.

Ut salvum faceres genus humanum: Te Laudamus Deus noster.

Op dat Gy het menschelyk geslagt soude salig maeken; onsen Godt wy loven u.

10 Is den sterken SAMPSON, vraek-nemer tegens de Philistinen, wiens slaven de kinderen Israëls geworden waeren, hy, die Nazareer Godts moest blyven syn leven lang, en veel meer Philistinen by syne vrywillige doodt ten onderen gebrogt heeft als ten tyde syns levens, de Prophetische Figure van den sterkeren gewapenden Jesus van Nazareth, die vrywillig de doodt stervende aen het Kruys, ons uyt de slavernye des Duyvels verlost heeft; soo is ook de te vorens onvrugtbaere Huys-vrouwe van Manue, op de Boodtschap en Belofte des Engels, van Godt tot haer gesonden, Moeder van dien Sampson geworden, al-hoe-wel op de gemeyne wyze der vrouwen, de Prophetische Figure van Maria, die op de Boodtschap en hoogere Belofte des Engels, van Godt tot haer gesonden, op eene verhevender maniere Moeder Jesu-Christi geworden is.

De Huys-vrouwe van MANUE ende haeren Sone SAMPSON met het kaeks-been van Ezel in de handt.

TEXTEN.

1.

Ecce concipies & paries filium ... erit puer Nazaræus Dei ... ex utero matris suæ usque in diem mortis suæ. Jud. 13 : 7.

Siet gy sult ontfangen en baren eenen Sone... het Kindt sal Nazareer Godts zyn ... van den schoot syns Moeders af tot den dag syn'er doodt.

2.

Multoque plures occidit moriens quam vivus occiderat. Jud 16 : 30.

Ende hy heeft'er stervende veel meer gedoodt, als hy ten tyde syns levens gedoodt hadde.

11 RUTH Mohabitide met Booz haeren man, opgevolgt door hunnen klynen Sone

JESSE,

die den struyk gerekent wordt van den Huyse van David, waer uyt, langs MARIA, JESUS-CHRISTUS af-komt.

Dat Ruth in sekeren sin de Figure van Maria kan gen worden; geven niet duysterlyk te kennen de woorden, die Booz, voor aleer-se tot syne Bruydt te verkiesen, tot haer sprekt, en welke niet alleen haere suyverheyt en groote

deugsaemheyt verkondigen; maer selfs na het aenkomen tot de woorden, welke den Engel tot MARIA gesproken heeft, wanneer hy haer Boodtschapte, dat sy tot Bruydt des H. Geest verkosen was.

TEXTEN.

1.

Benedicta es à Domino filia, & priorem misericordiam posteriore superasti, quia non es secuta juvenes pauperes sive divites. Ruth. 3 : 11.

Gebenedydt zyt gy van den Heere, ô Dogter, ende de vorige bermhertigheyt hebt gy door de opvolgende overtroffen, om dat gy niet gevolgt hebt eenige jongmans arme oft ryke.

2.

Noli metuere, sed quidquid dixeris mihi faciam tibi. Scit enim omnis populus . . . te mulierm esse virtutis. Ibid. 12.

En wilt niet vreesen, want al wat gy my sult geseyt hebben dat sal ik doen, vermits allen het volk... weet, dat gy eene Vrouw-persoon van deugsaemheyt zyt.

3.

Egredietur Virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum Spiritus Domini. Is. 11 : 1, 2.

Daer sal eene Spruyte uytgaen uyt de wortel Jesse, ende uyt des selfs wortel opklimmen eene Bloeme, ende daer op sal den Geest des Heeren rusten.

4.

Ex qui exurget regere Gentes, & in eum Gentes sperabunt. Ibid. ℣. 10. & Rom 15 : 12.

Ende die opstaen sal, sal over de Heydenen gebieden, ende op hem sullen de Heydenen hopen.

Door de Spruyte wordt Maria, door de Bloeme Christus verstaen. Siet Hieronym. in't Officie der H. Kerk den 3. Sondag van den Advent.

Niemant heeft op eene verhevender maniere de vorige Bermhertigheyt door de opvolgende overtroffen als MARIA.

De vorige Godts Bermhertigheyt verklaerde sig in Beloftе en Voorseggingen van den toekomenden Verlosser: de gene door MARIA, op haere toestemming, verkregen, is nu den Verlosser selver.

Men moet aen Ruth eenen bundel terwe-graen in de handt geven, ende aen den slinken erm van Jesse moet gehegt worden een Kartel, waer op geschildert staet eene wortel, uyt welke eene groene Spruyte uytschiet, en op het sop van dese Spruyte eene Bloeme.

12 ANNA Moeder van SAMUËL.

Gelyk Samuël voor seker de Figure Christi is; soo is niet min seker, dat Anna, te vorens onvrugtbaer, op haere versugtingen en gebeden, de Moeder van Samuël geworden, de Figure is van Christi Moeder MARIA. Dit verklaeren de woorden, die soo d'eene als d'andere in hunne Prophetische Lof-sangen uytgesproken hebben.

TEXTEN.

Woorden van ANNA:

Exultavit cor meum in Domino... quia lætata sum in salutari tuo. 1. Reg. 2: 1.

Myn herte heeft sig verheugt in den Heere... want ik ben blyde geworden in uw saligheyt.

Repleti priùs, pro panibus se locaverunt: & famelici saturati sunt. ibid. ℣. 25.

Die te vorens versadigt waeren, hebben sig verhuert om den broodt-kost, ende de (*vorige*) hongerige zyn versaet geworden.

Dominus... de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus & solium gloriæ teneat. Ibid. ℣. 7, 8.

Den Heere... verheft den armen uyt den drek, op dat hy sitte met de Vorsten, en houde den Stoel van glorie.

Woorden van MARIA:

Exultavit Spiritus meus in Deo salutari meo. Luc. 1: 47.

Mynen Geest is verheugt geworden in Godt mynen Saligmaeker.

Esurientes implevit bonis & divites dimisit inanes. Ibid. ℣. 23.

De hongerige heeft hy met goederen vervult, ende de ryke ydel weg-gesonden.

Deposuit potentes de sede, & exaltavit humiles. Idib. ℣. 52.

Hy heeft de magtige van den Throon afgetrokken, ende de nederige heeft hy verheven.

13 A B I G A E L

Eene seer verstandige, aldervoorsigste en oodtmoedigste Vrouw-persoon: eerst Huys-vrouwe van den dwasen Nabal, en, na des selfs doodt, door David verkosen om syne Huys-vrouwe te worden.

Vermits sy heeft weten den, niet sonder groote reden, vergramden David, die den ondergang van Nabal ende des selfs geheele Familie besloten had, te wederhouden, kan sy de Afbelding zyn van Maria, door haere gebeden de straffen van Godts gramschap opschorsende. Ende Godt Nabal met de doodt gestraft hebbende; moet-men sig niet verwonderen, dat David, in eenen tydt wanneer het hem geoorloft was meer dan eene vrouw te hebben, aenstonts is besorgt geweest, om soo eene deftige deugsaeme Vrouwpersoon in syne Familie te brengen, met haer tot Huysvrouwe te versoeken, het gen' sy hem ook met eene seer diepe oodtmoedigheyt toegestaen heeft.

Abigael dient te sitten op Ezel. Daer moeten voor haer aengedreven worden een getal Ezels met ete-waren en drank gelaeden.

T E X T E N.

I.

Suscipe benedictionem hanc, quam attulit Ancilla tua tibi Domine meo, & da pueris qui sequuntur te. 1. Reg. 25 : 27.

Ontfangt dog dese gebenedyding, de welke uw' dienaeresse aen u, mynen Heere, toebrengt, ende geeft het de knegten, die u volgen

2.

Benedictus Dominus Deus Israël, qui misit te hodiè in occursum meum, & benedictum eloquium tuum, & benedicta tu, quæ probibuisti me hodiè, ne irem in sanguinem. Ibid. ℣. 32, 33.

Gebenedydt zy den Heere Godt van Israël, die u heden my te gemoet gesonden heeft, ende gebenedydt is uw uytsprake, gebenedydt moet gy ook zyn, die my heden hebt belet, dat ik tot de bloedt-storting niet gaen soude.

3.

Vade pacificè in domum tuam, ecce audivi vocem tuam & honoravi faciem tuam. ℣. 35.

Gaet henen vredelyk tot uw' huys, siet ik heb' uw' stemme gehoort en uw' aensigt eere bewesen.

4.

Woorden van Abigael toestemmende Davids versoek, van syne Huys-vrouwe te worden

Ecce famula tua fit in Ancillam, ut lavet pedes servorum Domini mei. Ibid. ℣. 41.

Siet uw' dienaresse, dat sy wese de Dienst-Maerte, om de voeten te wasschen van de Dienaers van mynen Heere.

13 De wyse Vrouw-persoon van Thecue, en den Veldt-Oversten Joab:

Op wiens ingeven sy tot den Koning David gesproken hebbende, hy Absalon synen Sone uyt het ballingschap heeft doen roepen, is eene, al-hoe-wel min volmaekte, Figure van MARIA, die van de H. Kerke *Stoel der wysheyt* gegroet wordt, ende die door het ingeven van den H. Geest, tot den Engel, gesant van Godt, gesproken hebbende, aen de ballige kinderen van Eva den weg tot het Hemels Vaderlandt geopent heeft.

TEXTEN.

1.

Joab misit Thecuam, & tulit indè mulierum sapientem, dixitque ad eam... Ingredieris ad Regem, & loqueris ad eum sermones hujusmodi. Posuit verba in ore ejus. 2. Reg. 14 : 2, 3.

Joab heeft na Thecua gesonden, en van daer doen komen eene wyse Vrouw-persoon, en tot haer geseyt... Gy sult tot den Koning gaen, ende tot hem spreken dusdanige redenen. Ende Joab heeft de woorden in haeren mondt gestelt.

Et

2.

Et dit Rex ad Joab : Ecce placatus feci verbum tuum : vade ergò & revoca puerum Absalon. Ibid. ℣. 21.

Ende den Koning heeft tot Joab geseyt : siet bevredigt zynde, heb' uw' woordt gedaen : hierom gaet henen, en roept weder den jongeling Absolon.

14 De sterke Vrouwe, van welke gehandelt wordt in't leste Cap. van't Boek der Spreuken, is in sekeren sin de Figure van Maria, ende dewyl die sterke vrouwe aldaer aen een Schip vergeleken wordt; kan men

Het Schip

doen gaen, met eene Vrouw-persoon als eene O. L. Vrouwe gekleedt op het selve sittende. Van wederkanten tegens het Schip te hegten dese dry Texten :

1.

Verba Lamuelis Regis. Visio quâ erudivit eum mater sua.

Dit zyn de woorden des Konings Lamuel. Het visioen waer door hy syne Moeder onderwesen heeft.

2.

Mulierem fortem quis inveniet? Procul & de ultimis finibus prætium ejus. Ibid. ℣. 10.

Wie sal eene sterke vrouwe vinden? van verre en van d'uytterste paelen is haeren prys.

3.

Facta est quasi navis institoris, de longè portans panem suum. Ibid. ℣. 14.

Sy is geworden gelyk een koopmans Schip, van verre brengende haer broodt.

Niemant heeft meer van verre het God'lyk Broodt gebrogt, voor haer selven, en voor ons, als Maria, te weten den Sone Godts van het

opperſte der Hemelen om menſch te worden in haer lighaem, ende die, uyt haer geboren zynde hy ſelfs ſegt: Ik ben het levende Broodt, die uyt den Hemel gedaelt ben. *Joan.* 6: 51.

15 De Koninginne SABA vergeſelſchapt, voor ſoo veel doenelyk, gelyk de H. Schrifture ſegt.

TEXTEN.

1.

Ingreſſa Jeruſalem cum multo comitatu, & divitiis, camelis portantibus aromata, & aurum infinitum nimis & gemmas pretioſas, venit ad Regem Salomonem. 3. Reg. 10. : 2.

Intredende in Jeruſalem met groot geſelſchap ende rykdommen, en met kemelen die brogten koſtelyke Speceryen, en ontellyken veel goudts en koſtelyke geſteenten, is gekomen tot den Koning Salomon.

2.

Et dedit Regi centum viginti talenta auri, & aromata multa nimis: non ſunt allata ultra aromata tam multa, quam ea quæ dedit Regina Saba Regi Salomoni. 3. Reg. 10: 2.

Sy heeft den Koning gegeven hondert twintig talenten goudts, en boven maeten vele koſtelyke Speceryen en koſtelyke geſteenten. Daer zyn van dier tydt noyt ſoo veel koſtelyke Speceryen gebrogt, als de Koninginne *Saba* aen den Koning *Salomon* gegeven heeft.

Is ſy niet de Figure van MARIA, die tot haeren Sone, den waeren *Salomon*, het Hemels Jeruſalem, by haere Hemelvaert intredende, ſoo veel te overvloediger de koſtelykheyt van de Deugden en verdienſten ingebrogt heeft, als ſy in Heyligheyt alle Engelen en Gelukſalige verre overtreft? Is't niet waer, dat noyt daer na ſoo vele geeſtelyke koſtelykheyt daer inne gekomen is?

Ik ſeg, noyt daer na, maer wel eens te voren in de Hemelvaerrt Chriſti, die ſyne Moeder in Heyligheyt oneyndelyk overtreſt. Wilt-geſeggen: MARIA is by haer Hemelvaert alleen het Hemels Jeruſalem ingegaen, de Koninginne Saba in't aertſch Jeruſalem met groot geſelſchap. Wel mag ik dan aen MARIA voor geſelſchap, en groot geſelſchap niet geven alle de gene ſy door haere gebeden by haeren Sone ter ſaligheyt geholpen heeft, en tot het eynde des wereldts helpen ſal? Seker ja: want deſe ſullen alle haeren Sone, en haer, na hem, eeuwiglyk danken.

16 Den Propheet ELIAS
met een vlammende ſweerdt in ſyn regte handt, en aen ſynen ſlinken erm een groot Cartel, waer op geſchildert ſtaet een klyn wolkxken opkomende uyt de Zee, en op het ſop van dit wolkxken een half-lyf verbeldende de AlderH. Maget, voor ſoo veel dit wolkxken voorſeggende teeken van den aenſtonts op-te-volgen overvloedigen regen, om den hongers-noodt en dorrigheyt der aerde, die dry jaeren geduert had, weg-te-nemen, eene Afbelding was van *Maria*, door wiens Moederſchap der Sonne van Regtveerdigheyt *Chriſtus*, den regen van Godts Gratie over het menſchelyk Geſlagt getrokken is.

TEXTEN.

1.

ELIAS *dixit ad puerum ſuum: aſcende & proſpice contrà mare... & revertere ſeptem vicibus. In ſeptima autem vice, ecce nubecula parva... aſcendebat de mari.* 3. Reg. 18: 43, 44.

ELIAS heeft tot ſynen knegt geſeyt: klimt op en ſiet tegens de zee... en keert ſeven mael weder. En op de ſevenſte mael, ſiet een klyn wolksken... ſtont op uyt de zee.

2.

ELIAS *ait:... dic ad Achab: Junge currum tuum... ne te occupet pluvia...: & facta eſt pluvia grandis.* Ibid. 44, 45.

ELIAS heeft geſeyt... ſegt aen Achab. Stelt

u op uwen wagen op dat den regen u niet overvalle... ende daer is grooten regen geworden.

17 De kloecke JUDITH dragende het Hooft van Holofernes in de eene handt, en syn Sweerdt in de andere.

TEXTEN.

Benedixit te Dominus in virtute sua, qui per te ad nihilum redegit omnes inimicos nostros... Benedicta tu es Filia à Domino excelso præ omnibus mulieribus super terram. Judith 13:22, 23.

Den Heere heeft u gebenedydt in syn kragt, want door u heeft hy te niet gebrogt alle onse vyanden... Gebenedydt zyt gy Dogter van den hoogen Heere boven alle vrouwen op der aerden.

2.

Benedictus Dominus... quia hodiè nomen tuum ità magnificavit, ut non recedat laus tua de ore hominum, qui memores fuerint virtutis Domini. Ibid. ℣. 24, 25.

Gebenedydt zy den Heere... want heden heeft hy uwen naem soo groot gemaekt, dat uwen lof niet vergaen en sal uyt den mondt der menschen, die gedagtig zullen zyn de kragt des Heeren.

3.

Benedixerunt eam omnes unâ voce dicentes: Tu Gloria Jerusalem tu lætitia Israël, tu honorificentia populi nostri. Judith 15:10.

Sy hebben haer alle gebenedydt, met eender stemme seggende: Gy zyt de Glorie van Jerusalem, gy zyt de blydschap van Israël, gy zyt de eerlykheyt van ons volk.

4.

Eoquod castitatem amaveris... ideò & manus Domini confortavit te, & ideò eris benedicta in æternum: Et dixit omnis populus, Fiat, Fiat. Ibid. ℣. 11.

Om dat gy de suyverheyt bemindt hebt,...

daerom heeft u de handt des Heeren versterkt, daerom zult gy gebenedydt zyn in der eeuwigheyt. En allen het volk heeft geseyt, Dat het geschiede, Dat het geschiede.

Het is klaer, dat dit alle verhevender toekomt aen MARIA, door de kragt van haeren Sone, de Overwinster van haere en onse ziel-vyanden.

18 De Koninginne ESTHER opgevolgt door twee Kamenieren. Esth. 15 : 5, 6, 7. Den boosen Aman besloten hebbende alle de Joden door geheel het Ryk van Persien en Meden op sekeren gestelden dag te vermooren, heeft Esther, die eene Jodsche was, dit by den Koning Assuerus wederhouden, selfs met den ondergang van Aman, en verheffing van de Jodsche Natie. Hier in is sy de Figure van *Maria*, die door haere toestemming in Moeder van den Sone Godts te worden, aen haer selven en aen ons het eeuwig leven, in sekeren sin, van den Opperstenl Koning verkregen heeft tot schande des Duyvels, die ons alle ter eeuwige doodt schikte.

TEXTEN.

1.

O Rex .... dona mihi animam meam, pro quâ rogo, & populum meum pro quo obsecro. Traditi enim sumus ego & populus meus, ut ... jugulemur. Esth. 7 : 3, 4.

O Koning...geeft my myn leven, voor't welk ik bidde, ende myn volk, voor't welk ik smeeke, want ik en myn volk zyn overgelevert om... gekeelt te worden.

2.

Rex ait : quis est iste & cujus potentiæ, ut hæc audeat facere? Dixitque Esther ... Inimicus noster pessimus iste est Aman. ℣. 5, 6.

Den Koning ... heeft geseyt. Wie is desen en van wat magt, om sulkx te derven doen? Ende Esther heeft geseyt : Onsen vyandt is dien alderboosten Aman.

19 DE SEVEN BROEDERS MARTELAEREN in't tweede Boek der Machabeen opgevolgt door hunne

MOEDER, alle met Palmen oft Laurier-Takken in de handt, die alle, en sy de leste, voor het onderhouden van Godts Wet, door de aldervreetste tormenten, op het bevel van den God'loosen Koning Antiochus zyn gedoodt geworden.

DESE MOEDER

mag, met reden, worden geagt als de Koninginne der Martelaeren van het Oudt Testament, ende de Figure te zyn van

MARIA

Koninginne der Martelaeren des Nieuw Testament geworden in't alderbitterste lyden van haeren Sone JESUS-CHRISTUS.

TEXTEN.

I.

Suprà modum Mater mirabilis... singulos eorum hortabatur... fortiter, repleta sapientiâ. 2. Mach. 7 : 20, 21.

De Moeder uytter maeten wonderlyk... aenmoedigde elken van hun... kloeckelyk, vervult met wysheyt.

2.

Et femineæ cogitationi masculinum animum inferens. Ibid.

Ende den vrouwelyken gedagte eenen mannelyken moedt inplantende.

Om dat sy Vrouwe en moeder was, heeft sy sterk in haer hert gevoelt het lyden van haere Sonen. Maer door Godts hulpe eenen mannelyken moedt aengetrokken hebbende; heeft sy heel stantvastig haere Sonen sien voor haere oogen lyden en sterven.

Niemant kloekmoediger als MARIA, vast als eene steenrotse *staende onder het Cruys Jesu.* Nogtans om sy een teer Maegdelyk ende een Moederlyk herte te saemen hadde; kan geene Moeder soo seer het lyden van haer kindt gevoelen, als MARIA allen 't lyden, dat haeren Sone onderstont, in haere Ziele gevoelt heeft.

Vermits wy tot nog toe den lof van MARIA uyt de H. Schrift des Oudt Testament sonderlinge verkondigt hebben by Afbeldingen oft Figuren; sullen wy dit I. Deel eyndigen met eenen

20 PROPHETISCHEN WAGEN

waer op gestelt zyn de Propheten, die van haer, volgens ouderdom van tydt, gesproken hebben, den eenen uytdrukkelyker als den anderen.

Op het sop van dien Wagen staet in een Cartel:

Inimicitias ponam inter te & mulierem, inter semen tuum & semen illius &c.

Ik sal vyantschap stellen tusschen u ende de Vrouwe, tusschen uw Saet en haer Saet enz.

Dese woorden, door Godt, onmiddig na den val van Adam en Eva, uytgesproken tot het helsch Serpent, zyn de blykelykste Prophetie van den Messias, verlosser des werelds, ende van syne Gebenedyde Moeder.

Weynig leeger sit eene Vrouw-persoon verbeldende MARIAM, die haeren voet stelt op het hooft van een Serpent, dat slingert ront-omme eenen Bol de wereldt bediedende: sy heeft op haeren schoot het Kindeken JESUM, dat met een langwerpig Kruysken stekt op het hooft van het Serpent.

Dan sitten leeger in twee Ryen volgens ouderdom de volgende Propheten, aen welke, voor soo veel doenelyk, hunne onderschey-teekenen dienen gegeven te worden.

In de Rye der regter zyde. *In de Rye der slinke zyde.*

1.

Den Koning DAVID hebbende in syne handt eenen Psauter oft Harpe.

2.

Den Koning SALOMON. In syne handt den Tempel van Jerusalem, welken Tempel, en boven al het Heylig der Heyligen dier, eene Afbelding was van MARIA. Sy wordt door de H. Kerke genoemt: *Templum Domini, Sacrarium Spiritus S.* den Tempel des Heere, de geheyligde plaetse des H. Geests.

3.

Den Propheet JOËL.

4.

Den Propheet ISAIAS, met eene Saeg, als instrument waer mede hy gedoodt is.

5.

Den Propheet JEREMIAS gekleedt als gemeynen Priester der O. Wet (*Jer.* 1 : 1.) geboyt (*Jer.* 32 : 2.) en ook met boyen in syne handen.

6.

Den Propheet MICHEAS.

In de Rye der regter zyde.

7.

Den Propheet EZECHIËL, ook gekleedt als gemeynen Priester der Oude Wet (*Ezech.* 1 : 5.), en in syne handt eene Rolle van Papier oft Francyn, met Hebreuwsche letteren binnen en buyten beschreven.

In de Rye der slinke zyde.

8.

Den Propheet DANIËL, als Jongeling, en gekleedt gelyk Assyrischen Hoveling.

9.

In't midden op't voorste des Wagens JESUS den ouden, Jerosolymiter, Sone van SIRACH.

TEXTEN.

TEXT van David.

Juravit Dominus David veritatem & non frustrabitur eam: De fructu venstris tui ponam super sedem tuam. Ps. 131 : 11.

Den Heere heeft aen David de waerheyt gesworen, en hy sal'er hem niet van berooven: van de Vrugt uwe buykx sal ik op uwen throon stellen.

Dat de Vrugt Christus is, ende desen Buyk het Maegdelyk lighaem van MARIA, die van David voortsquam, verklaert sig uyt Luc. 1 : ℣. 32.

TEXT van Salomon.

Sicut Lilium inter spines, sic amica mea inter Filias... Tota pulchra es amica mea, & macula non est in te. Cantic. 2 : 2. & 4 : 7.

Gelyk de Lelie is onder de doornen, aldus myne alderliefste onder de Dogteren... Geheel schoon zyt gy myne alderliefste, ende geene vlekke is'er in u.

TEXT van Joël.

Et erit in die illa... Fons de Domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarnm. Joël. 3 : 18.

Ende het sal wesen in dien dag... dat eene Fontyne uyt het Huys des Heeren zal uytgaen, ende besproeyen zal de beke der doornen.

Gelyk

Gelyk alhier, door de Fonteyne den toekomenden Messias geprophetеert wordt, insgelykx door het Huys des Heeren, het lighaem van syne AlderH. Moeder.

TEXT van ISAIAS.

Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuël. Isa. 7 : 14.

Siet eene Maget sal eenen Sone baeren, en synen Naem sal genoemt worden Emmanuël. *Dat is, Godt met ons.*

TEXT van JEREMIAS.

Creavit Dominus novum super terram : femina circumdabit virum. Jer. 31 : 22.

Den Heere heeft iet nieuws op de aerde geschapen : eene Vrouwe sal eenen Man omvatten.

Dit geprophetеert nieuws is, dat MARIA Christum in haer lighaem omvatten soude, ende het kan geen ander zyn.

TEXT van MICHEAS.

Tu Bethleëm Ephrata parvulus es in millibus Juda : ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis : Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens pariet. Mich. 5 : 1, 2.

By Bethleëm Ephrata zyt klyn in de duysende van Juda : uyt u sal my uytkomen die den Heerscher zy in Israël, ende syne uytkomste is van den beginne, van de daegen der eeuwigheyt af. Daerom sal (*den Heere*) hun geven (*aen hunne vyanden*) tot den tydt op welken de barende baren sal.

Dese barende is buyten twyfel *Maria*, die *Jesum*, Godt en Mensch, in Bethleëm gebaert heeft. *Siet Matth.* 2 : 5.

TEXT van EZECHIËL.

Dixit Dominus ad me : Porta hæc clausa erit : & non aperietur, & vir non transibit per eam : quo-

niam Dominus Deus Israël ingressus est per eam, eritque clausa. Ezech. 40 : 2.

Den Heere heeft tot my geseyt: Dese deure sal gesloten zyn: ende en sal niet open gedaen worden, ende geenen mensch sal door de selve passeren: want den Heere Godt van Israël is ingegaen door de selve, ende sy sal gesloten zyn.

Dit verstaen de HH. Vaders * van *Maria*, de Moeder van den Godt van Israël, als altydt Maget.

* *Hieronym.*, *Ambros.*, *Augustin. ap. à Lapide Comment. in hunc loc. vide & Responsor. 2. Fer. 4. Hebd.* 1. *Adv.*

TEXT van DANIËL.

Abscissus est lapis de Monte Sine manibus... lapis autem... factus est Mons magnus, & implevit universam terram. Dan. 2 : 34, 35.

Den steen is sonder handen (*dat is, sonder menschelyk werk*) van den Berg afgesneden.... ende den steen... is geworden eenen grooten Berg, ende hy heeft de geheele aerde vervult.

Desen Figuerlyken steen is voor seker CHRISTUS, ende den Figuerlyken Berg MARIA, uyt wiens lighaem hy, sonder wille des Mans, syn menschelyk Vlees genomen heeft.

TEXT van JESUS den Jerosolymiter.

In... omnibus requiem quæsivi, & in hæreditate Domini morabor. Tunc præcepit & dixit mihi Creator omnium: & qui creavit me, requievit in tabernaculo meo. Eccli. 24 : 11, 12.

In... allen heb ik rust gesogt, en in des Heeren erfdeel sal ik rusten. Alsdan heeft den Schepper van alles, sprekende aen my bevel gegeven: ende die my geschapen heeft, heeft in myn Tabernakel gerust.

Het Catholyk Geloof leert, dat den Schepper van MARIA, ja van alles, negen maenden gerust heeft in haer lighaem, waer inne haere ziele

woonde. Sy heeft ook naukeuriger en overvloediger, dan eenig ander enkel schepsel, gehoorsaemt aen de bevelen van haeren Schepper.

Men behoort desen lesten Text te hegten aen het voorste des Wagens, ende de voorgaende Texten respectivè wederzyds des Wagens volgens dat respectivelyk de Propheten sitten: iederen Text agter ieder van hun: oft ten was het gevoegelyker waer aen ieder synen Text in de handt te geven.

VIII. II. DEEL.

BEhelsende den Lof van MARIA, verkondigt 't zedert haere Geboorte in Godts Woordt des N. Testament, soo in het geschreve als in het ongeschreve oft by Overleveringe.

1 Vrouw-Persoon

met een lang kruysken in de handt, en op't hooft eene Duyve straelen uytsendende, representerende

Het Geloof des Nieuw Testament, steunende op Godts Woordt voorgehouden door de H. Kerke.

TEXTEN.

1.

Fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Rom. 10: 7.

Het Geloof komt door het gehoor, en het gehoor door het Woordt Christi.

2.

Si... Ecclesiam non audierit, sit tibi sicut Ethnicus & Publicanus. Matth. 18: 17.

Die de Kerke niet sal gehoort hebben, soo houdt hem als een Heyden en Publicaen.

2 I. VERDEYLING.

Lof van MARIA in het gene de H. Kerke aen haere kinderen voorhoudt als Godts geschreve Woordt des N. Testaments.

Den Evangel. MATTHEUS in't Geslagt-Boek CHRISTI.

TEXTEN.

1.

Jacob genuit Joseph virum Mariæ, Matth. 1 : 16.
Jacob heeft Joseph gewonnen den Man van MARIA.

2.

De qua natus est Jesus, qui vocatur Christus. Ibid.
Uyt welke geboren is Jesus, die genoemt word CHRISTUS.

3 Den Engel GABRIËL
als Gesant van Godt tot MARIA, om haer te verwilligen tot het Moederschap van den Sone Gods.

TEXTEN.

1.

Ave Gratia plena, Dominus tecum: benedicta tu inter mulieres. Luc. 1 : 28.
Weest gegroet gy vol van Gratie, den Heere is met u : gebenedydt zyt gy boven alle vrouwen.

2.

Ecce concipies, & paries filium & vocabis nomen ejus Jesum. ℣. 31.
Siet gy zult bevrugt worden, en eenen Sone baren, en gy zult synen naem JESUS noemen.

3.

Spiritus Sanctus superveniet in te & Virtus Altissimi obumbrabit tibi, ℣. 36.
Den Heyligen Geest zal over u afdalen, ende de kragt des Alderhoogsten sal u overlommeren,

4.

Ideoque & quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei. Ibid.
Daerom sal ook het Heylig dat uyt u sal geboren worden, genoemt worden den Sone Godts.

4 CHRISTI Voorlooper JOANNES.

TEXTEN.

I.

Ut audivit salutationem Mariæ Elisabeth, exultavit in gaudio infans in utero ejus: & repleta est Spiritu Sancto. Luc. I : 41.

Soo haest als Elisabeth de groetenisse van MARIA hoorde, is het kindt in blydschap in haer lighaem opgesprongen: ende sy is vervult geworden met den Heyligen Geest.

2.

Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Joannes... ut testimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Joan. I. 6, 7.

Daer is eenen mensch geweest van Godt gesonden, wiens naem was Joannes ..om getuygenisse te geven van het licht, op dat sy alle door hem gelooven souden.

Uyt den eersten van die twee Texten kennen de Uytleggers, Ambrosius en andere, dat het kindt eerder vervult is geweest met den H Geest, en eerder gekent heeft de Menschwording van den Sone Godts in't lighaem van Maria, als Elisabeth syne Moeder, al heeft dese t' sessens op die opspringing het ook gekent. Het was niet buyten d'ordre, dat Joannes, na MARIA, den eersten onder alle enkele menschen soude daer van kennisse gehadt, en by opspringing in't lighaem syns Moeders getuygenisse gegeven hebben, vermits hy van Godt verkosen was om, na 30. jaeren, den eersten van alle menschen aen het Menschgeworden God'lyk licht, aen dat Lam Godts openbaere getuygenisse in de wereldt te geven, op dat sy alle door hem gelooven souden.

5 ELISABETH Huys-vrouwe van Zacharias, Moeder van Joannes, en Nigte van MARIA.

TEXTEN.

I.

Exclamavit voce magna & dixit: Benedicta tu

inter mulieres, & benedictus Fructus ventris tui. Et undè hoc mihi ut veniat Mater Domini mei ad me? Luc. 1 : 42, 43.

Sy heeft met luyder stemme gesëyt : Gebenedydt zyt gy boven alle Vrouwen, en gebenedydt is de Vrugt uws lighaems. Ende van waer komt my dit, dat de Moeder myns Heeren tot my komt.

2.

Et beata, quæ credidisti, quoniam perficientur ea, quæ dicta sunt tibi à Domino. Luc. 1 : 45.

Ende geluk-salig zyt gy, die gelooft hebt, want het gene u van den Heere geseyt is sal volbrogt worden.

6 MARIA selfs.

TEXTEN.

1.

Quia respexit humilitatem Ancillæ suæ : ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes. Luc. 1 : 48.

Om dat hy aengesien heeft de nederigheyt syner Dienstmaegt : want siet van nu af sullen alle geslagten my geluksalig noemen.

2.

Quia fecit mihi magna qui potens, & sanctum nomen ejus. Luc. 1 : 49.

Want hy, die magtig is, heeft my groote dingen gedaen, en Heylig is synen Naem.

7 JOSEPH den Bruydegom van MARIA, als getuygen van haere Heyligheyt.

TEXTEN.

1.

Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph,... inventa est in utero habens de Spiritu Sancto. Matth. 1 : 18.

Als syne Moeder MARIA ten Houwelyk gegeven was aen Joseph... wirdt sy bevrugt bevonden ontfangen hebbende van den Heyligen Geest.

2.

Joseph autem vir ejus, cum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occultè dimittere eam. Matth. 1 : 19.

Joseph dan haeren Man, alsoo hy regtveerdig was, en haer geene openbaere schande en wilde aendoen, wilde hy haer heymelyk verlaeten.

Was hy, soo het Evangelie getuygt, regtveerdig, soo soude het syne pligt geweest hebben, als regtveerdig, van haer openbaer over-te-draegen als eene, die haer misgrepen hadde tegens de suyverheyt. Maer, wederom als regtveerdig, verbaest over haere groote Heyligheyt, derst hy dit niet doen, ende heeft liever haer in stilte te verlaeten, sig laetende voorstaen, dat'er wel mogt een geheym wesen in haere bevrugtheyt: van welk geheym hy ook aenstonts door den Engel des Heeren is verwittigt geworden.

8 Den Evangelist LUCAS verhalende de Geboorte CHRISTI.

TEXTEN.

1.

Omnes qui audierunt, mirati sunt de his, quæ dicta erant Pastoribus ad ipsos. Luc. 2 : 18.

Alle die het hoorden, waeren verwondert over het gene hun van de Herders geseyt wirdt.

2.

Maria autem conservabat omnia verba hæc, conferens in corde suo. Luc. 2 : 19.

Dog Maria bewaerde alle dese woorden, deselve overleggende in haer hert.

9 Den ouden SIMEON in de offering van 't Kindt JESUS in den Tempel.

TEXTEN.

1.

Dixit ad Mariam Matrem ejus: Ecce positus est in ruinam, & in resurrectionem multerum in Israël, & in signum cui contradicetur. Luc. 2 : 34.

Hy seyde tot MARIA syne Moeder: siet desen is gestelt tot val en opregting van vele in Israël, en tot een teeken 't welk sal tegen gesproken worden.

2.

Et tuam ipsius animam pertransibit gladius, ut revelentur ex multis cordibus cogitationes. Luc. 2: 35.

Ook sal het Sweerdt uwe ziele selfs doorgaen, op dat de gedagten uyt vele herten souden ontdekt worden.

10 CHRISTUS JESUS selfs, voor soo veel hy, in de Bruyloft te Cana in Galileën, op het uytwendig bedekt versoek van MARIA, de ure van sig te openbaeren in de wereldt door Mirakelen, welke ure sonder dit haer versoek nog niet soude gekomen geweest zyn, in sekeren sin voorgekomen heeft.

CHRISTUS mag opgevolgt worden door den *Bruydegom* ende de *Bruyt*, en agter dese door den *Hof-Meester*.

TEXTEN.

1.

Deficiente vino, dicit Mater Jesu ad eum. Vinum non habent. Joan. 2: 3.

Den wyn ontbrekende, seyde Jesu Moeder tot hem: sy en hebben geenen wyn.

2.

Et dicit ei Jesus: quid mihi & tibi est mulier? nondum venit hora mea. 2: 4.

Jesus segt haer: Vrouwe wat bemoeyt gy u met myne saken? Myne ure en is nog niet gekomen.

3.

Dicit Mater ejus Ministris: quodcumque dixerit vobis facite. Joan. 2: 5.

Syne Moeder segt tot de Dienaers: doet al wat hy u seggen sal.

Dicit

4.

Dicit eis Jesus: Implete hydrias aqua . . . haurite nunc & ferte Architriclino. Joan. 2 : 7, 8.

Jesus segt hun : vult de kruyken met water... Schept nu en draeg'et aen den Hof-Meester.

5.

Vocat sponsum Architriclinus & dicit ei: Omnis homo primùm bonum vinum ponit ... tu autem servasti bonum vinum usque adhuc. Joan. 2 : 9, 10.

Den Hof-Meester segt tot den Bruydegom : Alle man stelt eerst den goeden wyn voor... gy hebt den goeden wyn tot nu toe bewaert.

6.

Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galileæ, & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum Discipuli ejus. Joan. 2 : 11.

Dit eerste syn'er Mirakelen heeft Jesus gedaen te Cana in Galileen, en heeft syne glorie geopenbaert, en syne Discipelen hebben in hem gelooft.

11 Eene VROUWE uyt de Schaere, tot Christus sprekende.

TEXTEN.

1.

Extollens voce quædam Mulier de turba dixit illi: Beatus venter qui te portavit : & ubera quæ suxisti. Luc. 11.

Eene Vrouwe onder de Schaere haere stemme opheffende , heeft hem geseyt : Geluk-salig is den schoot die u gedraegen heeft, ende Geluk-salig zyn de borsten, die gy gesogen hebt.

2.

At ille dixit: Quinimò beati, qui audiunt verbum Dei, & custodiunt illud Luc. 11 : 28.

Waer op hy heeft geseyt : Ja Geluk-salig zynse, die het woordt Godts aenhooren, en het selve bewaeren.

Dit heeft seker geen enkel schepsel op eene verhevender wyze gedaen als Maria.

12 Den Evangelist JOANNES sprekende van het lyden Christi aen het Kruys.

1.

Cum vidisset... Jesus Matrem & Discipulum stantem quem diligebat, dicit matri suæ: Mulier, Ecce filius tuus. Joan. 19 : 26.

Jesus... siende syne Moeder, ende den Discipel dien hy lief-hadt, daer staen, seyde tot syne Moeder: Vrouwe siet daer uwen Sone.

2.

Deindè dicit Discipulo: Ecce Mater tua: Et ex illa hora accepit eam Discipulus in sua. Joan. 19 : 27.

Daer na segt hy aen den Discipel: siet daer uwe Moeder. En van die ure af heeft den Discipel haer tot synent genomen.

Alsoo de H. Schrift des N. Testament (in haer geheel genomen) Jesum verkondigt niet alleen als Sone Godts, maer ook als Sone des Mensche, het welk hy niet en is ten zy als Mensch-geworden in't lighaem van syne Moeder Maria, ende uyt haer geboren; soo is't dat de selve H. Schrift (aldus genomen) moet geagt worden te verkondigen den lof van Maria. Het is dan niet qualyk de I. verdeyling van het II. Deel te eyndigen met

Eenen WAGEN verbeldende de H. Schrift van't Nieuw Testament.

Op't hoogste des Wagens, na agter toe sit CHRISTUS-JESUS in't wit gekleedt, en met Sonne-stralen als komende uyt syn aensigt gelyk in syne Transfiguratie, in welke hy LEERAER en WET-GEVER des Nieuw Testament solemnelyk is verklaert geworden: wiens werken en woorden, niet alle nogtans, in de H. Schrift des N. Testament begrepen zyn. Niet op het hooft, maer op de borste CHRISTI moet geplaest worden eene DUYVE representerende den H. GEEST, die uyt

hem als uyt SONE GODTS niet min voortkomt als uyt den VADER. Die DUYVE moet uyt haeren bek ftraelen af-fenden tot de in twee Ryen leeger fittende, en als befig met fchryven, agt fchryvers des Nieuw Teftament, om daer door te bedieden, dat fy alle, in't fchryven der waerheyt van woorde tot woorde, door den H. Geeft verlicht geweeft zyn. Men mag in hun te plaetfen volgen d'ordre op welke hunne refpective Schriften, ten minften eenige dier, in den Bybel geftelt worden.

In de Rye aen de regte handt.

1.

Den Apoftel en Evangelift MATTHEUS.
Syn attribuet is eenen Engel. Hy is Schryver van eenen Boek van Evangelie.

3.

Den Evangelift LUCAS, met eenen Os, Hy is Schryver van twee Boecken, te weten, Evangelie, en werken der Apoftelen.

5.

Den Apoftel PAULUS.
Syn attribuet is eenen degen. Hy is Schryver van vierthien fend-Brieven.

7.

Den Apoftel PETRUS.
met Sleutels voor attribuet. Hy is Schryver van twee fend-Brieven.

In de Rye aen de flinke handt.

2.

Den Evangelift MARCUS, met eenen Leeuw by hem. Hy is ook Schryver van eenen Boeck van Evangelie.

4.

Den Apoftel en Evangelift JOANNES, met eenen Arend. Hy is Schryver van eenen Boeck van Evangelie, van dry fend-Brieven, en van den Boeck der veropenbaering.

6.

JACOBUS *Broeder des Heeren.*
dat is Cofyn Chrifti oft van fyn naefte maegfchap, eerften Biffchop van Jerufalem. Syn attribuet is eene volders-knotfe. Hy is Schryver van eenen fend-Brief.

8.

Den Apoftel JUDAS THADÆUS.
Hy is Schryver van eenen fend-Brief, fyn attribuet is...

II. VERDEYLING

VAN HET

II. DEEL.

BEhelsende den lof van MARIA in Godts H. Woordt by Overlevering.

I.

1 *State, & tenete Traditiones.* 2. Thess. 2:14. Staet vast, en houdt de Overleveringen.

2.

Supercertari semel traditor sanctis Fidei. Judæ ℣. 3.

Kloekelyk te stryden voor het Geloof, 't welk eens aen de Heylige is overgelevert.

Alsoo Godts Woordt des Nieuw Testament by overlevering bestaet in't gen' van in't eerste begin der H. Kerke af, en selfs voor aleer eenige Schrift des N. T. is uytgegaen, door de Apostelen en Apostolyke Mannen met den mondt verkondigt, ende by vervolg van tydt met den mondt is blyven verkondigt, en door de waere Christenen is gelooft en blyven gelooft worden; soo dunkt my niet qualyk dit te verbelden met

2 Eene VROUW-PERSOON

in't wit gekleedt en met straelen, hebbende op haere regte schouderen eene Duyve, en in haer slinke handt een Tafereel in twee verdeylt: op den regten kant des Tafereels geschildert als volgt: *sæculis à Christo natô* (dat is in de Eeuw na Christi Geboorte) I., II., III, IV., V., VI. VII., VIII., IX., X., XI., XII., XIII., XIV., XV., XVI., XVII., XVIII., & *seqq.* Van den anderen kant des Tafereels, mits van den lof van MARIA gehandelt wordt; te schryven dese woorden: *Beatam me dicent omnes generationes.* Dat is, alle geslagten sullen my Geluk-salig noemen.

3 Hiftorifche Getuygen voor de I. Eeuw.

VROUW-PERSOON

verbeldende, op de ordinaire maniere, de geheele H. Kerke, fonderlinge nogtans de Kerke tot Roomen in haer byfonder gerekent: met een Cartel, alwaer op gefchreven defe eerfte woorden van het Apoftoliek *Symbolum : Credo in Deum Patrem omnipotentem. Et in Chriftum Jefum unicum Filium ejus Dominum noftrum. Qui conceptus eft de Spiritu Sancto, natus ex Maria Virgine.*

Het Apoftoliek Symbolum der Kerke tot Roomen is buyten twyffel ouder als den meerendeele der Heylige Schrifturen des N. T., welke eventwel ook alle voor Hiftorifche-mede-getuygen der Overleveringe van de I. Eeuw der H. Kerke dienen.

Daer zyn Ketters geweeft, die wel toeftonden aen MARIA den lof van dat-fe Maget gebleven was in de Ontfangeniffe Chrifti, maer fy deden haer de oneere aen, van te houden ftaen, dat fy haeren Maegdom had verloren in hem te baeren. Defe Ketters alfoo fy niet foo nauwkeurig wederlegt koften worden door de woorden van de H. Schrift des nieuw Teftaments, als fy nauwkeurig wederlegt wierden door Godts H. Woordt by Overleveringe, door de Apoftolieke Symbolen oft Geloofs-Belydeniffen, foo van de Oofterfche en Zuydfche als van de Wefterfche Kerken, welke alle uytfpraken : *Geboren uyt de Maget Maria*, foo gebruykte men defe tegens hun. Maer alfoo het wederom by Hiftorie waerfchynelyk, om niet te feggen feker was, dat den meerendeele der Kerken in de Apoftolieke Symbolen hier en daer eenige woorden hadden bygevoegt ten voorval der opkomende Ketteryen, om de Geloovige dês te fekerder van de felve te bevryden; op dat de Ketters, die de eere van MARIA

bestreden, sig niet souden konnen behelpen met te seggen, dat gelyk den meerendeele der Kerken andere woorden bygevoegt hadden, sy ook wel mogten, in plaetse van, *Geboren uyt Maria*, gestelt hebben, *Geboren uyt de Maget Maria*; soo is't dat den H. Ambrosius, om hun dit leste, alhoewel ongegront uytvlugtje te ontnemen, en hun volkomentlyk van Ketterye door Godts H. Woordt by Overleveringe te overtuygen; beroept het Apostoliek Symbolum van de Kerk tot Roomen, van welk men seker was, dat het tot synen tyde toe ongeschonden, dat is, onverandert aldaer was gebleven, ende in't welk beleden wordt: „ Ontfangen van den H. Geest, geboren „ uyt de *Maget Maria*. Hy segt dan: *Credatur „ Symbolo Apostolorum, quod Ecclesia Romana in„ temeratum semper custodit, & servat*. Dat men „ geloof geve aen het Apostoliek Symbolum, „ het gene de Roomsche Kerke altydt onge„ schonden bewaert en houdt.

4 VOOR DE II. EEUW.

Den H. IGNATIUS Bisschop en Martelaer, Discipel van den H. Apostel en Evangelist Joannes. An. 104.

TEXTEN.

1.

Glorifico Jesum Christum Deum....verè existentem ex genere David, Filium Dei...genitum verè ex Virgine. Epist. ad Smynæos Cap. 1.

Ik verheerlyke Jesum Christum, die Godt zynde... waerlyk volgens den vleesche het wesen heeft uyt het Geslagt van David, Sone Godts... waerlyk geboren uyt eene Maget.

2.

Latuit principium bujus sæculi Virginitas Mariæ, & Partus ipsius; similiter & Mors Domini. Tria Mysteria clamoris, quæ in silentio Dei operata sunt. Epist. ad Ephes. Cap. 19.

Aen den Prince deser Eeuw, (*aen den duyvel*) is onbekent geweest den Maegdom van MARIA en haere baeringe; van gelyken ook de Doodt des Heeren. Dry wonderheden van Geroep, welke in Godts stilswygentheyt uytgewerk geweest zyn.

Hy segt: dry wonderheden van *Geroep*, om dat, na dat het derde voltrokken was, met geroep, dat is openbaer door de wereldt moest verkondigt worden, tot lof van Godts oneyndige Bermhertigheyt, niet alleen den aen't Kruys gestorven Sone Godts, maer ook, het gene mede tot lof diende van MARIA, syne AlderH. Ontfangenisse in, en syne wonderlyke Geboorte uyt haer als Maget.

5 Den H. JUSTINUS Priester, Philosooph en Martelaer. An. 140.

TEXTEN.

1.

Qui sapientia .. in Prophetarum libris nominatus est, ex Virgine homo genitus. Dial. cum Tryph. pag. 327.

Die de wysheyt in de Boeken der Propheten is genoemt geweest, (*is*) mensch uyt de Maget geboren.

2.

Ut quâ viâ à serpente inobedientia initium sumpsit, eâdem via exitium caperet. Ibid.

Op dat langs wat weg door het Serpent, de ongehoorsaemheyt haer beginsel genomen heeft, (te weten, langs Eva alnog Maget), sy ook langs den selven weg (te weten, langs Maria Maget) haeren ondergang nemen soude.

Siet het vervolg van de woorden van Justinus in de Historie van O. L. V. van Bystant X. Cap. Bladz. 181.

6 Den H. IRENÆUS, Bischop van Lions, en Martelaer, leerling van den H. Polycarpus, die

Discipel geweest was van den H. Apostel en Evangelist Joannes. An. 167.

TEXTEN.

1.

Quem admodùm illa (Eva) *Virgo adhuc existens... inobediens facta, & sibi & universo generi humano causa facta est mortis*;

Gelyk sy (*Eva*) ... alnog Maget wesende... door haere ongehoorsaemheyt, en aen haer selven, en aen't geheel menschelyk geslagt, de oorsaek des doodts geworden is;

2.

Sic & Maria... Virgo, obediens, & sibi, & universo generi humano causa facta est salutis. libr. 3. *Adv. Hæres. N. E. Cap.* 22.

Alsoo is Maria ... Maget, gehoorsaemende, en aen haer selven, en aen't geheel menschelyk geslagt, de oorsaek geworden van saligheyt.

Siet den selven H. Irenæus *libr.* 5. *contr. Hæres. cap.* 19. ende staet in't Nederduyts, in't X. Cap. der Historie van O. L. V. van Bystant Bladz. 182.

7 CLEMENS Priester en Catechist. te Alexandrien. An. 192. met een Cartel aen synen slinken erm waer op geschreven: *Dominus Christus fructus Virginis. lib.* 1. *Pædag. Cap.* 6. Dat is, Den Heere Christus is de Vrugt van eene Maget.

Ontrent den selven tydt heeft geleeft den Ouden TERTULLIANUS, Priester.

Siet syne woorden, in't Nederduyts, in't X. Cap. der Historie van O. L. V. van Bystant Bladz. 182. Hy dient geene plaetse te hebben in de Calvacade uyt reden hy van goeden Christen is Ketter geworden.

VOOR DE III. EEUW.

8 Den H. HIPPOLYTUS Bischop en Martelaer. An. 220.

Credamus

TEXTEN.

I.

Credamus Traditionem Apostolorum, quod Deus Verbum è cœlis descendit in Sanctam Virginem Mariam,

Laet ons gelooven de Apostolieke Overleveringe, dat Godt het Woordt uyt de Hemelen gedaelt is in de Heylige Maget Maria,

2.

Ut ex ea incarnatus, sumptâ anima humanâ... salvaret Adam.... & immortalitatem hominibus largiretur. lib. contr. Noëtum cap. 17.

Op dat hy uyt haer Vleesch-geworden, aengenomen hebbende eene menschelyke ziele.... soude Adam salig-maeken.... ende de onsterffelykheyt aen de menschen soude jonnen.

Ik heb de woorden van Hippolytus seer verkort, de weet-gierige kennen de selve, welke seer schoon zyn, wytloopiger lesen *in Edit. Fabricii volum.* 2. Bladz. 18. sy konnen ook aldaer *volum.* 1. Bladz. 6. lesen eenen anderen fraeyen Text van Hippolytus *lib. de Antichrist. cap.* 4.

Den Ouden ORIGINES Priester en Catechist van Alexandrien. An. 230.

TEXTEN.

I.

Ante Joannem Prophetat Elisabeth, ante ortum Domini Salvatoris Prophetat Maria, & quomodo peccatum cœpit à muliere, & deinceps ad virum usque pervenit;

Elisabeth prophetéert (by uytwendige woorden) eerder als Joannes, ende Maria prophetéert eerder als de Geboorte van den Heere Saligmaker, ende gelyk de sonde begost is door de Vrouwe, van wie sy tot den man gekomen is;

2.

Sic & principium salutis à mulieribus habuit exordium.... videamus ergò vaticinium: Virginale

Magnificat, ait, anima mea Dominum, &c. *tom.* 3. *Noviss. Edit. Hom. VIII. in Luc.*

Aldus heeft de saligheyt (voor soo veel te weten, het menschelyk uytwendig, en by uytspraek raekt) haer begin door de vrouwen.... laet ons de Maegdelyke Prophetie sien. *Myne ziele, segt sy, maekt groot den Heere enz.*

Den ouden ORIGENES dient ook geene plaetse in de Calvacade te hebben, om by na diergelyke reden, gelyk hier vorens van den Ouden Tertullianus geseyt.

9 Den H. GREGORIUS, bygenaemt den Mirakel-doender; en eersten (soo ik vermeyne) Bischop van Neo-Cæsareen. An. 254.

TEXTEN.

1.

Diva Virgo præest eruditis, & eruditioni cuilibet. Ap. A Lapide in Prov. 8. 22.

De Heylige Maget presideert over de geleerde, en over alle geleertheyt. Hy kost aldus by ondervinding spreken, vermits hy

2.

In visu eruditus, ex commissione Matris Domini, à Joanne Evangelista de Mysterio SS. Trinitatis, mox de eod. scripsit Symbolum. S. Greg. Nyss. in ejus vita.

Door den Evangelist Joannes, op last van de Moeder des Heeren, onderwesen geweest zynde, in een visioen, van het Mysterie der AlderH. Dryvuldigheyt, hy daer over aenstonts eene Geloofs-belydenisse geschreven heeft.

Aldus getuygt in syn leven den H. GREG. NYSSENUS, die ook byvoegt, dat de geloovige van Neo-Cæsareen, door dese Geloofs belydenisse, tegens alle ketteryen zyn bevrydt gebleven.

10 Den H. FELIX den 1. Paus ende Martelaer. An. 273.

TEXTEN.

1.

Credimus in Dominum nostrum Jesum Christum ex Virgine Maria natum, quod ipse est sempiternus Dei Filius & Verbum, non autem homo à Deo assumptus, ut alius sit ab illo.

Wy gelooven in onsen Heere Jesum Christum geboren uyt de Maget Maria, dat hy is den eenigen Sone ende het Woordt Godts, en niet eenen mensch (aldus) door Godt aengenomen, dat het soude eenen anderen buyten hem syn.

2.

Neque enim hominem assumpsit Dei Filius, ut alius ab ipso existat: sed cum perfectus Deus esset, factus est simul homo perfectus ex Virgine incarnatus. Epist. ad Maximum Episc. & clerum Alexandr. citatâ in Concil. Gener. Ephes. Act. 1.

Want Godts Sone heeft den mensch niet aengenomen, op dat hy, het zyn inwesen, soude buyten hem hebben: maer gelyk hy volmaektelyk Godt was, is hy ook volmaektelyk Mensch uyt de Maget vleesch geworden.

Aldus heeft desen H. Paus, van eene ende halve Eeuwe te vorens, kragtelyk tegen-gesproken den Aerts-ketter Nestorius, die daer na den Eertittel van *Moeder Godts* aen Maria geloochent heeft. Nestorius was wel inder daedt niet den eersten; men mag hem nogtans den vermaersten harer vyanden rekenen, om den grooten twist, welken hy in de Kerke veroorsaekt heeft.

11 Den H. ARCHELAUS Bischop van Cascar in Mesopotamien. An. 278.

Die wederlegt den Aerts-ketter Manes, welken leerde, dat Christus niet waerlyk uyt Maria geboren was, maer alleen by lighaem in schyn op de wereldt verschenen.

TEXTEN.

1.

Sicut . . . . omnis lex & Propheta in duobus sermonibus constant ;

Gelyk . . . . de geheele Wet ende de Propheten in twee woorden bestaen ;

2.

Ità omnis spes nostra in partu Mariæ suspensa est. Dispût. cum Manete cap. 49.

Aldus hangt ook onse geheele hope af van het (waere) Moederschap van Maria. Te weten, voor soo veel het selve mede brengt, dat Christus niet gehadt heeft een lighaem in schyn.

De weet-gierige konnen lesen dit geheel Cap. (het welk aen my tegen Manes seer doordringende dunkt sonderlinge als men agt geeft dat Archelaus in opregten letterlyken sin aenbrengt den Text 1. Cor. 15. ℣. 12. & seqq. welken Manes voor H. Schrift aen-nam) *in Zacagnii Collectan. Veter. Monumentor. Romæ* 1698. oft *volum.* 2. *Oper. Hippolyti*, waer van hier vorens.

12 De H. JUSTINA Maget en Martelaresse circ. An. 290.

En neffens haer aen de slinke zyde den H. CYPRIANUS Bischop en Martelaer. Beyde met Laurier-Tak en sweerdt oft degen in de handt.

Volgens de getuygenisse van den H. Bischop Gregorius Nazianzenus (*Hom. in Laud. Cypriani*), wanneer de Duyvels, op het aendringen van Cyprianus, alsdan Heyden, Tooveraer en Dienaer der Duyvelen, geweldige bekoringen tegens de suyverheyt aen de H. Justina aendeden, om haer tot val te brengen; aenriep sy de AlderH. Maget Maria, haer ernstelyk biddende van Bystant te bewysen aen eene Maget, wiens suyverheyt in gevaer gestelt was. Ende vermits niet alleen sy aldus onverwinbaer is geworden; maer dat dese

haere onverwinbaerheyt gedient heeft tot bekeering van Cyprianus tot het Christendom, in't welk hy ook is Bischop geworden, ende waer op, na een Heylig leven van beyde, de volherding tot de kroone des Martelie mede, gevolgt is in't jaer, soo men meynt, 304; mag met reden, niet alleen de behoudenis van de suyverheyt van Justina, maer ook het eeuw-geluk van beyde dese Heyligen, na Godt en Christus, toegeschreven worden aen de kragtige voorspraek van Maria.

VOOR DE IV. EEUW.

13 Den H. PETRUS Bischop van Alexandrien en Martelaer.

TEXTEN.

1.

Deus Verbum citrà viri commercium ... in Virginis utero incarnatus est. Viri ... præsentia ad hoc minimè requisità.

Godt het Woordt is buyten wille des mans... Vleesch geworden in den schoot van Maria...

2.

Dei namque Virtus Virginem per Spiritûs Sancti adventum obumbrans, virò efficaciùs operata est. Citatur in Concil. Gener. Ephes. Act. 1.

Want Godts kragt door de komst van den Heyligen Geest de Maget overlommerende heeft dit.... kragtelyker uytgewerkt.

Men houdt ook, dat hy eene gedagtenisse ter eeren van de AlderH. Maget Maria gebouwt heeft. *Siet Baron. ad An.* 110. *N. X.*

14 Den Keyser CONSTANTINUS den Grooten. Men kan nessens hem doen ryden twee gewapende mannen. Desen Keyser heeft aen de AlderH. Maget Maria eenen deftigen Tempel gebouwt ter plaetse, alwaer sy voor haere Hemelvaert was begraven geweest. Het geschil is over die

plaetse, 't zy ontrent Jerusalem, soo sommige vermeynen, andere ontrent de Stadt Ephesien. Siet den H. Gregorius Bisschop van Tours. *lib.* I. *de Gloria Martyrum cap.* 9. leste Edit. en den *Nota* van Ruinart aldaer.

15 JOANNES Roomschen PATRICIUS en syne Huys-Vrouwe ende den Paus LIBERIUS. An. 352.

Dese edele en ryke Gehuyssche sonder kindederen zynde, hebben hunne agter-te-laeten Goederen toegeeygent aen de Alderh. Maget, en op den Berg Esquilinus, ter plaetse afgeteekent door de sneeuw in de grootste hitte gevallen, eene Kerke doen bouwen, welke aen Godt ter gedagtenisse van Maria is toegewydt geworden door den Paus Liberius, gelyk dit leste volkomen seker is uyt haeren outsten naem: *Basilica Liberii.*

Uyt dien de menigvuldigheyt der Vaders, welke tot getuygen van Godts ongeschreve woordt oft by overleveringe over den Lof van Maria dienen konnen, t'seffens te groot wordt om alhier plaetse te doen vinden, wil ik'er alleen vier voor jder der van outs-bekende deesen des wereldts, Europa, Asia en Africa, stellen, ende alnog verblyven binnen de IV. Eeuw, sonder te gaen tot na het Jaer J. C. 400.

VOOR EUROPA.

16 Den H. JULIUS den I. Paus van Roomen An. 337.

TEXTEN.

I.

Ad plenitudinem fidei incarnatus quoque Dei Filius ex Virgine Maria prædicatur atque inter homines moratus.....

Tot de volheyt des geloofs wordt ook den Sone Godts verkondigt uyt de Maget Maria Vleesch geworden te zyn en onder de menschen verkeert te hebben.....

2.

Perfectus Deus in carne.... Non duo Filii.... Sed Unigenitus in Cælo, Unigenitus in terra Deus. Epist. ad Decimum recitatâ in Concil. Gen. Ephes. Act. 1.

Volmaekten Godt in 't Vleesch.... Niet twee Sonen.... Maer eenen eenigen in den Hemel, eenen eenigen op de Aerde, en desen Godt.

17 Den H. EPIPHANIUS Bisschop van Salaminen in 't Eylandt Cyprus. An. 368.

TEXTEN.

1.

Eva mortis causa facta est hominibus.... Maria verò causa vitæ, per quam genita est nobis vita, per hanc Filius Dei venit in mundum....

Eva is de oorsaek des doots aen de menschen geworden.... maer Maria de oorsaek des levens, door welke ons het leven gebaert is, door haer is den Sone Godts gekomen in de wereldt.

2.

Et quoniam Eva, cum adhuc esset Virgo, per inobedientiam transgressa est: è contrario per Virginem obedientiæ gratia facta est, annuntiatô adventu in carne de cælo & vitâ æternâ. Libr. 3. Hæres, 78.

En uyt dien Eva doe sy nog maget was, door ongehoorsaemneyt overtreden heeft: is in tegendeel door de Maget de gratie van gehoorsaemheyt geworden, op de verkonding uyt den Hemel van de komste (des Sone Godts) om Vleesch te worden, en van het eeuwig leven.

18 Den H. AMBROSIUS Bisschop van Milanen An. 377. en An. 392.

TEXTEN.

1.

Quid nobilius Dei Matre, quid splendidius eâ quam splendor elegit? quid castius eâ, quæ corpus sine corporis contagione generavit? Libr. 2. de Virginit.

Wat is edelder als de Moeder Godts, wat meer glinsterende als die door de helderheyt is verkosen geweest? Wat suyverder als die sonder vlekke haers lighaems gebaert heeft het Lighaem, te weten, van Godts Sone.

2.

Veni Eva, in te aliquando intemporans, sed jam in prole jejuna.... Veni Eva, jam Maria, quæ non solum Virginitatis incentivum attulit sed & Deum intulit. Libr. de Instruct. Virginis.

Komt Eva, voortydts in u selven onmagtig, maer nu nugter in uw Dogter.... Komt Eva, nu Maria, die niet alleen de genegentheyt tot de Maegdelyke suyverheyt heeft aengebrogt, maer ook Godt heeft voorgebrogt.

19 Den H. HIERONYMUS Priester. An. 382. en 394.

TEXTEN.

1.

Tu dicis Mariam Virginem non permansisse: ego mihi vendico, etiam ipsum Joseph Virginem fuisse per Mariam, ut ex Virginali conjugio Virgo Filius nasceretur. Lib. de perpetua Virginit. Mariæ adv. Helvidium.

Gy segt (om Joseph wille) dat Maria niet en is Maget gebleven; ik eygene my toe, dat ook Joseph Maget geweest is door Maria, op dat uyt een Maegdelyk Houwelyk eenen Sone Maget soude geboren worden.

2.

Christus Virgo, Mater Virginis nostri Virgo perpetua, Mater & Virgo. Libr. seu Apolog. adv. Jovinian. in fine.

Christus is Maget, de Moeder van desen onse Maget is in eeuwigheyt Maget, sy is Moeder en Maget.

Door dese woorden: *Ik eygene my toe*, in den I. Text, geeft Hieronymus opentlyk te kennen

nen dat hy niet uytſprekt als ſyn eygen gevoelen nopende dat Joſeph maget, oft noyt getrouwt was geweeſt voor aleer Maria aen hem ten houwelyk gegeven wirdt. Maer wat in't volgende begrepen is, dat Maria Maget is gebleven in haer Houwelyk met hem, het gen' in deſen ſin een maegdelyk Houwelyk is, dit hoort toe aen Godts ongeſchreve Woordt by Overleveringe.

VOOR ASIA.

20. Den H. CYRILLUS Biſſchop van Jeruſalem An. 350.

TEXTEN.

1.

Per Virginem Evam ſubiit mors, oportebat per Viginem, ſeu potius de Virgine prodire vitam: ut ſicut illam decepit Serpens; ità & huic Gabriël bonum nuntium adferret. Catech. 12. cap. 15.

Door de Maget Eva is de Doodt aengekomen, het behoorde dat door eene Maget, oft beter van eene Maget het leven voortkomen ſoude: op dat gelyk het Serpent die bedrogen hadde, aldus Gabriëi aen deſe de goede tyding ſoude brengen.

2.

Si ſterilem parere præter naturam eſt; hoc quoque præter naturam eſt Virginem Matrem fieri. Ibid. cap. 28.

Is 't buyten de nature, dat eene onvrugtbaere baert; dit is ook buyten de nature, dat eene Maget Moeder wordt.

21 TITUS Biſſchop van Boſtren in 't ſteenagtig Arabien. An. 363.

TEXTEN.

1.

Ave Gratia plena... *Quando quidem Deus ad Evam dixerat:* In dolore paties filios, *propterea Angelus gaudium, per quod dolor olim decretus ſol-*

vatur, Virgini denuntiat. Comment. in Luc. 1.

Weest gegroet vol van Gratie. Alsoo Godt aen Eva geseyt had : In droefheyt sult gy Kinderen baeren ; daerom verkondigt den Engel aen Maria de blydschap, by welke sy onbonden wirdt van de voortyts opgelegde droefheyt.

2.

Sacratissima Virgo, Deique parens Maria, non quasi incredula.... modum... discere desiderat, neque enim antè... ut Virgo pareret factum fuerat. Ibid.

Dat de AlderH. Maget en Moeder Godts Maria soekt van de maniere onderrigt te worden, is niet als ongeloovige, maer uyt dien noyt te voren geschiet was dat eene Maget baeren soude.

22 Den H. Bisschop BASILIUS bygenoemt den Grooten An. 370.

TEXTEN.

1.

Carnem suscepit Deus... Et quæ hujus dispensationis officina? Virginis corpus. Quæ autem Generationis principia? Spiritus Sanctus Virtusque Altissimi obumbrans...

Godt heeft het Vleesch aengenomen... Welk is het werk-huys van dese verhandelinge? Het lighaem van de salige Maget, welk zyn de oorsprongen van dese voortbrenging? Den H. Geest ende de overlommerende kragt van den Alderhoogsten..

2.

Signum communem excedens naturam, Virgo videlicet & Mater: in Virginitate sancta perseverans, gloriam nihilominus & benedictionem pariendi sortita. Hom. de Human. Christi Generat.

Een wonder de gemeyne nature overtreffende, is te weten eene Maget en te saemen Moeder, volherdende in den Heyligen Maegdom, niet-temin den Luyster en gebenedyding van te baren verkregen hebbende.

23. Den H. Bisschop GREGORIUS NAZIANZ. bygenoemt den Godtsgeleerden An. 380.

TEXTEN.

1.

Si quis Sanctam Mariam Deiparam non credit. extrà divinitatem est... Epist. 1. ad Cedon. adv. Apollinarium.

Soo wie de Heylige Mariam niet gelooft Godt barende te zyn, hy heeft geen deel met Godt...

2.

Si quis duos Filios, alterum ex Deo & Patre, alterum ex Maria, induxerit; ab ea quoque adoptione excedat, quæ rectè credentibus promissa est. Ibid.

Soo wie soude ingebrogt hebben twee Sonen, den eenen uyt Godt den Vader, den anderen uyt Maria, die moet uytvallen uyt de aeneming tot (Godts) Kinderen, welke belooft is aen de regt geloovende.

VOOR AFRICA.

24. Den H. ATHANASIUS Bisschop van Alexandrien, ook bygenoemt den Grooten. An. 330.

TEXTEN.

1.

Utrumque intelligimus sub nomine Christi, verbum nimirum adunitum in Maria homini, ex Maria oriendo: nam in hujus utero verbum sibi domum conformavit. Orat in, ex Deo verbum.

Dit beyde kennen wy onder den naem van Christus te weten het Woordt vereenigt in Maria met den Mensch uyt Maria voortskomende: want in haeren Schoot heeft het Woordt sig een huys geformeert.

2.

Dei para Virgo Maria. Orat. de Incarnat Christi.

Hoc magnum Mariæ elogium Athanas. Adbuc eloquitur, ut usq. bis Serm. 4. contr. Arianos anti

medium, *&* *citatur in* Concil. Gen. Ephes. Act. 1.
De Godt-barende Maget Maria.
Desen grooten eer-titel van Maria heeft den selven Athanasius meermaels uytgesprooken.
25. MARIUS VICTORINUS van Afriken. An. 362.

TEXTEN.

1.

Quis igitur Filius? Ipse inquit in quo habemus redemptionem per sanguinem ipsius remissionem peccatorum. Iste quis est? qui natus ex Maria. Adv. Arium lib. 1.

Wie is dan den Sone? Dien segt Paulus in welken wy verlossing hebben door syn Bloedt de vergeving der sonden. Desen wie is hy? Die geboren is uyt Maria.

2.

Quid deindè? Istud solum? maximè quod in eo, qui ex Maria erat? Erat & antequam ex Maria. Ibid.

Wat alnog? Dit alleen? Is 't hem het grootste dat hy uyt Maria was? Hy was ook voor aleer uyt Maria, te weten als Godt.

26 Den H. MACARIUS, 't zy dien van Scetè in Egypten, 't zy den Abt in Thebaiden.

TEXTEN.

1.

Principes tenebrarum à tempore transgressionis præcepti, sederunt in cordo, in mente & corpore Adæ, tamquam in proprio Throno.

'tZedert d'overtreding des Gebodts, hebben de Princen der duysternissen in 't herte, in den geest en in 't lighaem van Adam (dat is van den mensch) geseten als in hunnen eygen Throon.

2.

Quapropter venit Dominus, & ex Virgine corpus accepit... purgavitque Dominus conscientiam... & mentem ac corpus in Thronum sibi aptavit. Hom. 6. in fine.

Daerom is den Heere gekomen, en heeft uyt de Maget een lighaem genomen... En den Heere heeft de conscientie (des mensch) gereynigt... En hy heeft van des selfs geest en lighaem synen eygen Throon gemaekt.

27. Den H. AUGUSTINUS Bisschop van Hipponeh. An. 400.

TEXTEN.

I.

In Sancta Virgine Maria, quæ Christi carnem fide concepit, nihil habuerunt turpitudinis membra... Sed Devino tantum Partui servierunt...

In de Heylige Maget Maria, de welcke Christus vleesch door het geloof ontfangen heeft, hebben de ledematen tot niets onsuyver... maer alleen tot de Goddelyke baringe gedient.

2.

Nullo modò enim Christus Matrem nascendo faceret deteriorem; ut cui munus fœcunditatis attulerat, decus Virginitatis auferret. lib. 29. contr. Faust. Manich. in fine.

Want in geender manieren soude Christus, met geboren te worden, syne Moeder verargert hebben, om af-té-nemen den luyster des Maegdoms van de gene, aen wie hy de gifte van vrugtbaerheyt toegebrogt hadde.

Vermits Augustinus (dit heeft ook plaetse in Hieronymus) veel meer geschreven heeft na het Jaer 400, als te vooren; soo weten die gewoon zyn hem te handelen, dat hy veel meer na dat Jaer, dienstig tot den lof van Maria, verkondigt heeft. De weet-gierige konnen ook nasien *Lib. 2. de Genes. contr. Manichæos in Gen.* 2. 6. geschreven ontrent het Jaer 389.

Dat den lof van Maria, op sekere wyse, overvloediger in de V., VI., en volgende Eeuwen is verkondigt geworden, sal ik niet ontkennen. Ik seg, op sekere wyze, voor soo veel te weten

de Schriften, tot ons gekomen, overvloediger zyn, en het getal der schryvers verre te groot, om de selve alhier plaetse te doen vinden. Andersints het Geloof der H. Kerke over haere groote weerdigheyt en Heyligheyt, waer uyt haer vermogen by Godt volgt, is altydt het selve gebleven, en sal altydt het selve blyven.

Niet-te-min voor de V. Eeuw en volgende tot nu toe konnen in de Cavalcade geplaest worden eenige Vrouw-persoonen te peerdt, representerende de vermaertste Kerken soo van den Oosten als van den Westen: wiens Liturgien oft Formulen van Gebeden, die de H. Kerke gebruykte in 't AlderH. Sacrificie der Misse, zyn te beginnen met de V. of met het eynde der IV. Eeuw, d'een voor d'ander na in 't geschrift gestelt geweest, ende die den Lof van Maria stantvastelyk tot nu toe blyven verkondigen: selfs blyven dit tot nu toe doen de Kerken, die in de V. Eeuw en daer na scheurige, ja Ketterſche zyn geworden. Te vorens, volgens de Kerkelyke *Gebeym-Tugt*, die in de IV. eerste Eeuwen gedient heeft, moesten de Geestelyke die Formulen van het AlderH. Sacrificie der Misse by enkele mondelinge overleveringe, de eene van de andere, leeren sonder in 't geschrift. Ende sy waren bekent aen de gemeyne Geloovige, soo uyt dien men hun de selve, korts na na dat se gedoopt waren mondelinge uytlegde, als uyt dien sy gedurig de Oeffening daer van aenmerkten wanneer sy tegenwoordig waren in desen AlderH. Godts-dienst, uyt welken uytgestoten wirden niet alleen de Joden en Heydenen, maer ook tot de ongedoopte Leerlingen toe, al hadden dese reets den naem van Christen aengenomen.

Verblyvende alleen in't gene men den *Canon* der Misse noemt, en overal, niet min als by

ons, onmiddag na de Prefatie begint, soo verklaren alle de Kerken in den selven, dat sy de Gedagtenisse houden ende mededeelaghtig zyn met de H. Maget Maria ende met de Heyligen des Hemels, op wiens verdiensten en gebeden sy van Godt versoeken geholpen te worden door Jesum Christum onsen Heere. Ende is't dat'er eenig verschil is in de melding van Maria, het bestaet alleen hier in, dat daer wy in't kort seggen, dat wy de Gedagtenisse houden *boven al van de verheerlykte altydt Maget Moeder Godts Maria*, desen lof van Maria in de andere Kerken, Griekſche en Oosterſche, met vele meerdere en sterker hoog-dravende woorden verkondigt wordt: gelyk dit de weet-gierige in *Euchologio Goari* en in *Renaudati liturgiis Orientalibus* bevinden sullen.

Men kan die verbeeldende Vrouw-persoonen nessens elkanderen, twee en twee doen ryden volgens d'ordre aenstonts hier na volgende; mitsgaders, om de Kerken, welke sy verbelden eenigsints van elkanderen te onderscheyden, men kan-se aen den slinken erm eenen Wapen-schildt geven: de Wapen-schildt van de eerste, derde, vierde en agtste in ordre hier onder syn van selfs wel, den genen van de tweede is uyt *Ugelli Italia sacra*, de gene van de sesde en thiende heb ik gehaelt uyt *Souverains du monde à la Haye* 1722. *Tom.* 4. de gene van de dry overige zyn van myn gedagt.

I.

28. en 29. De Vrouw-persoon die afbeldt de bysondere Kerke der Stadt *Roomen*, (met Schildt waer op geschildert S. Peeters Sleutels) de welke, boven dat sy van oudts bekent is te wesen de leermeesteresse aller Kerken, en haren Bisschop, welken men gewoon is Paus te noemen, het sienelyk Hooft der geheele H. Kerke, is sy al-

nog de Patriarchale Kerke van den Westen.

2.

De Vrouw-persoon die afbeldt de Kerke van *Milanen*, met roodt Kruys op witten Schildt: sy heeft den Mis-dienst Ambrosiaenschen genoemt.

3.

30 en 31 De gene afbeldt de *Fransche* Kerke (met Franschen Wapen-schildt welke eertydts den Gotischen geschreven Missael gebruykt heeft.

4.

De gene afbeldt de *Spaensche* Kerke, met Spaenschen Wapen-schildt, in welke voortydts den Mosarabisschen Missael gebruykt wirdt.

5.

32. en 33. Vrouw-persoon verbeldende de Kerke van *Alexandrien*. Haeren Schildt is eenen sittende gouden Leeuw, houdende eenen geslo-ten Boek op witten grondt. Dese Kerke was eertydts de tweede Patriarchale, als gestigt door den H. Petrus by expresse sending daer toe van synen Discipel den H. Evangelist Marcus.

6.

De gene verbeldende de *Ethiopische* Kerke (met witten Schildt. Waer op eenen rooden Leeuw houdende een roodt Kruys met rontomme dese woorden: *Vicit leo de Tribu Juda*) voortydts seer Catholyk, ende de vermaerste van 't Patriarchaet van Alexandrien.

7.

34. en 35. De gene afbeldt de Kerke van *Antiochien*, met Schildt waer op een Plan van Stadt en van Riviere, en op de Riviere geschreven het woordt *Oron*, sy was voortydts de derde Patriarchale, ende gestigt door den H. Petrus in persoon.

8.

De gene afbeldt de Kerke van *Jerusalem*, met

witten Schildt waer op 5. goude Kruyssen, een groot en 4. klyne, sy is ook Patriarchale, niet essen in de oude tyden by Jurisdictie over de andere Kerken van Palestinen, maer alleen by sekere eere van voorsitting van haeren Bisschop in de algemeyne Concilien, buyten welke de Kerke van Jerusalem den eersten Onderstoel was der gene van Cæsareen, de opperste van Palestinen, gestigt door den H. Petrus, door wie Godt ook aldaer Cornelium den Hondersten Man, den eersten na Christi Hemelvaert uyt de Heydenen, tot het Christen geloof gebrogt heeft.

9.

36. en 37. De Vrouw persoon verbeldende de Patriarchale Kerke van *Constantinopelen*, met gulden dobbelen Arendt op swerten Schildt. Dese geve ik de leste plaetse onder de Patriarchale, uyt reden sy onderhoorig geweest is aen de Metropolitane Kerke van Heracleen tot ontrent het eynde der IV. Eeuw, wanneer de Grieken, soo Keysers als Bisschoppen, onder voorwentsel dat Cplen nieuw Roomen was, begost hebben haer de eerste plaetse na de Kerke van Roomen te geven.

10.

De gene velbeldende de *Russische* oft *Moscovitische* voortydts Catholyke Kerke, daer na de Griecksche scheurige toegevallen. Geve haer voor Schildt eenen witten S. Jooris te peert den Draek doorstekende op rooden grondt.

38. Dese II. verdeyling van het II. Deel der Cavalcade te sluyten met eenen Wagen waer op verthoont wordt de Glorie van Maria in den Hemel boven alle Engelen en Heyligen en het hoogste des Wagens na agter toe de verbeelding van de Alder-H Dryvuldigheyt, en den Sone Godts, die sit aen de rechte handt des Vaders syne Moeder Kroonende. Leeger den Wagen te vullen met de verbelding van Engelen en Heyligen.

X. Vermits dit project van Cavalcade geen uytwerkſel gehadt heeft ende dat ik het tot geen ander eynde in 't druk uytgeve, als alleen tot ſekere voltrekking van de Lof van *Maria* nopende het gen' ik dien aengaende in 't X. Cap. der Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant Bladt 173. en 178. als by *voor-by-treding* geſproken hadde ſoo is 't niet noodig dat ik by voege het III. Deel dat ik mede geprojecteert hadde onder deſen Tittel. *Uytſtekende Devotie tot de Alder-H. Maget en Moeder Godts Maria, van het doorluchtigſte Huys van Ooſtenryk, ſoo der Branche in Spagnien als in Duytſlandt, mede van het Hertogdom van Brabant ende van de Princelyke Stadt Bruſſel, ook met opſigt tot Maria als geëert onder den Tittel van Byſtant.* Men kan genoeg denken dat dit III. Deel ſoude dry verdeylingen gehadt hebben : de eerſte repreſenterende de Stadt Bruſſel, de tweede repreſenterende het Hertogdom van Brabant, ende wat de III. verdeyling raekt; oft men binnen 50. Jaren diergelykx wilde in 't werk ſtellen; moeten in de ſelve gerepreſenteert worden op de volgende Ordre . de Aerts-Hertoginne Iſabella-Clara-Eugenia Infante van Spagnien : den Prince Cardinael Infant van Spagnien : den Aerts-Hertog Leopoldus-Guilielmus; Don Juan d'Autriche : Karel den II. Koning van Spagnien tuſſchen den Marquis de Carazena ende Martinus Praets genomineerden Biſſchop van Iperen, alſoo deſen Marquis in den naem van dien Koning, in 't Jaer 1664, tot de nieuwe Capelle van O. L. V. van Byſtant gelegt heeft den eerſten Steen gewydt door den geſeyden genomineerden Biſſchop. De Aerts-Hertoginne Maria-Eliſabeth : ende de Aerts-Hertoginne Maria-Anna verhouwelykt met de Prince Karel van Lorreynen. Men kan genoeg denken dat ik dit III. Deel ſoude geeyndigt hebben met eenen Wagen, op het ſop van welken,

onder een geschildert L. V. Beeldt, soude geseten hebben onse Souvereyne Maria-Theresia, en leeger hare Dogters die den voornaem van Maria met eenen anderen daer by hebben, volgens de gewoonte des Huys van Oostenryk nu wel over 100. Jaren, van aen de Dogterkens in den Doop den voornaem van Maria te geven, de selve alsoo stellende onder haere bescherminge en aenwakkerende om haere deugden na-te-volgen.

XI. Van in't jaer 1773. heeft men in de Capelle van Bystant, ter occasie van, en als voorbereyding tot den Jubilé het volgende jaer 1774. te vieren, het paveysel der Capelle, het gen' op verscheyde plaetsen inder daedt niet wel was, opgenomen, ende een geheel nieuw van witten en blouwen Naemschen Marber gelegt. Ende vermits alle de Bestierders der Capelle van den eersten af overtuygt waren, dat dien Marber seer breeksaem is; op dat de Capelle, alwaer men Lyken begraven mag en welkers Lyk-Was, d'een jaer door d'ander, ligt viertig à vyftig guldens toebrogt, ook intentien van Missen voor Dertigsten; geenen hinder souden lyden; hebben sy de voorsigtigheyt gehadt, van goedt-te-vinden van den eersten af, kelderinge te maken tot het inleggen oft begraven der Lyken, gelyk ook gedaen is. Oft nu soo een paveysel van soo langen duer sal wesen als van ordinairen witten en blouwen arduyn, mitsgaders oft dit niet beletten sal het be-

komen der begraefenisse; sal den tydt leeren. Stelle by enkel hooren seggen, dat dit werk met na-werk dier, aen de Capelle over de 1300. guld. is ten kost geweest.

XII. Den aenstaenden te vieren Jubilé heeft aen niet weynige Persoonen de monden geopent om hier en daer te verhalen de voordeelen en genesingen, welke sy oft andere hun bekent, door de magtige voorspraek van de Alder-H. Maget onder den Tittel van Bystant in haere Capelle geëert, van Godt verkregen hebben: van welke verhaelingen allenxkens eenige tot myne kennisse gekomen zynde; heb ik die Persoonen seer ernstelyk vermaent, van niets uyt-te-spreken als waeragtig oft seker, dan alleen over welkers Historische waerheyt oft sekerheyt sy in hun gemoet soo sterk overtuygt waren, dat sy het kosten, dês tot Glorie van Godt aensogt zynde, met hunnen deugdelyken Eede bevestigen. Dat anders te doen Godts Majestyt en syne ware Religie onteeren was.

XIII. Houde my te vreden van dien aengaende alhier te stellen het geene my het wonderlykste gedogt heeft. Seker Jongsken in den ouderdom van ses à seven jaren had een oordt in den mondt genomen het gen' ter kele was ingegaen en ergens blyven steken: de ouders hadden om het kint te hel-

pen gehaelt eenen Doctor Medicus ende twee Chirurgyns, onder welken eenen was den Chirurgyn Le Plat den ouden oft den outsten woonende op de Vaert, aen my en aen andere van myne jaren seer wel bekent voor eenen van de alsdan vermaertste der Stadt Brussel. Dese, na ses à seven dagen gewerkt te hebben sonder het kint te konnen helpen, hebben eyndelinge, het kint allenxkens beswykende, alle dry aen de Moeder, in de tegenwoordigheyt van haere Suster die alsdan 12 à 13 jaren oudt was, geseyt, dat'er niet meer aen te doen zynde, niet anders als de aenstaende doodt te verwagten was. Waer op de Moeder in de presentie van de selve haere Suster met sekeren inwendigen drift seyde in substantie: konnen geene menschen helpen; de magtige voorspraek van Maria kan ons helpen, byvoegende *is 't ons salig*, ende aenstonts hare falie aendoende is sy gegaen na de Capelle van Bystant en heeft aldaer eene Misse doen doen en eene gehoort, waer op sy 'tseffens wederkeerende tot het kint, wysde het selve, in 't bywesen van de voorseyde Suster op synen mondt en begon te spreeken seggende *Boon in den mondt*: hier op de Moeder aenstonts geseyt hebbende, neemt de Boon uyt, het kint 'tseffens uytgenomen heeft het oordt, dat met beschummeling

wel de dikte had' van dry à vier oorden. Hier mede dit kint genesen zynde, heeft het lange jaren daer na geleeft. Hadden, wanneer dit voorgevallen is, daer over informatien in Forma genomen geweest, het soude, myns dunkkens, seer hoog geloopen hebben. Maer nu naer soo langen tydt dit voor by is, kan ik alhier niet voorders Historisch-gewys seggen, als dat de gesey-de Suster oudt tusschen de 75 en 76 jaren, de eenigste overgeblevene die daer van weet, daer over verleden heeft eene Declaratie onder handt-teeken, met seer voorsigtig onderscheyt tusschen het gene waer by sy tegenwoordig geweest was, en het gene waer by sy niet tegenwoordig was, mitsgaders met seer naukeurige reden van wetenschap over haeren alsdan ouderdom van tusschen de 12 à 13 jaren. Wilt nu hier iemandt seggen, dat'er als te langen tydt voor by is tusschen haere soo jonge jaren en nu, om op haer verhael, sy mag soo naukeurig zyn als 't wilt, te konnen staet maeken; soo versende ik een jeder tot syn eygen gewis, ende ik denke dat hy met my sal moeten bekennen, dat de saeken, die seer extraordinair zyn en in syne tegenwoordigheyt geschiet wanneer hy jong was, doorgaens vaster in de memorie blyven, dan dé gene voorgevalle in de hoogere jaren: over welk

ook de geleerde lesen konnen de getuygenisse met reden waerom, ende de ondervinding van den H. Ireneus Bisschop en Martelaer in synen Brief tot den Ketter Florinus.

XIV. In dit jaer van Jubilé 1774, en ten voorval desselfs, is ten Bystant een schoon en groot Portael van Schryn-hout gestelt, ten kost, niet van de Capelle, maer van het Broederschap van O. L. V. van Bystant en van S. Jacob; uytwysens dit Jaer-schrift, boven de groote deure binne-waerts de Kerke, in goude letteren gestelt:

UIt IVer gegeVen en opgereCht Door
't JUbILerenDe broeDersChap.

Ik heb' uyt den mondt van den Prooft Rendant gehoort, dat den onkost dier, met slotwerk, Vernissen, enz. wel beloopt tot duysent guldens.

XV. Onmiddig te voren was de Kerke en Sacristye gewit geworden, waer door voor de eerste ryse voldaen wirdt aen de Fondatie van Sr. Franciscus Rentiers overleden den 2. December 1772, die by Testament gelaten had' eene Rente van 2000. guldens Capitael, op den last van wekelyke Misse, en van alle dry jaren de Kerke en Sacristye te witten, en op voorderen last van het overig der croisen van die Rente te besteden tot het witten van den Voorgevel, aen welken last, by het gen' nu aenstonts te

verhalen, alreede van nu af voor langen toekomenden tydt voldaen is.

XVI. In dit ſelve jaer van Jubilé zyn de twee mindere Autaeren er-vermarbert eene nieuwe Communie-bank gemaekt van yſer: den Predik-ſtoel, Bigt-ſtoel, Geſtoeltens, Orgel-kaſſe, enz. mits het Schryn-hout dier te bruyn ſcheen om neffens het nieuw Portael tot fray cieraet te konnen werken, zyn geſchildert met Olie-verf in Schryn-hout kouleur: de Baſementen der Pilaeren en andere dingen den Bouw rakende, door de Bombardering der Stadt Bruſſel, van welke geſproken in't begin van't VI. Cap. der Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant, niet weynig verhindert, zyn herſtelt geworden, ende den ſchoonen Kerken-voorgevel is vernieuwt, onder andere, by dry ryſen hernomene ſchildering met Olie-verf. Boven al is dit leſte van alle de wereldt grootelykx gepreſen geworden.

XVII. 1. De Beſtierders der Capelle van Byſtant hebben goetgevonden, dat ik melde het volgende: Eenige in Bruſſel koophandel in kanten dryvende hadden van over vier à vyf jaren elkanderen aengemoedigt tot het beſchaffen van eene konſtige en koſtelyke vereering, te weten, kleedt en Falie en andere toe-behoorten voor het Beeldt van O. L. V. van Byſtant, en van't Kindeken

JESUS

JESUS, eene Palle voor op den Kelk ten tyde van 't AlderH. Sacrificie der Misse, en speet-doek tot het Antipendium van den hoogen Autaer, alles Plat en Grondt van Naelde-werk, de Schelpen en draetsel van Brussels-spelle-werk, ende dat ieder van hun de onder hun werkende persoonen soude tragten te verwilligen om uyt devotie, sonder loon, een deeltjen daer toe te werken. Ende is dit soo kostelyk werk, het gene ligt 5000. guldens, ja meer, soude geschat worden, tot de Capelle publiekelyk (den speek-doek uytgenomen, die men seyde nog niet volmaekt te zijn) gebrogt geworden in den na-noem des Feest-dag der HH. Petrus en Paulus in dit jaer van Jubilé 1774.

2. Eene koop-vrouw in kanten heeft aen verscheyde verhaelt, dat sy des te ligter in't geseyde, wanneer het haer van andere aengedient wirdt, gevallen, ende het met, voor soo veel in haer was, met dês te meer jever hadde tragten te bevoorderen, uyt dien sy vertrouwde de genesing van quade oogen, door welke sy nog een kindt zijnde by na blindt was, van Godt verkregen te hebben in de Capelle van Bystant door de voorspraek van de AlderH. Maget.

3. Saterdag daer na, 2. Julii, is in't heymelyk tot de Capelle, wegens jemant ten vollen onbekent, eene kante-Falie van

Brussels-werk voor het Beeldt van O. L. V. gebrogt, die alhoewel in kostelykheyt aen het voren beschreven Naelde-werk; seker in dessein daer aen niet wyken moet, en in syne soorte ook kostelijk is.

4. Dat dan den Almagtigen Godt, op de gebeden van syne AlderH. Moeder, aen alle de gene de kanten-werken bovengenoemt bestiert, daer aen gearbydt, en daer toe 't zy voor het geheel, 't zy voor ten deele gecontribueert hebben, geweerdige allen heyl en zegen volgens ziel en Lighaem te jonnen, ende in't algemeyn den koop-handel van kanten, by welken soo menige menschen in't Oostenrykfche Nederlandt, en sonderlinge in Brussel, hunnen noodtdruft behalen, gelieve te gebenedyden.

XX. 1. Gelijk het in den vorigen Jubilé geweest was den seer Eerw. Heere *Augustinus Van Eckbout*, Prelaet der vermaerde Abdye van *Grimbergen*, die gedaen hadde den Solemnelen Dienst en Processie (siet in de Historie van O. L. V. van Bystant Bladz. 59.; aldus hebben de tegenwoordige Bestierders der Capelle van Bystant, om met geene mindere, ja eer meerdere solemniteyt desen tegenwoordigen Jubilé te verrigten, sig begeven tot Prelaten van geene min vermaerde Abdyen van het selve H. Order van Premonstreyt, welk Order

van den beginne af standvastelijk tot nu toe uytgesteken heeft in devotie tot de AlderH. Maget Maria en daer in, buyten twyffel, voortgaen sal.

2. Het is dan den seer Eerw. Heere *Franciscus Generé*, Prelaet der Abdye van Perk en Aerts-Capellaen des Hertogdoms van Brabant, die Sondag 3. Julii, eersten dag der solemniteyt, verrigt heeft den Godts-Dienst en Processie, vergeselschapt door de Heeren Wethouderen der Stadt Brussele, door de Religieusen Beggaerden, Capucinen en Minimen, en in de volgende Ordre, door de Broederschappen van O. L. V. van Loretten tot de Minimen, van Jesus, Maria, Anna, der Kerke van S. Catharina, van St. Barbara en Scapulier tot de L. V. Broeders, opgevolgt door het Broederschap van O. L. V. van Bystant het gen' met eenen is van S. Jacob.

3. Den ordinairen Processie-weg was deelig by verandering, vermeerdert, te weten, over de Kolen-merkt, langs den neerkant van de Groote-merkt, de Boter-straet voor by en langs S. Nicolaus Kerke, langs de Korte-Ridder-straet, langs de Predik-Heeren en Aremberg-straet, langs de Berg-straet, de Gerse-merkt, de Ficier-straet, de Polder-merkt, het Koren-Huys op, ende dan voorts afdalende de Eyken-straet, langs

de L. V. Broeders-straet tot de Capelle van Bystant.

4. Sondag daer na, den 10. Julii is de solemniteyt van den Jubilé gesloten door den seer Eerweerdigen Heere *Joannes Baptista Vanden Daele*, Prelaet der Abdye van *Diligem*, die den Godts-dienst, mitsgaders de Processie na het Lof verrigt heeft.

5. Den Processie-weg was gestelt langs over de twee Bruggen, en tusschen liggende Eylandt, voorts den Anderlegtschen steenweg in, dan langs het klyn zenneken, de Sespenninck-straet, langs de swerte Susters tot in de Kerke der Clarissen Urbanisten, het Beeldt van O. L. V. aldaer te stellen tegens den Choor der Religieusen, gelyk over 50. jaren en te vorens plagt te geschieden des Saterdags der jaerlyksche Octave van O. L. V. van Bystant na het Lof, van daer door de Verver-straet, langs de Volle-straet, en voorts de straete om regt door langs agter de L. V. Broeders, weder de straete om tot in de Kerke der PP. Beggarden, en uyt de selve langs Ons-Heer-in 't-Hofken tot de Capelle. Dese Processie is begost, maer, door de gedurige slag-regens heeft sy niet konnen behoorlijk voortgaen, veel min een goedt eynde betreffen. Indien nu jemant sien wilt hoe desen weg verschilde van den genen voortydts, hy sal het vin-

den in de Opheldering van't VII. Cap. der Historie van O. L. V. van Byſtant, Bladz. CLXIV.

XXI. Sondag 3. Julii eerſten dag der solemniteyt is gepredikt geworden door den seer Eerw. Heere *Petrus Steenen*, S. T. L., Plebaen ende Canonink der Collegiale en Parochiale Kerke van de HH. Michaël en Gudila, daer na in dit ſelve jaer van Jubilé tot Choor-Deken benoemt, ende des Sondags 10. Julii, sluyt-dag der solemniteyt heeft gepredikt den Eerw. Heere *Joannes de Zadelere*, Paſtoor van S. Gaugericus, binnen de grenzen van welke Parochie de Capelle van O. L. V. van Byſtant gelegen is. Op de ſes andere dagen in de weke hebben, respectivelyk aen d'ordre der dagen, gepredikt op de volgende ordre de Eerw. Heeren *Henricus Janſſens*, Canoninck Reg. der Priorye van Groenendael Paſtoor van Huldenberge, *Petrus Joſephus Goolens*, Canonink Reg. der Abdye van Coudenberg Paſtoor van Duysbourg, *Joannes Bapt. Schellekens*, S. T. L. Paſtoor van Scharebeke, *Jacobus Mundelaers*, Paſtoor van O. L. V. ter Finis-Terræ, *Ægidius Stroobans*, S. T. B. F. Paſtoor van S. Catharina, en *Laurentius Millé*, S. T. B. F. Paſtoor van S. Nicolaus.

XXII. 1, Daer is ook iet voorgevallen in

de Capelle van Byſtant het gen' deze min alhier mag agter-gelaeten worden, uyt dien het is binnen den tydt van het vieren van den Jubilé ende eenigſints ten minſten ter occaſie dier. Ende al is het ſeer wonder, eventwel ſpreke ik'er van als by enkel verhael: in allen diergelykx my ſtantvaſtelyk houdende aen 't gene ik in VIII. Cap. der Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant Bladz. 77. op 't eynde geſeyt hebbe.

2. Sekere Spelle-werkſter heeft een dogterken, out 9 jaren, het gene ſy over ontrent twee jaren geleden ter werk-ſchole beſteedt had tot het leeren van Draetſel in Bruſſels-werk, voor 5 en een half jaren ten profyte der Leermeeſterſſe, ten eynde het daer naer ſoude mogen eerlyk, met te werken, aen den koſt komen. Het eerſte jaer was dit Dogterken ſeer goedt van geſigt, maer het tweede jaer, te beginnen met den tweeden ſondag van September van het vorig jaer, 1773, is het, tot den dag ſyner geneſing, overvallen geweeſt en gebleven met ſeer quade oogen, de ſelve roodt, geinflameert niet konnende den dag verdragen, ten zy met de handt over de oogen. De Moeder heeft gedaen ten dien tyde verſcheyde remedien, maer niet van Doctor oft Chirurgyn, ook devotien, als onder andere eenigen tydt te vorens belooft eenen weg

tot O. L. V. van Calfort, welke gelöfte sy seyde van intentie te wesen, soo haest haer doenelyk te willen volbrengen. De Leer-meesterssè, soo uyt medelyden als uyt reden sy in 't eerste jaer genie en jever tot het werken in 't Dogterken bevonden hadde, heeft insgelykx, sonder Doctoor oft Chirurgyn, t'haeren eygen koste, verscheyde remedien gebruykt, onder andere ergens dry maenden voor de genesinge, by den Apoteker doen maken en betaelt eene Visicatorie, welke sy aen het Dogterken in nek oft tusschen de schouders gelegt heeft. Dog alles wat soo Moeder als Leer-meesterssè gedaen hadden, was niet alleen sonder gevolg van genesing geweest; maer selfs onmiddig voor het begin van den Jubilé was niet alleen de regte oog van het kint sterk roodt geinflameert maer de slinke vlak toe. De Moeder daer over seer bedroeft, heeft op den raedt aen haer, door sekere Vrouw-Persoon, by wie sy het werk-gaeren koopt, ter occasie van den geseyden Jubilé, gegeven, haren toevlugt genomen tot O. L. Vrouwe onder den Tittel van Bystant geëert, ende haer Dogterken tot des selfs Capelle gesonden om aldaer te bidden: waer tegens het het kint geseyt hebbende in substantie: O. L. Vrouwe en sal niet kennen oft verstaen wat ik bidde; heeft de Moeder het selve

onderrigt, dat het niet het Beeldt van O. L. Vrouwe is dat dit kennen oft verstaen kan, maer dat het O. L. Vrouwe in den Hemel is, door haer beeldt gerepresenteert, die seer wel sal kennen en verstaen waerom sy sal bidden: waer op het Dogterken tot de Capelle van Bystant gegaen is, de slinke ooge, als geseyt; vlak toe en boven de regte roodt geinflammeert haer handt houdende tegens het licht des dags. Ende siet na huys wedergekeert zynde is het selve volkomen genesen en klaer siende bevonden.

XXIII. 1. Op den voren beroepen 10. Julii sluytdag der Octave van den Jubilé des na noens en ter occasie dier, hebben sommige Dogters Pensionairen van het klyn Beggyn-Hof in Brussel, in de tegenwoordigheyt van de andere, eenige rymen tot Lof van Maria uytgesproken in eene langwerpige plaetse, in welke van outs en nu nog de kisten der Pensionairen van eene der twee scholen staen, ende dit ter gedagtenisse van iet wonders over 26 à 27 jaren te vorens in die plaetse voorgevallen, soo men aldaer (waerscheynelyk niet sonder reden) vermeynt, te weten, dat een pampiere Beeldeken van O. L. V. van Bystant, uyt die plaetse verscheyde rysen, sonder dat men kan seggen hoe dikwils, uytgekeert geweest zynde, jeder reyse korts daer na in die plaetse

op

op den vloer bevonden wirdt. Waer uyt dry Pensionairen, die daer op gelet hadden, gedagt hebben dat dit wel mogt een teeken zyn den wille van Godt te wesen, dat Maria in dit Beeldeken op die plaetse selver soude geëert worden, ende met toestemminge der Beggyntjens en by weten van den Eerw. en seer geleerden Heere N... Everaerts, Priester van 't Oratorie in de Universiteyt van Loven Licentiaet in de H. Godts-Geleertheyt en Professor der selve voor de Clergie van Brussel, alsdan Rector van het geseyt Beggyn-Hof, is het selve Beeldeken gestelt geworden tegens den muer, regt over den ingank van die plaetse, in eenen léest, ten gemeynen koste der Pensionairen van die Schole gemaekt met bankxken onder den selven tot het opstellen van cieraet. Den geseyden Heere Everaerts heeft niet alleen die dry Pensionairen, in presentie van de andere, in den Heere gepresen over de nauwkeurige oplettentheyt en goetgedagt waer van hier vorens, maer boven dien uyt devotie tot O. L. Vrouwe in dit Beeldeken aldaer geëert, eenige gemaekte Bloemekens en ander cieraet van tyde tot tyde aldaer vereert: gelyk ook den Eerw. Heere Florentius Vergeylen Bachelier Formeel in de H. Godts-Geleertheyt en Pastoor in Molenbeke aldaer heeft doen stellen, uyt geene

mindere devotie, eenen Autaer om dit Beeldek'en in te plaetsen, maer klynder als den genen nu aldaer staet. 'T zedert het gen' voorseyt hebben de Pensionairen van die Schole alle Saterdagen in die plaetse de Litanie van O. L. Vrouwe eerst luy op gelesen en na date gesongen, gelyk nu nog geschiet.

2. Over wynige jaren is in den nagt tusschen den 12 en 13 Decemb. de kist van eene Pensionaire, die, buyten wete, Thé gesoden hebbende, het Caffoir, waer in seker eenig vier moest gebleven zyn, in hare kiste gesloten hadde, geheel verbrandt, sonder dat'er iets miskomen is aen de andere kisten dan alleen aen eenen van de voeten der gene neffens de verbrande kiste stont digt aen den muer waer tegens het voren geseyt Beeldeken van O. L. Vrouwe geplaest is. De Pensionairen van die Schole dit alsdan geagt hebbende als een weldaedt Godts hun toegekomen op de voorspraek van Maria, hebben daer over eene gelesene Misse van dankbaerheyt doen celebreren in de Kerke van S. Gudula, waer inne sy jaerlykx tot nu toe voortgegaen zyn.

3. Ik heb dit Pampiere Beeldeken, ten bywese van eene Jouffrouwe Beggyntien, Meesterse van die Schole, nauwkeurig tot twee-mael ondersogt, en bevonden dat het

pampier dier versleten is, en by versletentheyt ontrent het midden by na door gescheurt, dat ook eenige stukxkens zyn afgescheurt, en dat het hier en daer nog heeft eenige vuyle plekxkens. Het is van den slag der Processie vaentjens des Broederschap van O. L. V. van Bystant, welke menigmael gegeven wordende, na het eynde der Processie, aen de kinderen om'er mede te spelen, door hun verroekeloost worden.

XXIV. Dat de Devotie tot O. L. Vrouwe, in hare Capelle onder den Tittel van Bystant geëert, binnen de agt dagen van den Jubilé en ter occasie dier, soo van de Inwoonders als van de Vremdelingen, seer groot geweest is; kan onder andere afgemeten worden, uyt dat alsdan in de Capelle ter H. Communie uytgereykt geweest zyn 8500. Hostien, soo den Heere Sacrista aen my onmiddag na het sluyten der selve verklaert heeft: waer by gevoegt dient te worden, dat seker geen minder, maer eer grooter getal in andere Kerken ter H. Communie gegaen is voor aleer sig tot het bidden in de Capelle van Bystant te begeven: om niet te spreken van eene menigte andere, die by enkele gebeden, sonder ergens ter H. Tafel te gaen, hunnen toevlugt tot Godt, door de voorspraek van Maria, aldaer genomen hebben.

XXV. Het is tydt dat ik spreke van de inwendige verciering der Capelle van O. L. V. van Bystant met desen Jubilé. Sy was verciert in haer geheel, selfs tot in het sop der Couple, soo *magnifiek*, en daer by soo wonder *konstig*, dat een-ieder uytsprak, dat sy noyt iet dêsgelyks in onse Princelyke Stadt gesien hadden : ook diende dit cieraet tot geene klyne verwondering der Vremdelingen. Menige hebben sig ingebeeldt, dat de Regeerders der Capelle om soo een *magnifiek* en *konstig* werk uyt-te-vinden eenen van de vermaerste Ingenieurs des Landts geëmployeert hadden, vragende wie den Ingenieur was. Maer, Godt lof! sy hebben geenen Geldt-loon aen Ingenieuren moeten geven. Het is Sr. Guilielmus Kerkx, Bedde-maker (in't frans *Tapissier*) eenen der dienende Capellemeesters die dit werk uytgevonden, en ook, met syne Gasten en andere onder hem, uytgewerkt heeft.

XXVI. Maer dit en allen het voorgaende niet hebbende konnen betreft worden ten zy door Giften en Aelmoessen, onder andere, der Inwoonders onser Stadt Brussel, ende door dese van nu af al redelyk na, en quam'er nog het gen' verwagt wordt by, ten vollen sal betroffen zyn; soo is't dat den Heere Rector, Capellemeestere en Proos-

ten des Broederschap uyt dankbaerheyt, op den Feest-dag van de Hemelvaert der AlderH. Maget, hebben doen celebreren eene Solemnele Misse in't Musiek tot welvaeren van ziel en lighaem van allen die Minnaers van Maria.

XXVII. Hier mede het *Historisch verbael* van desen *Jubilé* van O. L. V. van Bystant met het gen' des aenkleeft, geeyndigt zynde; vinde niet ongeraden als *Toe-maetjen* by te voegen de volgende korte

VERHANDELINGE

Over den Eer-tittel van BASILICA (*welk woort tot Frans gedraeyt* Basilike *geseyt wordt, ende dus tot Neder-duyts toegebrogt wordende, mag* Basilique *genoemt worden*) *aen eene* Kerke *gegeven: wat daer toe versogt wordt, ende ofte diën* Eer-tittel *toekomt aen de* Kerke *oft* Capelle *van* O. L. V. *van Bystant in Brussel.*

I. VAN GESTEL in de *Historische beschryving des Aerts-Bischdom van Mechelen*, handelende van de Stadt *Brussel*, geeft aen de Collegiale en Parochiale Kerke van de HH. *Michael* en *Gudila* tot viermael toe den tittel van *Basilike*, te weten II. Deel Bladz. 5, 15, 19 en 20. Daer na volgen-

by hem de andere Parochiale *Kerken* van *Brussel*, na welke hy sprekt van de *Kerke* van den *Savel*, die hy onder de grootere rekent, en van de gene van O. L. V. van Bystant, waer na eyndelinge volgen alle de Cloosters soo van Vrouwen als van Mans.

2. Ende het is aen de gene van O. L. V. van Bystant alleen, buyten de Kerke van de HH. Michaël en Gudila, dat hy den *Eer-tittel* van BASILIKE geeft tot tweemael toe, seggende bladz. 30. en 31. „ Eene „ andere *Basilike* is de Mariane van de H. „ Maget van Bystant.... (gemeynelyk ge- „ noemt *O. L. V. ten Bystant*) staende „ tegens de oude (Stadts binne-) mueren „ ..... alwaer geweest is eene oude Capel- „ le opgeregt ter eeren van St. Jacob..... „ In dese Capelle is in't jaer 1625 gevon- „ den het Beeldt van de Moeder Godts... „ Dan voorts uyt reden dese klyne Capel- „ le niet genoegsaem was om te bevatten „ het volk dat'er ter sake van eerbewysing „ oft van gelofte na toe vloyede, is ten on- „ sen tyde, dese oude Capelle afgeworpen „ zynde, aldaer gebouwt de doorlugtige „ en wyt-beroemde *Basilike*; dusdaniglyk „ dat'er hedendaegs niet eene plaetse tot „ Brussel vermaerder is, niet eene in groo- „ tere eerbieding des Volkx.

3. Maer dat *Van Gestel* eens te hoog ge-

gesproken hadde? Wy sullen dan ondersoeken wat tot den tittel van *Basilike*, het gen', soo ider een toestaet, een woordt is voortkomende van een Griekx woordt dat Koning beteekent, versogt wordt, op dat het aen eene Kerke oft aen eene plaetse soude mogen gegeven worden.

4. Den H. Isidorius Bisschop van Seville (*lib.* 15. *origin.* 4.) segt: *De woonsten der Koningen wirden eerst Basilike genoemt.... maer nu worden daerom Godts Tempels genoemt Basilike, uyt reden aldaer aen Godt, den Opper-Koning van alles, eerbewysingen en Sacrificien opgedragen worden.* In dit gedagt souden alle plaetsen aen den Godts-dienst toegéeygent, boven alwaer men het Alder-H. Sacrificie per Misse opoffert, 't zy groote, 't zyne, konnen *Basilike* genoemt worden: ende soo schynt het den H. Optatus Bisschop van Mileve in Afriken (*Hist. Donatistar.* lib. 1. *alias* 2. *c.* 4.) genomen te hebben, sprekende van Godts-dienst plaetsen binnen Roomen ten tyde derHeydensche Kysers, ten minsten van de gene, soo *Du Pin* vermeynt, alwaer eenen Priester Over-opsigt hadde.

5. Baronius (*in Martyrol. ad diem* 5. *Aug.*) segt „ Dat den naem *Basilike* met „ de daedt van de Heydenen tot de Chris-„ tenen aengekomen is. Want somtyds de-

„ ſe *Baſilike* der Heydenen wirden in Ker-
„ ken der Chriſtenen verandert. Hier in
„ doet ſterk den text van Auſonius Gal-
„ lus in ſyne Dankſegging aen den Keyſer
„ Gratianus over het bekomen Borge-Meeſ-
„ terſchap met deſe woorden : *De Baſili-*
„ *ke eertyds vol van werelyke verhandelin-*
„ *ge , zyn't nu van gebeden en geloftens*
„ *voor uw welvaren gedaen , enz.* Dat ook
„ niemant vermeyne , dat by de Heydenen ,
„ van de ſelve beteekeninge zyn hunne *Ba-*
„ *ſilike* ende hunne Tempels , gelyk by
„ ons. De (*Baſilike*) waren , ſoo Vitru-
„ vius (*lib.* 5. *cap.* 1.) ſchryft , *de plaet-*
„ *ſen* (oft Huyſingen) *gebouwt by de pu-*
„ *blieke Merkten van de te verkoopene ſa-*
„ *ken , in welke , ſonderlinge ten tyde des*
„ *Winters , de publieke vergaederingen en*
„ *by-een-komſten der koop-handelaers ge-*
„ *houden wirden.* In deſe beteekening wort
„ dit woordt genomen *l. Pediculos §. item*
„ *cum ff. de auro & argento legato.* en *l.*
„ *inte, ſtipulantem. §. Sacrum Rom. ff. de*
„ *Verbor. obligation.*" Op diergelykx loo-
pen ook in ons Bruſſel de woorden *Koren-*
huys , *Vleeſch-huys* , *Broodt-huys* , *Halle*
van Laekens oft Stoffen , *Pandt* van Lyn-
waeten. Den voren geciteerden *Van Geſ-*
tel ſegt, bladz. 5. van ons Bruſſels *Broodt-*
huys , dat'er ingeplaets wirden de broo-
den

den, die van buyten de ſtadt ter verkooping wirden ingebrogt.

6. *Baronius* ſegt voorts: „ de Regts-
„ plegingen wirden ook in de *Baſiliken*
„ gedaen, als te ſien uyt Plinius (*Epiſt.*
„ 21. lib. 5.) wanneer hy ſegt: *Ik was*
„ *nedergedaelt tot de Baſilike Julia, om*
„ *te hooren wat ik op den naeſten uyt-ſtel*
„ *dag antwoorden moeſt. De Regters wa-*
„ *ren geſeten enz. In den ſelven ſin ſegt*
„ *ook Seneca* (*lib.* 3. *de Ira cap.* 33.) *De*
„ *Baſiliken wedergalmen door het groot*
„ *geruyſch der Vonniſſen.*

7. Uyt het voorgaende ſiet men genoeg, dat niet de gebouwen oft Huyſingen die eenen Koning hier en daer mogt hebben tot ſyn particulier pleſier en om over den laſt der regeringe eenige ſtilte en ruſt te vinden, *Baſiliken* mogten genoemt worden, maer alleen de publieke Koninglyke Paleyſen die hy beſit als Souvereyn, als Overſten van het geheel publiek, en tot welke jeder der Onderdanen als ſekeren geregtigheyt heeft, om hem aldaer te behandigen, oft te doen behandigen hunne verſoeken, 't zy van Gratie, 't zy van Juſtitie.

8. De Geleerde Opſtelders van den *Dictionaire de Trevoux* komen op het woordt *Baſilique*, onder de letter B, niet qualyk over-een met het gen' hier vorens uyt Ba-

ronius gestelt. Ende alsoo dit woordt als nu sonderlinge tot beteekening van Kerken, boven al in Roomen, gebruykt wordt; seggen sy: „ Voortyts waren 'er tot Roomen „ vier soorten van Kerken, de Patriarchale, „ de Titulaire, de Diakonien ende de Ora- „ torien, dat is Bidt-plaetsen. „ De Pa- „ triarchale waren de gene, welke men „ bysonderlyk *Basiliken* noemde: sy hoor- „ den eygentlyk toe aen den Paus, als S. „ Jan te Lateranen, S. Peeter in't Vatican, „ S. Maria de Meerdere (aldus genoemt „ om de selve van andere Kerken, Capel- „ len en Bidt-plaetsen, ook ter gedagtenisse „ van Maria opgeregt, te onderscheyden) „ S. Laureys buyten de mueren en het H. „ Kruys van Jerusalem. Sy seggen dat se „ eygentlyk toehooren aen den Paus, te „ weten, als aen Opper-Herder, ende dus „ niet aen eenige partikuliere Gemeynte „ oft aen mindere Oversten.

9. Ik denke dan, dat aen eene Kerke, Capelle oft Bid-plaets den *Eer-Titel* van *Basilike* vermag, om niet te seggen moet gegeven worden, wanneer

1°. Het in sekeren sin is het Opper-Paleys, in die Stadt, van den Koning van Hemel en Aerde: ende wanneer daer by

2°. Het niet toehoort aen eenige bysondere gemeynte van die Stadt.

10. Hier door vindt-men aenstonts, hoe aen de Collegiale en Parochiale Kerke van de HH. Michaël en Gudila den *Eer-Tittel* van *Basilike* toekomt.

Ten 1sten. voor soo veel alle Geloovige deser Stadt, wanneer sy om jet te verkrygen na het geestelyk, oft, is't hun salig, na het tydelyk eenige bysondere devotie oeffenen willen tot Christus-Jesus in't AlderH. Sacrament des Autaers, sy gewoon zyn sig te begeven tot dese Kerke alwaer dry Mirakeleuse Hostien rusten: sy is, onder andere, als sonderlinge, hier door selver het Opper-Paleys van onsen opperste Koning Christus, tot het welke syne onderdanen, ingesetene deser Stadt, hunnen toevlugt nemen.

11. Ten 2den., al is't dat de selve Kerke, in sekeren sin, is de gene der Canoniken oft Clergie aldaer, gelyk sy ook, in sekeren sin, aen de Parochianen van de bysondere Parochie van S. Goedele toehoort; nogtans vermits de Canonikeu oft Clergie van aldaer voortyts, en sy alleen, de gemeyne Pastoors waren van de Inwoonders der geheele Stadt, soo was die Kerke, alwaer die Clergie resideerde, de eenigste die het regt hadde van Parochiale over de geheele Stadt, ende indien sin aen de geheele Stadt toehoorde, hare inwoonders in't

algemeyn sig aldaer, gesont zynde, begevende als tot hunne Parochiale Kerke om te ontfangen de HH. Sacramenten enz., ende ook siek zynde de selve uyt de handen van jemant van die gemeyne Pastoors, oft van hunnen 't wege verwagtende. Wel is waer, dat, het getal der Inwoonders van Brussel vermeerderende, allenxkens eenige Kerken tot onder-Parochiale zyn opgeregt geweest, welke dus in't bysonder aen de Parochianen der selve toehoorden; maer daerom liet de Kerke van S. Goedele niet te blyven over dese de Opper-Parochiale Kerke.

12. Dese 2de. reden is nog blykelyker waeragtig in de Kerke oft Capelle van Bystant, vermits sy selfs in geenderley-wyse toehoort aen eenige Clergie, Cloosters, Broederschap, Gilde, Ambagt, Gebuerte, oft wat andere particuliere Gemeynte oft Persoonen het soude konnen wesen, bedagt oft onbedagt: maer in't gemeyn aen allen de Inwoonders van Brussel, Geestelyke en Werelyke, Edele en Onedele. Siet wat ik in de Historie van O. L. V. van Bystant, onder andere, in't IV. Cap. Bladz. 36., geseyt hebbe.

13. Waer by gevoegt de andere reden, en op welke alleen van Gestel hier vorens Nr. 2. agt geeft, te weten, dat Christus

dese plaetse nu 150 jaren lang heeft blyven verkiesen als het Hooft-Paleys van de *Koninginne* syne *Moeder* binnen Brussel, waer door sy, in den sin van grootere devotie, is de H. Maria de Meerdere der selve Stadt;

14. Soo late ik allen onpartydig vernuftig gemoet van selfs oordeelen, oft van Gestel aen dese plaetse ten onregt den *Eer-Tittel* van *Basilike* gegeven heeft, en oft men soude in staet wesen hem syn woordt te doen in-trekken indien hy nog leefde. Het is hier toe dat dese myne verhandelinge dient, en geensints op dat hare Bestierders hier uyt een sierken van ydel glorie trekken souden, waer sy weten al te wel, dat men Mariam noyt beter kan eeren, als met hare deugden na-te-volgen; ende sy is de ootmoedigste geweest onder alle enkele schepselen, waer door, onder andere, sy tot soo hooge Weerdigheyt en tot soo hoogen trap van Glorie verheven is.

15. Wel is waer, dat dese plaetse ('is 't niet in hoogde) buyten twyffel in groote verre wyken moet aen de andere *Basilike* onser Stadt Brussel. Maer boven dien dat een jeder van selfs sal bekennen, dat-se de andere, ja alle Kerken van Brussel overtreft in schoonheyt van konstig gebouw: boven, seg ik dit, gelyk het niet buyten

reden soude wesen, in't werelyk en Politieq, dat het Paleys van eene *Koninginne Moeder*, sy de onderdane des Konings zynde, soude selfs in alles verre min wesen als het Paleys van den Koning haren Sone; aldus mag dit met nog meer reden plaetse hebben, wanneer Maria al is sy *Koninginne Moeder*, eventwel enkel schepsel, gerekent wordt met opsigt tot den Koning haren Sone die Godt is.

Het is selfs dus alhier niet noodig by te voegen, dat in alle Steden de opregte Koninklyke Paleysen, tot den *Eer-Tittel* van *Basilike*, niet moesten seer groot, veel min even groot zyn, het was hier toe genoeg, dat, al was soo een Paleys ergens klyn; den Koning het besat als Souvereyn, als Oversten van't Publiek enz. gelyk hier vorens Nrs. 7. uytgedrukt.

16. Eene *Koninginne Moeder* moet niet alleen voorsien zyn van Paleys oft Huysinge, maer ook van Hovelingen en mindere Bediende, uyt hare innekomen, ten minsten op sekere wyse conform aen hunnen Staet, voor soo veel doenelyk, niet min te onderhouden als de Batimenten en Meubelen des Paleys selver. De Hovelingen van Maria ten Bystant zyn boven al de Priesters dagelykx opgestelde uren aldaer t'haerder Eere het onbloedig Sacrificie van

haren Sone aen den Hemelschen Vader opofferende, en waer van somtyts eenige by na niet voorders hebben tot hun onderhoudt van mont-kost en kleederen als het Honorarium van Misse, waer't dat sy hun met neiringe bemoeyden, oft tot eenig Ambagt-werk oft ander Handt-werk begaven om door de wereldt te geraken, een-jeder, groote en klyne, soude dit seer qualyk afnemen, even-eens oft dit de werelyke belettede ligter aen den kost te komen: nog meer, al waren sy beter hebbende; sy syn eventwel de Hovelingen van Maria, en dus van haren 't wege te onderhouden. De maniere hier toe na myn klyn gedagt (het gen' ik nogtans onderwerpe aen't gedagt van alle andere) soude wesen) mits de Batimenten in goeden staet zyn, van nu af hun te jonnen gelyke distributie in de Kerkelyke Diensten in Choorsang, met de andere Choorsangers, mits in de selve present zynde, en, voor soo veel hunne bequaemheyt het toelaet, mede singende.

17. Kan men allenxkens by aenleg van penningen tot soo verre komen, dat men de Diensten in Choorsang, met distributie als geseyt, alwaer 't wekelykx vermeerderde; dan sullen dese Hovelingen van Maria een onderhoudt vinden dat haer min onweerdig is, en sy sullen conform aen hun-

nen Staet zyn in meer devote openbaere besigheden tot Eere en Glorie van Godt en van de *Koninginne* syne *Moeder* : welke openbare devote besigheden ook van selfs vermeerderen sullen, den toeloop der Geloovige tot haer Koninglyk Paleys, om hare magtige Voorspraek, t'hunnen salighеyt, by den Koning haren Sone te aensoeken.

18. Wilt men seggen, dat het al lang sal moeten aenloopen om genoegsaeme penningen ter Rente aengelegt te hebben, ten eynde dit leste te konnen in't werk stellen; ik sal dit niet ontkennen. Maer een-jeder sal van selfs toestaen, dat het ten minsten min lang sal aenloopen, wanneer men, *uytgenomen in extraordinairen voorval gelyk van Jubilé*, sig wederhoudt van uytgeef tot veranderingen van't uytwendig oft inwendig des Bouw oft tot Ornamenten en Meubelen op het *enkel* pretext van frayer oft beter. Eene voorsigtige *Koninginne Moeder* (Maria is *Virgo prudentissima*) van eenen tydelyken Koning sal immers, ten was in seer extraordinairen voorval, geenen uytgeef doen aen veranderingen des Bouw van haer Paleys en van de Mobilaire Ornamenten des selfs, met gevaer van dat hier door soude, alwaer't maer eenigsints, te kort gedaen worden aen het behoorlyk onder-

onderhoudt van hare Hovelingen en Bediende.

19. Ik seg hier aenstonts voren, *uytgenomen in extraordinairen voorval gelyk van Jubilé.* Want alsdan verstaet het syn selven, dat'er buyten-gewoonelyke onkosten aen Palleringe enz. niet alleen moeten, maer ook aen schoone nieuwe werken oft veranderingen aen Bouw, soo binnen als buyten, dienen gedaen te worden : waer over de tegenwoordige Bestierders der Capelle niet weynig te prysen zyn, van'er sig deftig in te hebben gequeten met den Jubilé van dit jaer 1774. Ende zijn ook by soo eenen extraordinairen voorval buyten-gewoonelijk grooter geweest de giften en aelmoessen daer toe gegeven, sonderlinge de gene van de Inwoonders van Brussel. Dese boven de Hope van Hemelschen loon, hebben alnog de genoegte gehadt van met hunne eygene oogen te sien, dat de selve seer loffelijk door de geseyde Bestierders besteedt geweest zijn.

Dese Byvoegsels tot de Historie van O. L. Vrouwe, onder den Bynaem van *Bystant* &c. sullen seer profytelyk mogen gedruckt worden. Actum Brussel den 10. Januarii 1775.

C. J. LEYNIERS, Lib. Censor.

Imprimi potest actum Bruxellis hâc 19. Januarii 1775. G. J. LIMPENS, Consiliarius & Procurator Generalis.

BLAD-WYSER
DER BYVOEGSELS
TOT DE HISTORIE EN TOT DE OPHELDERINGE.

D*En Hoogen Autaer vernieuwt in't jaer* 1769. Bladz. 3.

Seker Broederschap van S. Jacob fondeert een Gasthuys voor de Pelgrims tot Bergen in Henegau, en van de vermaerde Confrerie de la Misericorde aldaer. *Bladz.* 4.

Verkryg der Reliquien van de H. Wilgefortis uyt Velsique. Bladz. 5.

Vervolg van de vermindering der H. dagen, van welke in't vorig werk gesproken, en van de verandering van eenige Vasten-dagen in't jaer 1772, *en mindernisse der dagen van Suyvel te moeten derven*. Bladz. 5, 6, *en* 7.

Hoe met de verandering des Magistraet St. Jansmisse 1772. *de Heeren Wetbouderen voor de eerste ryse bebben na-gelaten bunne Comparitie in de Hoog-Misse en Processie der Feest van O. L. V. van Bystant*. Bladz. 7.

Vervolg van 't gene in't vorig werk begost, ten eynde de Nakomelingen, soo wel als wy, kennen, ter wat tydt en oorsaek men deftig tot luyster en gerief der Stadt gesorgt beeft, welke andersints souden ligt vermeynen van Oudts geweest te zyn gelyk in bun leven.

I. *Schoon Paleys van S. K. Hoogbeyt den Prince* CAROLUS VAN LORREYNEN, *bet vorig Koninklyk Paleys in't jaer* 1731. *verbrandt zynde*. Bladz. 8. *en* 9.

II. *Onse Souvereyne* MARIA-THERESIA *verkrygt, verandert en verbetert groote Huysingen, tot gebruyk van baere Raeden Gebeymen en van Finantien in't jaer* 1772. Bladz. 10.

III. *Van de Koninglyke Burgoinsche Bibliotheque, door de selve onse Souvereyne publiek*

ter genoegte van een ieder, drymael ter weke open gestelt in't jaer 1772. Bladz. 10, 11, 12, 13 *en* 14.

Namen der Doorlugtige en andere Persoonen, en corpora in Brussel residerende, die zedert dat jaer, tot vermeerdering van die, nu publieke, Bibliotheque gecontribueert hebben. *Bladz.* 11, 12, 13, 15 en 16.

IV. *De selve onse Souvereyne regt-op eene* Academie de Sciences et Belles-Lettres *by haere Brieven van* 16. *Decemb.* 1772. *de Sitting der selve te bouden in de Saele der geseyde Bibliotheque.* Bladz. 14, 15 *en* 16.

V. *Academie van Teeken-en-Beldbouwers-konst, door de Heeren Wetbouderen vernieuwt op Ordre van S. K. H.* Bladz. 16 *en* 17.

VI. *De Heeren Wetbouderen stellen in eene nieuwe Academie der Mathematique en Mechanique.* Bladz. 17 *en* 18.

VII. *Ten voorval van den* 25 *jaerigen Jubilé van S. K. H. An.* 1769 *wordt door de* 3 *Leden der Staten van Brabant geresolveert hem op-te-regten eene Statue van gegoten Bronze.* Bladz. 18.

Den Uytwerker is Petrus Verschaffelt, Beld-snyder van S. Keurv. H. Carolus-Theodorus Paltz-Grave van den Rhyn. Welken Prince mildelyk tot den Jubilé van O. L. V. van Bystant in dit jaer 1774. goedt-jonstig geweest is *Bladz.* 19.

De 3 *Leden der Stadt Brussel vereeren aen S. K. H. ten voorval van desselfs Jubilé eene Gifte van* 25000 *guldens, ende doen slaen groote en mindere silvere ook Goude Gedenk-Penningen.* Bladz. 20.

Gedenk-Penning, ter selve occasie, van't Borgerlyk Concert, mitsgaders van de Plaets tot dit Concert gedestineert. Bladz. 21.

Vernieuwing der Munte in Brussel. Bladz. 22.

BLAD-WYSER

VAN'T HISTORICH VERHAEL VAN DEN HONDERT-VYFTIG-JAERIGEN JUBILE'.

XX. *De Bestierders der Capelle van Bystant tot het Solemnizeren van desen Jubilé nemen hunnen toevlugt tot Prelaeten van't Order van Premonstreyt, waerom, en tot welke.* Bladz. *LXXVIII, LXXIX. en LXXX.*

XXI. *Namen der deftige Heeren, met hunne qualiteyt, die ten tyde van dese Solemniteyt ten Bystant gepredikt hebben* Bladz.. *LXXXI.*

XXII. *Ten tyde van den Jubilé een Dogterken oudt 9 jaren hebbende seer quade oogen t'seffens daer van genesen.* Bladz. *LXXXII, LXXXIII. en LXXXIV.*

XXIII. *Op den* 10. *Julii sluyt-dag der Octave van den Jubilé hebben de Pensionairen van't klyn Beggyn-Hof de Gedagtenis vernieuwt van't wonder aldaer* 26 *à* 27 *jaren te voren voorgevallen nopende een Beldeken van O. L. V. van Bystant.* Bladz. *LXXXIV, LXXXV, LXXXVI en LXXXVII.*

XXIV. *Seer groote Devotie soo der Inwooners als van Vremdelingen tot O. L. V. van Bystant ten tyde van desen Jubilé.* Bladz. *LXXXVII.*

XXV. *Van het wonder* Magnifiek *en* konstig *binnen-cieraet der Capelle van Bystant met desen Jubilé.* Bladz. *LXXXVIII.*

XXVI. *Solemnele Misse uyt dankbaerheyt, voor de gene tot de onkosten van den Jubilé gecontribueert hebben.*

XXVII. *Als* Toe-maetjen, VERHANDELINGE *over oft den Eer-tittel van* BASILICA *toekomt aen de Kerke oft Capelle van O. L. V. Bystant, en wordt bewesen van ja, met gevolg daer uyt te trekken.* Bladz. *LXXXIX en volgende.*

MIS-TELLINGEN

IN DE BYVOEGSELS TOT DE OPHELDERINGE.

Bladz. 18. *lin.* 3. *en* 4. Gysbrechts *leest* Giesbregt. Bladz. 21. *lin.* 19. GESST *leest* GESSIT.

In't Historisch verhael van den Jubilé.

NOTA. *De Cyffers der Texten zyn voor geene linie gerekent.*

Bladz. XI. *lin.* 18. bekeekent *leest* beteekent. Bladz. XIII. *lin.* 11 toemende *leest* toekomende. Bladz. XVI. *lin.* 24. *en* 25. scandalen *leest* sandalen. Bladz. XXIV. *lin.* 36. kan gea *leest* kan geagt. Bladz. XXV. *lin.* 1 na het aenkomen *leest* na aenkomen. Selv. Bladz. *lin.* 27. *Ex.* leest *Et* Bladz. XXIX. *lin.* 20 hy *leest* hem. Bladz. XLIII. *lin.* 32. *positus est* leest *positus est hic.* Bladz. XLV. *lin.* 20 *nbera* leest *ubera.* Bladz. XLVIII. *lin.* 26 Eeuw *leest* Eeuwen. Bladz. LIII. leste *linie Vaticinium : Virginale* leest *Vatricinium Virginale.* Bladz. LV. *lin.* 4. *assumptas* leest *assumptus* en *lin.* 17 inwesen *leest* in wesen. Bladz. LX. lin. 6 *intemporans* leest *intemperans.* Bladz. LXII. *op't eynde van* lin. 4 *in plaets van.* leest; *en lin* 5 Cedon. *leest* Celidon. en *lin.* 11 *excedat* leest *excidat.* Bladz. LXV. *lin.* 12, 13 Christus *leest* Christi. Bladz. LXVIII. *lin.* 4 sv *leest* sy. Bladz. LXIX. *lin.* 32. en het *leest* op het. Bladz. LXX. *lin.* 26 Karel den II. Roning *leest* Philippus den IV. Koning. Bladz. LXXVII. *lin.* 20 ende het met *leest* ende het. Bladz. LXXXVII. *lin.* 20 onmiddag *leest* onmiddig. Bladz. LXXXIX. *lin.* 14 Basilike *leest* Basilique *en lin.* 16 Basilique *leest* Basilike. Bladz. XCI. *lin.* 18 'tzyne *leest* 't zy klyne. Bladz. XCII. *lin.* 23. *inte* leest *inter.*

NIEUWE BYVOEGSELS

In 't Jaer

M. DCC. LXXVI.

DEn Drukker deser het voltrekken des Druk van het vooren staende tot langer (om reden soo hem docht) hebbende vertraegt dan verwagt was; heeft den Schryver geraeden gevonden alnog te stellen.

NIEUW BYVOEGSEL

Tot de

HISTORIE.

IN *'t vorig Byvoegsel*, *Bladz.* 3. *op het eynde*, is den Persoon, van wie aldaer gesproken syne Exellentie *Franciscus Gutierrez-de-Los-Rios-de-Cordoua*, Mark-Grave van *Los-Rios*, Feld-Maréchal der Legers van Haere Keyserl. en Koningl. Apostol. Majesteyt &c. &c. Hy is tot geene klyne droefheyt des Broederschaps van *O. L. V. van Bystant* ende van *S. Jacob*, overleden den 20 Meert 1775. Ende den volgenden 3. April heeft het geseyt Broederschap syne pligt tot den Overleden, in de Capelle van *O. L. V. van Bystant*, gequeten by seer solemnelen Lyk-dienst met verheven Baer.

NIEUWE BYVOEGSELS

TOT DE

OPHELDERING.

I. IN de Byvoeging tot de Opheldering *Bladz.* 9 *Lin.* 20. *en* 21. staet het gewesen Koninglyk Paleys in Brussel begost te zyn door *Jan den III.* Hertog van Brabant. In de 4e weke van den vasten, heeft men onder des selfs ruinen van den kant der Warande Oost-zuyd-waerts, niet verre van het Borgendal palende tegens de Abdye van Coudendenberg, bevonden eenen blouwen Arduyn-steen ter breede in syn vierkant ontrent 2. voeten, en

ter hoogte van ruym dry quaert-voets, mate van Brussel. Op eene zyde der hoogde in 3 Linien als volgt: IMP. CÆS. RODOLPHUS I. PIUS FEL. AUG. sonder eenig jaer oft iet anders op den selven.

Desen steen is van sommige begost aengesien te worden als of het was den eersten steen door dien Kyser gelegt: in welk gedagt het eer sonde *Jan den I.*, als *Jan den III.* zyn die het nu verbrandt en verwoest Hof van Brussel begost heeft. Maer dit selver dat'er niet het minst dat tot eersten steen leyt, selfs geen jaer bystaet, geeft blykelyk te kennen, dat desen steen en Inscriptie wel mogt op iet anders loopen, waer van wy sullen handelen.

Als men het geseyt Hof van den kant der Warande sag, bevondt-men, te beginnen met het uyterste des Bouws van des zelfs regten kant, eene lange Galery, bestaende in 14 dunne Gotske Pilaren, en boven de selve 15. bogen oft welfsels, waer van den boog van den regten kant des Bouws iet min hoog was, ende den genen van den anderen kant maer eenen halven boog, gelyk my seer wel gedenkt aldus gesien te hebben. Onder jeder van de overige even hooge bogen, en tusschen de 14. Pilaeren stonden binnen de Galery op hunne Pedestalen en plinten in't geheel 13. Statuen. Dit wordt ook aldus gesien by Printe in *Erycii Puteani Bruxella septenaria*, gedrukt in 't jaer 1646, Bladz. 31. voege hier by, dat de opene plaetse van het binnenste van 't geseyt Hof staet in de volgende Printe tusschen Bladz. 32 en 33. (Dit beyde heb ik nergens elders ontmoet.) Ende de buyten plaetse van dat Hof (alwaer nu de statue van den Prince Carolus staet) langs den kant der straete met de Balien vindt-men by Printe in verscheyde gedrukte werken, en boven al seer schoon in *Theatre Profane de Duché de Brabant* door *le Roy*. Uyt dese gedrukte werken konnen niet alleen de gene nu leven, en het vorig Hof niet hebben konnen sien by gebrek van ouderdom, maer zullen ook onse

Nakomelingen, soo lang die Werken overig blyven, overtuygt zyn van des selfs gesteltenisse, die ik jong zynde gesien heb, dat se, wat batimenten raekt, seer na de selve was, gelyk ten tyde van *Puteanus*.

De 13 statuen, waer van hier vorens, heb ik altydt hooren noemen *de Keysers*, ende de voren vermelde Inscriptie, te rekenen als van de Plinte waer op de statue stont, soude wel medebrengen dat eenen van die *Kysers* was Rudolphus den I., Grave van Habsbourg, met wie den grooten luyster van het Huys van Oostenryk begost is. Hier mede komt ook overeen de plaetse alwaer, gelyk voren gesyt, dien steen met Inscriptie is gevonden geweest.

Ja men is daer van voorts ten vollen versekert door de getuygenisse van *C. Gevartius* in syne beschryving en opheldering van de zegen-pralende inkomst van Ferdinandus Infant van Spagnien, als Oppervoogt der Nederlanden, gedaen in Antwerpen den 17. April 1635., gedrukt by *Joan. Meursius* in 't jaer 1641. met de Printen van alle de volkomen uytgewerkte Arken &c. onder de bestiering van den vermaerden PP. Rubens Ridder. De Grootste, ja kostelykste Arke verbeeldede de Doorlugtigheyt des Huys van Oosten-Ryk langs den kant des Kyser-Rykx. Waer toe tegens den grondt gestelt waren onder bogen de 12. Kysers, dier uyt dat Huys, tot aldsan toe, geweest waren op de volgende Order: *Rodolphus* den I., *Albertus* den I., *Fredericus* den III., *Albertus* den II., *Fredericus* den IV., *Maximilianus* den I., *Carolus* den V., *Ferdinandus* den I., *Maximilianus* den II., *Rodolphus* den II., *Matthias* den I., ende *Ferdinandus* den II. als dan in 't leven mits maer gestorven den 8. Feb. 1637. Ende die 12. Kysers worden in 't selve werk, by 2. andere Printen, meer in 't groot afgebeldt. Nu *C. Gevartius* getuygt Bladz. 93., dat die 12. statuen na Brussel zyn overgevoert, ende aldaer

geplaetst geworden in de Galery van den kant der Warande, waer van hier vorens: ende die met my de selve aldaer, mitsgaders de 2. Printen waer van aenstonts, gesien hebben, sullen bekennen, dat het tot het jaer 1731. effen waren de selve statuen.

Indien iemand vraegt waer by het komt, dat, in de Printe by *Erycius Puteanus*, nog eene 13e. statue gevonden wordt; de Antwoordt kan geene andere zyn, als, dat de statue van den 13en *Kyser* uyt het selve Doorlugtig Huys, *Ferdinandus* den III. is bygevoegt geworden, waerschynelyk door de sorge van den Cardinael Infant selver, overleden 9. Nov. 1641.

Het eenigste, dat men uyt de Printe by *Puteanus* niet kennen kan, is oft die statuen der *Kysers* schoon oft niet schoon gesneden waren. Maer dit eenigste verklaert sig ten voordeele van de schoonheyt der selve, nopende de 12. eerste *Kysers*, uyt de 2. Antwerpsche Printen meer in 't groot, waer van hier vorens. Ende men mag daer by vry denken, dat de 13e. statue van *Ferdinandus* den III. seker niet min schoon was, als gesneden na 8. Feb. 1637., en, ten minsten volkomen seker, voor het jaer 1646., wanneer het werk van *Puteanus* in Druk uytgegaen is: ende in welken tydt diergelyke konsten in Nederlandt op hun hoogste waren.

II. *Bladz.* 15. *Lin.* 24. na het midden by te voegen, dat den Heere *Gerard* binnen dit Jaer 1776. verheven is tot *Auditeur* van Haere Majesteyts Reken-kamer.

III. BLadz. 22. van't 1. Byvoegsel *lin.* 2., *als vervolg, te stellen.* Den 5. Januarii 1775. is in den morgent de lang-verwagte Statue van S. K. H. te Scheep aengekomen tot groote blydschap der Inwoonders van Brussel. Den Aerts-Hertog *Maximilianus-Josephus-Xaverius*, die in Brussel gekomen was den 1. Julii 1774. na noen en aldaer gebleven is tot den 5. Feb. 1775, heeft, om de aenkomst der Statue te sien, sig gestelt in

een huys ontrent de Kraene, alwaer de selve ten geseyden dage na noen uyt het Schip geloft zynde, geleyd is op eenen vergulden Wagen, ende t' seffens, niet by Peerden, maer treffelyker door de handen van over de 100. Werk-Gasten van de Vaert, alle in gelyk Rood kleetsel met Geile opslagen, met voordagt daer toe gemaekt wegens de HH. Staten, aen welke sy desen hunnen dienst aen-bevolen hadden, vervoert geworden tot ontrent de plaetse, alwaer de selve, met toestemming van onse Souvereyne de Keyserinne, Koninginne, gestelt soude worden, te weten, binnen de gewesene Balien van 't verbrandt Koninglyk Hof, regt over de straet van ouds genoemt den Berg van 't Hof, en welke plaets voor 't toekomende, men segt, *Place Lorraine* te sullen genoemt worden.

IV. De Hulding der geseyde Statue is verrigt den 17. der selve Maendt Januarii 1775. Aen elk der 4 kanten van de Statue was opgeregt eene gedekte Stellagie tot het plaetsen van Musiciens, welke ook des avonds gedient hebben tot het afloopen van Fonteynen van Wyn. 300. gewapende mannen Borgers ontringden binnewaerts de plaetse der Statue : buyten-waerts wird-se bewaert door eene Bende Krygs-lieden.

V. Dês morgens ten 10 ure en half is wegens de Clergie onser Collegiale Kerke eene seer Solemnele Hoog-Misse gedaen in de groote Choor met uytstelling van het AlderH. Sacrament van Mirakelen, om van Godt te verkrygen de lange behoudenisse der kostelyke dagen van S. K. H.

VI. Weynig na een ure des middags de selve S. K. H. gekomen zynde in 't Hôtel van *Merode*, alwaer de HH. Staeten hem afwagteden, is, na hunne korte reden-voering tot de Opdragt en syne goed-jonstige antwoorde, de Hulding der Statue geschiet door het afnemen van het deksel over de selve, tusschen het geluyd der Musikale In-

ftrumenten, het schieten der Krygs-lieden in de Warande, het aflossen van Grof-geschut, ende het luyden van alle de Klokken der Stadt: alles met toejuygende geroep, niet alleen van die de Statue of Stand-Beld sien kosten, maer ook van alle, soo Edele als onedele, der Stads inwoonders, en Vremdelingen die van allen gewesten in groot getal tot dese plegtige Hulding toegekomen waren.

VII. De voordere Vrolykheden, Illuminatien, Vieringen, enz. hebben dien geheelen dag en volgenden nagt geduert: in welke boven al dient aen de Nakomelingen bekent te blyven het kostelyk en pragtig Avond-mael wegens de dry Staten van Brabant verrigt, in de menigvuldige zaelen van ons wust Stad-Huys, tot het welk alle den Edeldom, alle de Raeden, en ons geheel Magistraet van Brussel, niemand uytgesondert, genoodigt was en sig begeven heeft.

VIII. In de geheele Vrolykheyd, soo binnen het Stad-Huys, als op den Grooten-Theater, en elders door de Stadt, is, niet-tegenstaende den overstroom van volk, geene wan-ordre voorgevallen. Het gene dient, onder Godts voorsienigheyt, toegeschreven te worden niet alleen aen de goede sorge der Overheyd, maer ook aen de soete imborst der Nederlanders en sonderlinge der Brusselaers. Ende mag dit alhier gestelt worden tot stigtig voorbeld der Nakomelingen, tegens wanneer nog diergelyke plegtigheyd geschieden soude.

IX. De opdragt is na date (ook in Bronze) gestelt: d'eene helligt op den voorkant des Pedestael, de andere op den tegen-kant. Op den voorkant aldus:

CAROLO ALEXANDRO
LOTHARINGIÆ ET BARRI DUCI
SUPREMO EQUITUM TEUTONICORUM
MAGISTRO.

PRO MARIA THERESIA AUG.
BELGII PRÆFECTO.
OPTIMO PRINCIPI.
PATRIÆ DELICIO.
ANNO MDCCLXIX.
Op den tegen-kant :
QUOD PER LUSTRA QUINQUE.
SACRIS TVTATIS LEGIBUS.
ÆQUIS SANCITIS.
AMPLIFICATA AGRORUM CULTURA.
EXCITATIS ARTIBUS.
COMMERCIO PROPAGATO.
PERPETUA RERUM COPIA PROCURATA.
PUBLICUM FELICITATEM STABILIVERIT.
ORDINES BRAB. GRATI DECREVERE.
MDCCLXIX.

X. Dit beroept het jaer van Jubilé van S. K. H. als Gouverneur der Nederlanden, gelyk moest zyn, mits dien Jubilé het voorworp der Statue is. Maer daer zyn ook Gedenk-penningen geslagen meldende het jaer der Huldinge. Ik heb eenen silveren gesien (met leeft en agt-kantig) ter groote van ergens 1 Franschen duym en half na myn gissen, weerdig in silver 6 schellingen en half. Van de eene zyde het Bust van S. K. H. met rond-om : CAR. ALEX. LOTH. DUX. BELG. PRÆF. Op de andere zyde is het Stand-Beld op fynen Pedestael en rond-om : OPTIMO PRINCIPI. Leeger onder eene Horizontale linie : M. DCC. LXXV. Oft'er ook Goude en Kopere diergelyke zyn geslagen geweest is my onbekent.

XI. 1. Tot cieraet en vergrooting van de Baillien van het verbrand oudt Hof, nu *Place Lorraine*, zyn weg-genomen de overige gebouwen dier, ende onder andere de oude Hof-Capelle, waer van gesproken in't 1. Byvoegsel tot de Opheldering Bladz. 10 Ik heb meermaels binnen 't jaer 1775. gesien, dat men, boven grooten arbeyd,

moeſt Bus-poeder aenwenden, om de mueren van dit ſtruys gebouw by ſtukken te doen af-en-uyt-ſpringen.

2. Het is ook in dat ſelve jaer, dat men ten ſelven eynde afgebroken heeft alle de Huyſen ſtaende op de te makene plaetſe *Lorraine*, mitsgaders de Kerk en Thoren der Abdye van Coudenberg. Maer dit afbreken, al is hier en daer Bus-poeder gebruykt, heeft min arbeyd gehad: alſoo deſe Kerke van overlang, door haeren overgrooten ouderdom, dusdaniglyk ondergang dreyde, dat men de ſelve met nieuw-gemeſte mueren nopende den midden-beuk ſonderlinge ontrent de Choor had moeten onderſteunen.

3. Den voor-gevel van effen muragien en de groote Kerk-deure van die nu afgebrokene Kerke ſtont by na zuyd-waerts lang den kant van de plaetſe genoemt den *Savel*. Nu word den nieuwen Voor-gevel der te makene Kerke, by ſeer konſtig en koſtelyk Bouw-werk (waer aen den Bouw der Kerke gelyckformig ſal moeten zyn) geſtelt in't midden der plaets *Lorraine* van de zyde der Abdye van Coudenberg, regt agter het Stand-Beld van S. K. H., dusdaniglyk, dat dit Stand-Beld en dien Gevel, aen alle die opkomen den Berg van 't Hof, ſchynen ſullen aen elkanderen tot Cieraet te dienen.

XI. 1. De meyninge was, dat S. K. H. den eerſten ſteen tot het opbouwen van den Voor-gevel deſer nieuwe Kerke, weſende regt-draed der nieuwe Gebouwen oft Huyſen op de plaets *Lorraine* te bouwen, ſoude geſtelt hebben den 17. Januarii 1776, eerſten verjaerdag der Huldinge van ſyne Statue. De ronde Gedenk-Penningen waren daer toe alreede geſlagen, wiens Diameter eenen duym 10 linien en half, ter dikte van dry vierde deelen van eene linie Bruſſelſche mate. Van den eenen kant het Buſt van S. K. H. met legende CAROLUS LOTHARINGIÆ DUX BELG. GUBERNAT. Op

Op den tegen-kant :
PRINCIPI OPTIMO
ET PIISSIMO
QUOD
TEMPLI COUDENB.
PRIMUM LAPIDEM
POSUERIT
17. JAN. 1776.

2. Maer mits het quaed weder van seer menigvuldigen Sneeuw en daer op fellen Vorst, grooter als den genen van 't jaer 1740, ja als dien van 't jaer 1709, is dit tot onsekeren lateren tydt alsdan verschoven, ende het weder versoet zynde werkstandig gemaekt den 12. der volgende Maend Februarii. Wanneer ontrent den middag, ten bywesen van de selve S. K. H. door syne Excellentie den Heere Aerts-Bisschop van Mechelen, met assistentie van den seer Eerw. en Edelen Heere *Adrianus de Renesse-de-Baar*, Actuelen Gedeputeerden der HH. Staten van Brabant, Prelaet der Edele Abdye van S. Geertruyd tot Loven, ende van den seer Eerw. Heere Prelaet der Abdye van Coudenberg (beyde dese Abdyen van d'Ordre van den H. Augustinus) alle *in Pontificalibus*, solemnelyk is gebenedyd geworden, gelykformig aen 't gene voorschreven in den Roomschen Pontificael : dat is, by de Gebenedyding van den eersten Steen, ook de gene van den Grondt der te makene Kerke : uytgenomen dat hy Heere Arts-Bischop op 't eynde niet gecelebreert heeft de Misse van den H. Apostel *Jacobus den meerderen*, Patroon der te bouwen Kerke, het gen' hy volgens den Pontificael vermogt te doen, maer nogtans niet moest doen.

3. Dit Geestelykx verrigt zynde, legde S. K. Hoogheyd den Eersten Steen, met Silvere kalk-Traweel, den selven vast douwende met Silveren Metsers-Hamer, na, mits het eenen Hoek-steen was, den selven, gelyk aen synen Doorlugtigen

Persoon, die in de Mathematatike en Mecanique Wetenschappen aen niemand moet wyken, toekomt, seer nauwkeurig by Silveren Winkel-Haek geplaest te hebben. Den kalk wierd aengedient uyt eenen blouw geschilderden Eemer met verguld beslag. Midlertyd was geluyd van Musikale Instrumenten, van Kanons geplaest in de Abdye en van Militair hand-geschut in de Warande.

4. Dog alsoo die te bouwen nieuwe Kerke, en boven al desselfs voor-Gevel het schoonste Deel maekt van het goed-gekeurt Cieraet der nieuwe Placts *Lorraine*, soo word dien gestelden Hoeksteen gehouden als mede den Eersten steen van die Plaets, gelyk te sien is uyt dit Opschrift der kopere Plaet in den selven ingelaten:

Regnante. Maria. Theresia. Aug.
Corregente. Josepho II. Cæs. Aug.
Carolus-Alexander.
Loth. Dux. Eq. Teut. Sup. Mag. Belgii. Præf.
Angularem. hunc. Lapidem. posuit.
XVI. Kal. Feb. (dat is, 17. Jan.) *M. D. CC. LXXVI.*
Georgio S. R. I. Princ. à Starhemberg.
Plena. cum. potest. pro. Aug. Administro.
Quo ordinante. Ædes. hæc. eleg. fronte. decorata.
Areaq Vicina. Opt. Princ. Statua. insignis.
Ablatis. Incensi. Quondam. Ducum. Brab. Palatii
ruinis. novis. undequaque. Ædificiis. cincta. est.
Sacra Lustralia. peregit.
Jo. Henr. Comes à Franckenberg.
Archi-Ep. Mechl.
Ægid. Jos. Warnots. huj. Eccl. Abbate.
B. Guymard. Archit.

5. Uyt dese Inscriptie blykt, dat het onder de Bestieringe van den Prince van Starhemberg, volmagtigen Minister, is, dat niet alleen den schoonen Gevel der Kerke van Coudenberg, maer ook alle de andere schoone Gebouwen, die de Plaetse *Lorraine* sullen ontringelen, ende de selve, tot luyster der Stadt Brussel, stellen in eenen staet

van aen geene Plaets des weireldts te moeten wyken. Wel is waer, dat dese Inscriptie in geene 100 jaeren, mogelyk noyt meer sal gesien worden als met Eersten Steen in den grondt ingemest zynde; nogtans soo lange dese myne Historie, met de Byvoegsels dier sal in't wesen blyven, sullen de kints-kinderen en voordere Nakomelingen, tot lof van den Prince van Starhemberg, mede overtuygt blyven, dat hy het is, die door syne bestiering, tot dien grooten luyster van onse Princelyke Stadt deftig gesorgt heeft.

IV. Daer is ook geraemt nieuwe schoone Batimenten te maken in de Warande, ende eene straet van de Plaets *Lorraine* tot op de oude Vee-Merkt tegens den Loven-weg, mitsgaders eene andere die allenxkens sal opgaen te beginnen van het Huys van den Heere Cancellier van Brabant, langs henen de Refugie der Abdye van Perk, tot in de Warande, by doorbreking der Oude deser Stadts Vestens aldaer. Verscheyde boomen der Warande zyn daer toe alreede afgekapt.

V. 1. Het gen' in't af-breken der Kerke van Coudenberg bevonden, heeft aen vele de monden geopent, en, mits het noyt meer sal exteren als gedemolieert zynde, dient alhier, om de vergetentheyt te behoeden aengehaelt te worden. Van ouds was het gedagt, van't welk ook van Gestél sprekt, dat die Kerk haren oorsprong moest aen den Kyser Ludovicus Pius in't jaer 830. Hier aen was gelykformig sekere Schilderinge op den muer in de Choor, welke mogelyk in geene 200 jaeren oyt dag gesien had' als bedekt geweest zynde met eene seer oude boisering. Onder dese schildering stont geschildert: *Hoc Templum, olim S. Jacobi in Zonia vulgò dictum, tempore Ludovici Pii extructum traditur.* Ik heb bevonden dat dit geschildert was, niet met Water-verf *in fresco*, maer met Oli-verf, en by gevolg niet ouder als den Schilder Jan van Eyck, die na het jaer 1400.

het Schilderen in Oli-verf had uytgevonden. Daer by het woord *Traditur* geeft te kennen, dat, wanneer dit aldaer geschildert wirdt, men daer over geen Bewys stuft meer hadde, maer alleen ten hoogsten sekere Historische Overlevering.

2. Niet-te-min, kost men weten, dat den Woude van Zonien tot daer toe sig uytgestrykt had, den ouderdom der Kerke, sonderlinge de zydebeuken en het uytterste der Choor niet medegerekent, soude tot schyn van waerheyt konnen mede-werken, in aendagt genomen, dat de alnog staende, maer nu ruine drygende, Kerke van Uckel ontrent Brussel, meer als 20 jaeren te voren, ten tyde van Carel den Grooten, Vader van Ludovicus Pius, door den Paus Leo den III. is gewydt geweest.

3. Het outste, volkomen seker nopende Coudenberg, dat in de Diplomen van Miræus gevonden wordt, bestaet in, dat de Kerken van S. Peeter tot Affligem ende van S. Jacob in Brussel tegens elkanderen, in 't jaer 1151., mangelen jeder een Allodiael Goedt ten overstaen van Godefridus den III. Hertog van Brabant: *welke Goederen*, segt hy, *sy van myne voor-Ouders verkregen hadden*. Wie van syne voor-Ouders aen de Kerk van Affligem gegeven had het Allodiael-Goedt dat vermangelt wird, kost den Hertog seer gevoegelyk weten, vermits dese Kerk alsdan nouwelykx wat meer als 60. jaren oudt was: (*siet van Gestel*) Dat hy dan niemand van syne voor-Ouders noemt; *kan* geweest zyn, uyt reden de hoogere oudtheyt der Kerke van S. Jacob in Brussel niet meer toe-liet te kennen, wie van syne voor-Ouders het Goedt, dat dese vermangelde, gegeven hadde. Ik seg niet, dat het soo is, maer dat het soo kan geweest zyn.

4. Dit ten voorval van 't gene in 't afbreken der Kerke van Coudenberg bevonden. Voege alleen in 't kort by, dat de Klergie deser Kerk voor Oversten eenen Proost hadde, die in 't jaer 1461., door toe-

doen van Philippus Pius (*Siet van Gestel*) het Regt van Myter en Staf bekomen heeft ; ende dat in 't jaer 1731, door toedoen van de Arts-Hertoginne Maria Elisabeth, de Proosdye in Abdye is verandert, zynde den seer Eerw. Heere *Joannes t'Serstevens* den lesten Prooft en eersten Abt geweest ; het gen' voor gevolg gehadt heeft dat den tegenwoordigen IV. in Order, als Abt, den 7. Novemb. 1775. dadelyke sitting verkregen heeft in den Geestelyken staet van Brabant.

VI. 1. Ter occasie van 't gen' hier vorens stelle iet dat raekt de naukeurige Historische Tyd-Rekening. Het is aen de Geleerde bekent, hoe de Historische daden, en op wat jaer, dag, en maend sy voorgevallen zyn, hun bewys halen niet alleen uyt de Histori-schryvers, sonderlinge van oft ontrent den tyd wanneer de Daed voorgevallen is ; maer boven al uyt de Gedenk-Penningen en Inscriptien, volgens welke, alsoo sy aen geen faelen van Copisten onderworpen zyn, de Geleerde doorgaens verstaen, dat de Exemplairen der Histori-schryvers, in cas van geene over-een koming, sullen verbetert worden. Dog de Geleerde slaen'er neffens, wanneer de Inscriptien en Gedenk-Penningen gemaekt zyn voor al eer, en tegens den dag, maend en jaer dat was vast gestelt te sullen verrigt worden de toekomende Daed, die daer na, by voorval oft ongedaen blyft, oft tot lateren tyd verschoven, sonder dat daerom de Inscriptien oft Penningen verandert, ofte te niet gedaen worden.

2. Wy hebben in 't vorig Verhael een blykelyk Voorbeeld. De Inscriptie op de kopere Plaet vermelt den 17. Jan. ende het Werk is maer geschiet den 12. Feb. daer na. De Inscripsie faelt dan. 't Is waer sy sal mogelyk noyt ten blakke meerkomen, als in Fondament ingemest zynde. Dog wat gedaen met de Gedenk-Penningen, die in handen van niet weynige zyn, en al voorhandig waren, ende ook den 17. Jan. beroepen ? Wilt-ge

antwoorden, dat dit maer is eene feyle van nog geen maend uytſtel om reden hier voren verhaelt? Maer dien uytſtel. en reden dier, ſtaet op die Gedenk-Penningen niet.

3. Eventwel het jaer, zult-ge denken, blyft het ſelve. 't Is ſoo. Hoort dan *miſſchien* jet deſgelykx by verandering van jaer. Den Brandt van het oud Koninglyk Hof is, by myne kenniſſe en van andere, die ten dien tyde leeſden, voorgevallen in den Nagt tuſſchen den 3. en 4. Feb. 1731., gelyk ik in myn vorig *Byvoegſel, tot de Opbelderinge* der Hiſtorie van O. L. V. van Byſtant, *Bladz.* 8. verhaelt heb. Ende ſiet over weynige dagen is my gethoont eenen ronden ſilveren Penning, den Diameter 1. duym en 2. en half linien, de dikte 1. linie, mate van Bruſſel. Op den eenen kant ſtaet eene ſeer-wel-gelykende Buſt van de Arts-Hertogin Maria-Eliſabeth met rond-om ELISABETHA GUBERNATRIX IN PERICULIS IMPAVIDA, Jaer-ſchrift van 't jaer 1732. Op den anderen kant, in 't midden van eene ongeſtuymige Zée eene Rotſe waer op den Blixem ſlaet, met daer onder, *Ipſa immota manet.* Hier uyt vermeynde den beſitter van dien Pennink, den voorſeyden Brandt in 't jaer 1732. te zyn voorgevallen. Weshalvens, om wat deſen Penning raekt ten regte te komen; vernomen hebbende, met reden van wetenſchap, dat de waerſchynelyk eenigſte plaetſe, alwaer alle de Gazetten van Bruſſel, van hun eerſte begin af, bewaert worden, is de Bibliotheke der PP. Ongeſchoende Carmeliten, heeft, op myn verſoek, den Drukker deſer aldaer nauwkeurig doorſocht alle de Artikels dier in 't geheel Jaer 1732., ende my overgebrogt, dat'er niets ingevonden wordt, waer op dien Penning ſoude ſlaen. Ik kan dan tot nog toe niet anders denken, als dat den uytgever des Pennings tot het begin van 't Jaer 1732. gewagt heeft uyt liefde tot ſyn Jaerſchrift. Ende aldus ſoude in deſen Penning een Jaer, niet by vroeger maer by later, mis-rekening zyn.

4. Geleerde Persoonen seyden my onlangs, dat de Inscriptie der Statue van S. K. H. beriep het Jaer 1769.; het gen' by de Nakomelingen sonde konnen dienen om sig in-te-belden, dat sy in dat Jaer is opgeregt, al is 't 6. jaren later. Heb geantwoordt, dat het woordt, *Decrevêre* aenwyst, beroepen te worden het jaer wanneer de dry Staten van Brabant vast-gestelt hebben, die Statue op-te-regten, het gen' geen ander was als het jaer 1769, ende dus effen dit jaer, het welk ook was 't jaer van Jubilé (oorsaek der Statue) moest gestelt worden. Voegde by, dat de Gedenk-Penningen geslagen wanneer de Hulding der Statue is geschiet, het jaer der selve 1775. beroepen. Hier op wird geseyt, dat de Inscriptie openbaer van alle de weireld gelesen wordt, de Penningen heymelyk in handen, van die de selve hebben, blyvende berusten: ja welke Penningen by onse Na-komelingen souden daeron selver in verdagtheydt konnen komen, om dat sy met de openbare Inscriptie schynen niet over een-te-komen.

5. Eventwel soo lang myne Historie van *O. L. V. van Bystant*, met des selfs Byvoegsels in Brussel en elders sal in wesen zyn, zullen, onder andere, door de selve, onse Na-komelingen volkomen bevrydt blyven, van door het gene hier vorens aengehaelt, in mis-verstand te vervallen.

VII. *Bladz.* 27. van het vorig Byvoegsel tot de Opheldering, *Lin.* 14. *mag by gestelt worden* Omtrent het eynde der maendt Septemb. 1775. heeft onse Magistraet vast-gestelt, dat dese nieuwe Plaetse sal genoemt worden de *Plaetse van den H. Michaël* (*la place de S. Michel*): de selve aldus stellende onder de sonderlinge Bescherminge van den Prince der Engelen, ende worden de Inwoonders dier daer door aengemoedigt, om te betragten (jeder nogtans volgens synen staet) de suyverheyt, mitsgaders de Vreed'saeme minsaemheyt der HH. Engelen.

Ik herhaele, al schynt 't onnodig mits syn selven verstaet en hier en daer geseyt is, dat soo dese 2de. als de vorige Byvoegsels tot de Ophelderiug der Historie van *O. L. V. van Bystant*, door my gestelt zyn ten dienst van onse gemeyne Nakomelingen, die, ten zy sy onderrigt worden ten wat tydt merkelyke veranderingen gesschiet zyn, doorgaens sig inbelden, van outs geweest te zyn, gelyk sy het t'hunnen tydt bevinden.

BYVOEGSELS
TOT HET
HISTORISCH VERHAEL
VAN DEN
JUBILÉ.

OP 't gene *Bladz. II.* en *III.* aenmerke, dat syne Excellentie den teegnwoordigen Arts-Bisschop van Mechelen, voorleden jaer 1775., den Jubilé van den H. Rumoldus, Patroon aldaer, begost heeft den 24. Junii, dat is, essen op den dag, wanneer desen Heyligen 1000. jaren te vorens, het Martelie onderstaen hadde.

Bladz. LXXVI. *lin.* 4 de twee mindere Autaeren er-vermarbert. De Dankbaerheyt verheyscht, *by-gevoegt te worden*, dat de Familie van de gene de selve eertydts hadde doen maken, daer toe gecontribueert heeft.

Bladz. LXXXI. *lin.* 29. *na* van S. Nicolaus, *voegt by*, als nu Plebaen ende Canonink in de plaets van den seer Eerw. Heere *Petrus Steenen*, tot Choor-Deken verheven.

Bladz. xcvij. ontrent het eynde heb ik gefeyt,

dat een-ieder van selfs sal bekennen, dat *de Kerke van Bystant* alle de Kerken van Brussel overtreft in schoonheyt van konstig gebouw. Maer sal die overtreffing blyven? Ik verhoope van neen. Als gebortig van Brussel desselfs luyster beminnende, is mynen wensch, dat de Kerke van S. Jacob van Coudenberg, welke men dadelyk besig is met te maken, de gene van *Bystant* (sonder desselfs minderniſſe) in schoonheyt en konst van Gebouw soo seer overtreffen mag, als de daer ontrent te maken voor-Gevels der Huysingen, buyten twyfel, overtreffen zullen de Gevels der Huysen ontrent den *Bystant* gelegen.

Maer al soude de Kerke van Coudenberg, niet alleen in schoonheyt van Gebouw en inwendige vercierſels, maer selfs in Struysheyt en vastigheyt overtreffen de Gothike Gebouwen van 't verbrandt Hof, eventwel, dewyl de weireld niet altydt sal in wesen blyven gelyk nu, ende desselfs alle, ook magnifiekste Gebouwen, al bleven sy vele 100. jaeren in hun geheel, ten minsten door het vier der voleynding deser weireldt sullen vernielt worden, daer de ziele onsterffelyk is, ende, na de Verryssenis des Vleesch, ook het lighaem in altyd-duerenden loon oft straffe verblyven zal; en dat, by gevolg, alles dienen moet, en als boven al de openbaere Kerken en Bidplaetsen, tot het eeuwig geluk des Mensch; soo verstaet het syn selven, dat het eygentlyk den meer of min toeloop is der Geloovige tot Geestelyke Oeffeningen, en, onder andere, tot het Godtvrugtig gebruyk der HH. Sacramenten, die alsulke Plaetsen meer oft min vermaert maken.

Dit aldus zynde; in aendagt genomen, dat den tegenwoordigen Prelaet van Coudenberg tot luyster syn'er Abdye dusdanigen iever tot de Studie in syne Religieusen heeft ingedrukt, dat'er vele van hun, misschien alle, tot de Herderlyke Functien sig bequaem makende, syne nieuwe Kerke,

niet min als de afgebrokene, ſal voorſien zyn van een groot getal Bicht-Stoelen en Bicht-Vaders, die beneffens hem, gelyk ik meermaels geſien heb, neerſtig zyn hunne Bicht-Stoelen tot gerief der Geloovige te bekleeden : ſoo ſchynt dat ik van nu af ſoude derven ſeggen, dat hier door de nieuwe Kerke van Coudenberg in toeloop verre overtreffen ſal de Capelle van *Byſtant*, alwaer nu maer eenen Bicht-Stoel is en maer eenen Bicht-Vader, hy mag, volgens ſyne plicht, ſoo neerſtig tot het Bichthooren zyn als't wilt; te was hy tot de algemeyne verblyvende groote Devotie tot de AlderH. Maget in de geſeyde Capelle, by ſekeren ſin, in Bichthooren geholpen wirdt door alle de Bicht-Vaders der Stadt, ſoo Seculiere als Reguliere, in hunne reſpective Kerken, en boven al door de naburige L. V. Broeders en Beggaerden.

Mits by vermeerdering van getal van Huyſingen, het getal der Inwoonders van Bruſſel alreede vermeerdert is en nog ſtaet te vermeerderen; Geweirdige den Almogenden Godt, om de verdienſten van ſynen Sone, en op de magtige Voorſpraek van MARIA, duſdaniglyk den overvloedigen zegen ſyn'er Gratie over hun alle uyt-te-ſtorten, dat, onder andere, by exemplaire waeragtige Devotie, in wat Kerk oft Bid-plaets het zy, het getal der Geluk-ſalige Bruſſelaers, in den uytterſten dag des Oordeels, ſig verdobbelt vinden mag. Amen.

DEſe nieuwe Byvoegſels tot de Hiſtorie van de Capelle van O. L. V. van Byſtant. Sullen mogen gedruckt worden. Actum Bruſſel den 6. Meert 1776.

C. J. LEYNIERS, Lib. Cenſor.

Imprimi poteſt. Actum Bruxellis hâc 23. Martii. 1776.

G. J. DE LIMPENS, Conſiliarius & Procurator Generalis.

N. B. Vermits den Schryver betaelt den geheelen Druk der *Byvoegsels* &c. An. 1775. en 1776, soo sullen alle de gene de vorige *Historie van* O. *L. V. van Bystandt bestaende in X. Capittels met Ophelderinge &c.*, en welk werk niet weynig van 't gene de Historie van ons Nederlandt, en sonderlinge (*gelyk ook dese Byvoegsels*) de Historie van Brussel raekt elders tot nog toe niet om vinden, behelst, gekogt hebben, de Exemplairen deser *Byvoegsels* by den Drukker *Gratis* bekomen binnen den tyde van twee Jaeren. *Actum* BRUSSEL *den* 1. *Mey* 1776.

FRANCISCUS T'SERSTEVENS, Stadts-Drukker, &c.